ВЪСТАНИЕТО
в
Северозападна България
от 1850 година

том I
Документи

Издателска къща ПАЛ

Посвещава се
на 155 години от избухването на
въстанието.

ВЪСТАНИЕТО
в
Северозападна България
от 1850 година

том I
Документи

Съставител
Пламен Трифонов

Под редакцията на
доц. Пламен Митев

Издателска къща *ПАЛ*
София
2005

ПРЕДГОВОР

През 30-те и 40-те години на XIX в. подвластното християнско население в района на Нишко, Пиротско, Радомирско, Белоградчишко, Кулско, Ломско, Видинско подема открита и въоръжена борба, изразила се в организирането на поредица от масови бунтове и въстания. В основата на продължителния конфликт между местното българско население и турските власти съвременната историческа наука откроява четири по-важни фактора: 1. Запазването в тези райони на системата на т.нар. господарлъци, при която селяните, освен държавните данъци, плащали наем за земите си и на местните аги; 2. Засилването на злоупотребите, насилието и рушветчийството от страна на турските чиновници; 3. Политическите брожения на Балканите във връзка с революционните събития в Европа през 1848-1849 г.; 4. Целенасочената политическа пропаганда осъществявяна от нарочно действащи сред българското население сръбски емисари, които чрез провокиране на брожения по сръбско-турската граница целяли да създават възможности за укрепване и разширяване автономния статут на сръбското княжество, както и за евентуални териториални придобивки на Белград за сметка на българите.

Сред всички въоръжени надигания в споменатите райони най-ярка следа в освободителните борби на българския народ оставя въстанието от 1850 г. Това въстание е не само най-масовото, най-мащабното и най-добре организираното. То видимо се откроява и по своя международен отзвук, и по ефекта, който предизвиква върху реформената политика на самото турско правителсто. Началото на новото българско съзаклятие било поставено в Белоградчик, като начело на заговора застанали Цоло Тодоров, Вълчо Бочов, Божил бакалинът, Лило Панов. В края на 1849 г. членовете на така оформеното ръководно ядро изготвили писмо до сръбското правителство, с което поискали да разберат дали ще могат да разчитат на помощ от страна на Сърбия. Не след дълго

правителството в Белград дало надежда, че ако в бъдещото въстание участва цялото население, то ще помогне тайно на бунтовниците с оръжие. Този отговор подтикнал съзаклятниците да ускорят подготовката и в манастира край с. Раковица, Кулско, било организирано събрание на селските старейшини и по-влиятелните българи от Видинско, Белоградчишко, Ломско и Кулско.

Според Димитър Маринов, участниците в това събрание били 32. Други историци, като Георги Димитров, смятат, че на събранието са присъствали 60 души, а в по-новите публикации се приема, че броят на пристигналите в Раковишкия манастир е бил много по-голям. Позовавайки се на едно изложение на въстаналите български села от юни 1850 г., Страшимир Димитров отбелязва поименно например 232 души, които представлявали 118 села от Видинска, Белоградчишка и Ломска каза. Авторът на най-доброто за момента изследване върху въстанието от 1850 г. прави разбира се уговорката, че не всички от споменатите 232-ма души са присъствали на събранието в Раковишкия манастир, но повече от очевидно е, че всички тези влиятелни български първенци - предимно князе и чорбаджии, са подкрепили въстанието и са взели активно участие в неговата подготовка.

Липсата на автентични документални свидетелства не позволява да се разкрият детайлно плановете на съзаклятниците, но повечето летописци акцентират върху създаването на централно ръководство (комитет), сред членовете на което се откроявали Петко Маринов, Цоло Тодоров, Иван Кулин, Вълчо Бочов, Лило Панов. Според предварителните планове, въстанието трябвало да избухне на Спасовден (1 юни 1850 г.). Предвиждало се превземането първоначално на Лом и Белоградчик, след което въстаническите отряди трябвало да обсадят Видин. За главна база на бунтовните действия били определени с. Раковица и близкият манастир, като командването на отрядите в района на Ломско било поверено на кап. Кръстьо, в района на Белоградчишко на Игнат от с. Раковица и в района на Видинско на Първан Върбанов. Малко по-късно Първан Върбанов бил заменен от Петко Маринов. През

пролетта на 1850 г. подготовката за предстоящото въстание навлязла в решителната си фаза. Агитацията обхванала целия регион, а населението започнало открито да се въоръжава. По места се уточнявали и последните детайли от плановете за предстоящите бойни действия. Трудно е да се установи какви точно са били по-нататъшните намерения на организаторите, но някои изследователи смятат, че за разлика от предходните селски бунтове, въстанието от 1850 г. имало за цел да доведе до създаване на автономна българска провинция със статут, подобен на Дунавските княжества или на Сърбия.

Дълго време в научната и популярната книжнина, посветена на въстанието от 1850 г., битуваше представата, че непосредствено преди Спасовден съпругата на Цоло Тодоров - един от най-влиятелните съзаклятници в Белоградчишко, извършила предателство и това позволило на турските власти да арестуват главните инициатори на бунта. През нощта обаче селяните се струпали около Белоградчик и организирали обсада на крепостта, с което дали началото на въстанието. В по-новите изследвания тази неподкрепена документално хипотеза категорично се отхвърля, като предварителното избухване на въстанието се обяснява с ескалиращото противоборство между българската население и турските чиновници и аги. Отделните инциденти засилвали напрежението с всеки ден и на 27 май 1850 г. селяните в Белоградчишко сформирали отряд, с който нападнали пъдарите на местния субашия. До 29-30 май въстанието обхванало повечето села в района на Белоградчишко, Кулско, Видинско и Ломско. Главните пътища били поставени под контрол, започнали да се организират и отрядите, с които трябвало да се настъпи към Видин и Лом.

Начело на около 2000 селяни капитан Кръстьо се насочил към Лом, но на 4 юни 1850 г. въстаниците били пресрещнати от турски конници. Зле въоръжени, повечето от селяните се разбягали, а тези, които останали да се сражават, били разбити. Капитан Кръстьо загинал. Само една малка група от отряда му се насочила впоследствие към Белоградчик. По същото време селяните от

Видинско и Кулско се съсредоточили в три пункта и обсадили града. За да спечели време, видинският валия Мехмед Зия паша изпратил при въстаниците делегация, в която били включени и българи, но опитите да се постигне помирение не дали резултат. Тогава турските власти мобилизирали всички мъже мюсюлмани в района на Видин и организирали настъпление срещу въстаническия лагер при с. Гърци. На 4 юни 1850 г. селяните били разпръснати, с което започнал и разгромът на въстанието във Видинско.

Подобен развой претърпели и събитията в Белоградчишко. Веднага след обявяването на бунта местните първенци пристъпили към организиране на атака срещу Белоградчишката крепост, като за целта поискали дори и помощ от сръбското правителство. Щурмът на Белоградчишката крепост бил осъществен на 1 юни 1850 г., но поради очевидното превъзходство на турския гарнизон, въстаниците претърпели поражение. През следващите дни властите успели да концентрират всичките си сили срещу обсаждащите Белоградчик и на свой ред предприели настъпление. Притиснати от две страни, разбунтувалите се български селяни били разбити, а башибозукът се отдал на грабежи и насилие. Почти по същото време с неуспех завършили и опитите бойните действия да се пренесат в Нишкия еялет. Пораженията край Лом, с. Гърци и Белоградчик отслабили значително позициите на въстаниците. Но за окончателно потушаване на бунта било още рано да се говори, тъй като населението от надигналите се кази отказало да се предаде и се оттеглило в околните гори и планинските местности. На 9 юни в Белград било получено изложение от името на 118 села, в което се настоявало за оказване на помощ. Прошения били изпратени и до руския император Николай I. Сръбското правителство обаче не пожелало да се намеси и чрез свои специални емисари посъветвало първенците на разбунтувалите се села да започнат преговори с властите.

Заплахата от задълбочаване на кризата, както и засилващите се международни протести от страна на европейските дипломати принудили Високата порта да вземе по-решителни мерки за възстановяване на реда по западната си граница. На 10 юни

турското правителство решило да изпрати Али Риза паша като свой извънреден пълномощник във Видинско. Веднага след пристигането си Али паша изготвил обръщение към въстаниците. В него той ги призовал да се върнат по домовете си в тридневен срок, като изпратят междувременно своя делегация, с която да продължат преговорите за цялостно уреждане на конфликта. За да обсъдят тези предложения, в началото на юли 1850 г. ръководителите на въстанието организирали в местността Връшка чука съвещание. В усилията за предотвратяване на нови военни сблъсъци активно се включили и специални сръбски пратеници. След продължителни обсъждания на 2 юли 1850 г. било съставено общо изложение от името на цялото население от трите разбунтували се кази, в което се описвало тежкото положение на българските селяни, като изрично се акцентирало върху лоялността на населението към султана и Високата порта. Два дена по-късно старейшините на въстаналите села изпратили подобно изложение и до сръбския княз Александър.

Не без основание Страшимир Димитров смята, че този ход бил предприет, за да се представи въстанието "не като предварително подготвен бунт, а като окървавена от властите мирна демонстрация", целяща да привлече вниманието на Цариград към нежеланието на местни аги и бейове да осъществят на дело започналата аграрна реформа. Очевидно новата тактика била добре обмислена, защото след като Али паша изслушал делегацията на въстаниците, извънредният султански комисар приел в столицата да бъдат изпратени български представители, които лично да изложат исканията си пред Високата порта. Същевременно Али паша обещал да накаже всички провинили се чиновници и дал гаранции за прекратяване на насилието. Тези действия създали предпоставки за мирно уреждане на конфликта и постепенно населението се завърнало по домовете си, а с това бил сложен край и на самото въстание.

От краткия преглед на събитията свързани с въстанието от 1850 г. е видно, че историческото градиво за това най-голямо българско въстание до Кримската война (1853 – 1856) има твърде

фрагментарен характер. Пръснато из наши и чужди архиви, местни и централни музеи и сбирки, то е било издирвано и обнародвано през годините в различни документални сборници за да бъде направено достояние не само на професионалните историци, но и на по-широката читателска аудитория. Особени приноси в това отношение имат Владимир Тодоров-Хиндалов, Димитър Маринов, Панчо Дорев, Страшимир Димитров, Симеон Дамянов. За съжаление техните издания отдавна са се превърнали в библиографска рядкост, а достъпът до тях за проявяващите интерес към героичното минало на българския народ става все по-затруднен. По тази именно причина, в навечерието на 155 годишнината от въстанието в Северозападна България беше подготвен и настоящия документален сборник.

При неговото съставяне е следван хронологическия принцип, който предоставя възможност събитията свързани с подготовката, избухването, хода и разгрома на въстанието да се проследят в тяхната логична последователност. Отделните документи (общо 120) са възпроизведени по техните най-представителни досегашни публикации, като са запазени и съответните придружаващи ги авторови бележки. С изрично отбелязване, в няколко случая са вмъкнати и допълнителни пояснителни разяснения. Лексикографските особености на отделните текстове са представени максимално близко до оригинала. Изключение е направено единствено при осъвременяване изписването на отделни думи и букви. Водени от стремежа да съхраним автентичния вид на материалите, според съответната по-стара публикация, текстовете, които досега са обнародвани само на чужд език (немски или сръбски) в настоящия сборник са възпроизведени също без превод на български език. След всеки документ е посочен и източникът, откъдето е взет.

доц. Пламен Митев

СЪДЪРЖАНИЕ

1
Съдебен протокол за утвърждаване на тапията за владеене на земите на село Рупци 16 септември 1818 г. 23
2
Записка за продаване на търг на село Гърци (Градец) 11 февруари 1844 г. 24
3
Рапорт от Аврам Петрониевич, директор на Външните работи на сръбското княжество, по действията на въстаниците Сръндак и Пуйо войвода. Политиката на младото сръбско княжество спрямо освободителните усилия на българите във Видинско и Нишко
2 април 1849 г. 26
4
Колективна просба до Султана от видинските турски първенци и гръцкия митрополит Венедикт, с която се иска военна помощ предвид на подготвящото се въстание във Видинско
май 1849 г. 28
5
Видинският тефтердар съобщава на Високата Порта за арестуването на Пуйо войвода и другарите му
май 1849 г. 30
6
Просба с която смело се протестира против злодеянията на турци във Видинско
[б. д.] 30
7
Рапорт на чорбаджи Илия от с. Брегово
[б. д.] 32
8
Френският консул в Белград донася за подготовката на въстание в Западна България
24 март 1850 г. 33
9
Мерки на сръбското правителство за предотвратяване на въстанието
9 април 1850 г. 36
10
Донесение на началника на Гургусовацки окръг за началото на въстанието
30 май 1850 г. 38

11
По въстанието във Видинско, Ломско и Белоградчишко и военните мерки по този случай на турската власт
[б. д.] 39
12
Писмени наставления [дадени] на пашата, натоварен със специална мисия във Видин поради избухналото въстание на раята
[б. д.] 40
13
Писмо до управителя на Румелия
юни 1850 г. 42
14
Писмо на княз Александър до Зия паша 1850 г.[1]
9/21 юни 1850 г. 43
15
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич, австрийски консул, до княз Феликс фон Шварценберг, министър-председател и министър на външните работи във Виена
14 юни 1850 г. 46
16
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
16 юни 1850 г. 47
17
Доклад от Якоб Ваха, австрийски консулски агент, до княз Феликс фон Шварценберг, във Виена
18 юни 1850 г. 48
18
Писмо на Аврам Кехая, директор на външните работи на княжество Сърбия до генерал-лейтенант Риза паша
19 юни 1850 г. 50
19
Писмо на Миленко Станкович от Лом, в което се разкриват подробности по въстанието във Видинско[1]
19 юни 1850 г. 52
20
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
19 юни 1850 г. 55
21
Едуард фон Клецл, австрийски представител в Цариград, до Министерството на външните работи във Виена
22 юни 1850 г. 57

22
Известие на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг за избухналото въстание във Видинско
22 юни 1850 г. 59
23
Донесение на френския консул в Букурещ за избухналото въстание
22 юни 1850 г. 60
24
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг, във Виена
24 юни 1850 г. 61
25
Писмо на Халим паша до великия везир
27 юни 1850 г. 62
26
Позив на Али Риза паша до въстаниците във Видинско
28 юни 1850 г. 63
27
Копие на писмо на Сава Йованович до Алекса Симич със сведения за положението на въстаналите българи
28 юни 1850 г. 65
28
Донесение на френския консул в Букурещ за опитите на руските военни власти да защитят българските селяни
29 юни 1850 г. 67
29
Доклад от Антон фон Лаурин, австрийски консулски агент, до княз Феликс фон Шварценберг във Виена с приложение препис от писмото на генерал Дюхамел, руски представител, до Ахмед Вефик, турски представител в Букурещ
29 юни 1850 г. 75
30
Мазбата до Султана от нишките първенци и митрополита за премахване група въстаници начело със Станко войвода—един от героите на видинското въстание. Станко войвода е интерниран от Омер паша в Цариград след неговото залавяне
юни 1850 г. 78
31
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
1 юли 1850 г. 80
32
Из обвинителен акт срещу арестуване участници във въстанието
[б. д.] 81

33
Рапорт на коджабашията Цветан Стефанов от Ниш до румелийския валия Омер паша[1]
1 юли 1850 г. 82
34
Изложение на въстаналите селяни, подадено чрез сръбските власти до султан Абдул Меджид[1]
2 юли 1850 г. 85
35
Рапорт на султанския пратеник Али Риза Паша по причините на видинското въстание и за числото на убитите и ранени в него.
3 юли 1850 г. 89
36
Изложение на българските селяни, отправено чрез сръбския княз Александър до султана[1]
4 юли 1850 г. 90
37
Писмо на въстаналите селяни до турските власти[1]
4 юли 1850 г. 93
38
Гаранционно писмо, дадено от Али Риза паша на селяните от въстаническите лагери
5/17 юли 1850 г. 94
39
Анонимно писмо по причините на видинското въстание. 28 обезоръжени българи нападнати от башибозуци. Съобщението на Аврам Петрониевич Жестокости и грабежи на турците, като първопричина на въстанието
[б. д.] 95
40
Доклад от Едуард фон Клецл, австрийски представител, до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
6 юли 1850 г. 96
41
Доклад от Алберт Хиари, австрийски консул, до Министерство на външните работи във Виена
6 юли 1850 г. 98
42
Донесение от Данило Стефанович до Тимотей Княжевич, личен секретар на княз Александър
7 юли 1850 г. 100
43
Списък на въстаналите български села в Кулско
8/20 юли 1850 г. 101

44
Молба до султан Абдул Меджид от 150 български възстаници от Кулско
[б. д.] 102
45
Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно зверствата на турците при превземането на Белоградчик и върху положението в Босна
10 юли 1850 г. 104
46
Доклад от Алберт Хиари до Министерство на външните работи във Виена
13 юли 1850 г. 105
47
Доклад на Али Риза паша до великия везир за положението във Видинско след потушаването на въстанието
15 юли 1850 г. 106
48
Писмо на Аврам Петрониевич до видинския валия Зия паша и до извънредния комисар Али Риза паша[1]
16/28 юли 1850 г. 108
49
Колективна просба, подкрепена от 150 подписа, с която се настоява Али Риза паша да бъде назначен видински валия
16/28 юли 1850 г. 111
50
Писмо на Аврам Петрониевич до Али Риза паша относно обещанието на сръбското княжество да вземе исканите мерки срещу въстаниците във Видинско ако минат границата
19 юли 1850 г. 112
51
Доклад от Алберт Хиари до Министерство на външните работи във Виена
19 юли 1850 г. 114
52
Доклад от Антон фон Лаурин до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
20 юли 1850 г. 116
53
Писмо от Мехмед Зия паша Али Риза паша до Аврам Петрониевич[1]
21 юли/2 август 1850 г. 118
54
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
21 юли 1850 г. 120

55
Доклад от Антон Цурхалег, канцлер, изпълняващ длъжността консул, до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
21 юли 1850 г. 121
56
Копие на окръжното предписание до всичките околии на видинския окръг
23 юли 1850 г. 122
57
Писмо на султанския пратеник Али Риза паша и на видинския валия Мехмед Зия паша до Високата порта относно резултата от направената от тях анкета по числото на убитите българи през 1850 год.
24 юли 1850 г. 123
58
Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг по положението във въстаналите области и мерките на турските военни власти срущу въстаниците
24 юли 1850 г. 124
59
Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно изпращането на войски за потушаване Видинското въстание, което се разширява
26 юли 1850 г. 127
60
Доклад от Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
27 юли 1850 г. 127
61
Писмо на Али Риза паша до великия везир относно дадени уверения на завърналите се раи
27 юли 1850 г. 130
62
Писмо на сръбския княз Александър до Юмер паша относно изпращането на исканите две заподозрени лица
29 юли 1850 г. 131
63
Из подробна бележка в преписката по видинското въстание за плащаните от населението, извън държавните данъци, тежки тегоби в пари и натура на селските аги
[б. д.] 132
64
Бележки по оплакванията на някои раи във Видинско
[б. д.] 134

65
Из писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно съобщения в печата за потушаването на Видинското въстание
31 юли 1850 г. 135
66
Доклад от Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
31 юли 1850 г. 136
67
Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно движение на маджаро-полските бежанци край границите на Австрия, положението в България и известие за англо-турската конвенция за износ на сол от Албания
3 август 1850 г. 138
68
Из доклада на извънредния султански пратеник Али Риза паша относно убийствата на български първенци в Белоградчик по време на видинското въстание
4 август 1850 г. 141
69
Доклад на Али Риза паша относно злочинствата и неправдите, които възбуждат недоволство у раите
6 август 1850 г. 142
70
Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно новополучени от Портата известия по разследването на Видинското въстание и постъпките на руския посланик Титов против жестокостите на турските войски
7 август 1850 г. 145
71
Султанска заповед до видинския валия Зия паша и до извънредния пратеник Али Риза паша относно нови изстъпления над раята във Видинско
12 август 1850 г. 148
72
Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно по пристигането през Галац в Цариград на българска депутация от въстаналата област с тъжба до султана
14 август 1850 г. 150
73
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
14 август 1850 г. 151
74
Протокол на Областния съвет във Видин за отношенията между стопаните на чифлици и чифлигарите
16 август 1850 г. 153

75
Писмо на великия везир до нишкия мютесариф относно въстаниците Чавдар, Кочо, Чавка и Джено, членове от „хетерията» на Станко войвода.
17 август 1850 г. 155
76
Рапорт на видинския валия Али Риза паша до Високата Порта по дейността на въстаниците Чавка и Джено във Видинско през 1850 год. Стефан Богориди пише на видинските чорбаджии
19 август 1850 г. 156
77
Писмо на членовете на Върховния съвет в Цариград до великия везир относно дошлите в столицата български пратеници
19 август 1850 г. 157
78
Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг отноно отстраняването на маджарско-полските бежанци от граничните на Австрия области, уволнението на Видинския управител поради въстанието, известие за нови изстъпления в Белоградчик, брой на жертвите, българи и турци, във въстанието и др.
21 август 1850 г. 160
79
Из преписката на лорд Палмерстон с английския посланик в Цариград по повод на злодеянията над българите след видинското въстание
27 юли - 25 август 1850 г. 162
80
Протоколно решение на нишкия аялет по въстанието в Нишко
29 август 1850 г. 164
81
Данни на Сиприен Робер за нечувани зверства при потушаване на въстанието
[б. д.] 166
82
Обръщение на българския народ към руския император за нескончаеми издевателства и непоносими данъци
септември 1850 г. 168
83
Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно отстраняването на маджарски, немски и полски бежанци от Босна и изпращането правителствен комисар във Видин за разследване станалите кланета в България
14 септември 1850 г. 172
84
Печатно известие относно очакванията българската делегация от Видин да се върне задоволена
2 октовмри 1850 г. 174

85
Из протокола на Специалната анкетна комисия
6 октомври 1850 г. 175
86
Печатно известие – за заминаването през Галац за Видин на Наил бей, правителсвен пратеник за разследване изстъпленията над българите
23 октомври 1850 г. 176
87
Рапорт на видинския валия Али Риза паша по положението във Видинско през 1267 год. от Егира
януари 1851 г. 177
88
Записка, написана от частния секретар на видинския валия Али Риза паша
[б. д.] 177
89
Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг отноно появата на петима емисари в София за повдигане българския народ към въстание през пролетта
22 февруари 1851 г. 178
90
Сведение на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг за ново възбуждане всред населението в България подир връщането на българските пратеници от Цариград, някои от които били арестувани в София
5 март 1851 г. 179
91
Прошение на българи от Видин до султан Абдул Меджид с искане да им се опрости вътрешното мито
[б. д.] 181
92
Известие в печата за започването на дело срещу 19 души заловени съучастници във Видинското въстание, докарани в Цариград
2 април 1851 г. 182
93
Доклад от Емануил фон Рьослер, австрийски консул, до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
6 април 1851 г. 183
94
Писмо на идинският валия Али Риза паша пише до Наил бей — член от видинския меджлис, по въпроса за изпратените в Цариград 18 души българи[1]
[б. д.] 186
95
Писмо на Рьослер до княз Шварценберг във Виена за състоянието на работите в България; арестите във Видин; въстанието във Видинско; отзоваването на видинския

управител Зия паша и назначението на Али Риза паша на негово място, на Наил бей за комисар за разследване безредиците и на Рашид ефенди за председател на общинския съвет; съперничествата между тях; страшни интриги на видинския владика; сръбски подстрекателства; Вучич и идеята за самостоен български княз; популярността й в България; кандидатурата на Богориди
19 април 1851 г. 189
96
Доклад от Емануил фон Рьослер до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
26 април 1851 г. 196
97
Доклад от Емануил фон Рьослер до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
1 май 1851 г. 198
98
Доклад на Рьослер до княз Шварценберг във Виена получаване от Цариград на берата и фермана за признаването му; за тържественото му приемане от пашата в присъствие на първенците и вдигане на австрийското знаме при 21 топовни гърмежи
12 май 1851 г. 202
99
Доклад от Емануил фон Рьослер до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
16 май 1851 г. 204
100
Доклад на Рьослер до княз Шварценберг във Виена, 21. V. 1851, — за отношенията му към турската власт; политическо затишие в България; княз Богориди — княз на България и спечелване на Шекиб ефенди за тая идея; оттегляне на турските войски от Влашко; затруднение на австрийското параходно дружество; моканите в България
21 май 1851 г. 207
101
Доклад на Рьослер до княз Шварценберг във Виена, 1. VI. 1851, — за лоши сетнини от забавянето на Шекиб ефенди и убийство на двама намразели от народа български първенци във Видинско; разпускане на турски войски; за пристигане на първите австрийски консули на София и Видин
1 юни 1851 г. 208
102
Доклад на Рьослер до княз Шварценберг за разследванията на Шекиб ефенди по смутовете във Видин; затваряне на 70 души първенци и др. от турската партия; разпити; изпращане провизии за турската войска в Босна; вяра у българите за помощ от Русия; инспектиране на турските войски; слух за пристигане на руски и френски консули в Русе
6 юни 1851 г. 2 10
103
Рьослер до княз Шварценберг съобщава за усилията на Шекиб ефенди въвежда ред в управлението във Видин; за отстраненията на Наил бей и Рашид ефенди;

успокоение в пашалъка; привързване на населението и парализиране на симпатиите за Сърбия; сол за Сърбия; турски войски във Влашко
27 юни 1851 г. 212
104
Доклад на Рьослер до княз Шварценберг за енергичното разследване във Вйяин от Шекиб ефенди; арестуване на първенците в Белоградчик; изпращане оковани в Цариград на 5 души провинени в кланетата; мъдро държане на ломския каймакамин Хаджи Мехмед ефенди; пристигане на новоназначения видински австрийски консул; турските войски край Дунава
19 юли 1851 г. 213
105
Доклад на Рьослер до княз Шварценберг за разследванията във Видинско: оплаквания на българското население от гръцките владици в София и Ниш: арестуване на белоградчишкия кадия; видинският владика и Шекиб ефенди; оставането на първия във Видин опасно
3 август 1851 г. 215
106
Рапорт на Мехмед Шекиб ефенди до великия везир относно обвиненията, които са предизвикали интернирането в Цариград на 19 души българи от Видинско.
октомври 1851 г. 217
107
Списък на 19-те души българи от Видинско, интернирани в Цариград, за които бил пратен във Видин Мехмед Шекиб ефенди да анкетира на самото място формулираните против тях обвинения
октомври 1851 г. 220
108
Списък на подлежащите на отстранение българи
1851 г. 221
109
Оплакване на Ес-Сайд Мехмед Наил — влиятелен член на видинския съвет, срещу извършената от Шекиб ефенди анкета
1851 г. 221
110
Писмо на българи от Плевен относно положението във Видинско след заминаването на Шекиб ефенди
[б. д.] 223
111
Колективна просба до Великия везир, с която се искат 247 000 гроша обезщетение за разграбените имоти на българите, през време на белоградчишкото клане. Капудан Ага от Видин, ломчанинът Араб и белоградчишкият мюдирин Али ефенди, като убийци на блоградчишките чорбаджии и други
[б. д.] 223

112
Анонимно писмо по „господарлъците" във Видинско
[б. д.] 224
113
Инструкции дадени на Исмаил паша за произвеждане анкета в Лом и Белоградчик и за въдворяване ред във Видинско. Имената на убийците на чорбаджиите и други от белоградчишката крепост
[б. д.] 226
114
Писмо до видинския валия за иззетите в полза на населението господарски имоти [във Видинско]
14 октомври 1851 г. 228
115
Оплакване от видинския ножарски еснаф до видинския губернатор от 27 мухаррем 1268 г.
21 ноември 1851 г. 229
116
Писмо на доктор Барбиери, от Русе, до Шекиб ефенди за положението във Видин през 1851 год. и за характеристиката на Мустафа Зариф паша и Али Риза паша
26 декември 1851 г. 230
117
Резюме от рапорта на руския консул в Белград полковник Милошевич от 19 януари 1852 год. до руското посолство в Цариград, по положението във Видинско[1]. Положението на българите в този край отчаяно. Бягството им към Сърбия. Угодничеството на княз Карагеоргевич към султана
[б. д.] 232
118
Писмо до видинския валия за продадените на населението господарски земи
17 юли 1853 г. 233
119
Донесение на български възрожденски деец вероятно до сръбския министър Йован Ристич
[между 1850 и 1875 г.] 234
120
Решение на върховния съвет в Цариград от 1 май 1863 година за премахването на господарлъците във Видинска, Кулска, Белоградчишка и Ломска нахии[1]
1 май 1863 г. 253

ИЗТОЧНИЦИ 259

Въстанието в Северозападна България от 1850 г.

Картна основа - Кинов, Ив. Въоръжената борба на българския народ срещу османското господство. С., 1961; История на България, т. V, С.,

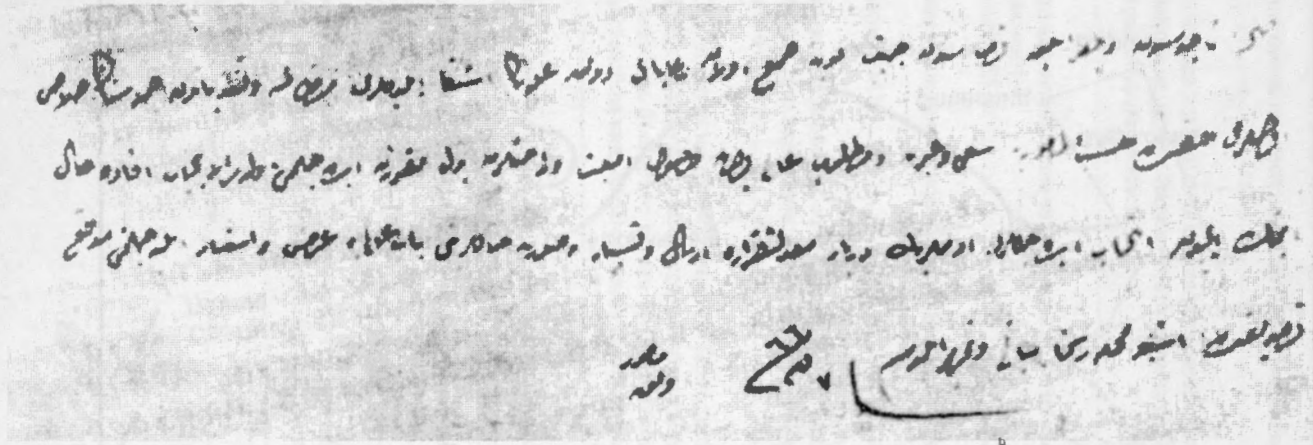

Гаранционно писмо на Али Риза паша до въстаналите селяни (док. № 38)

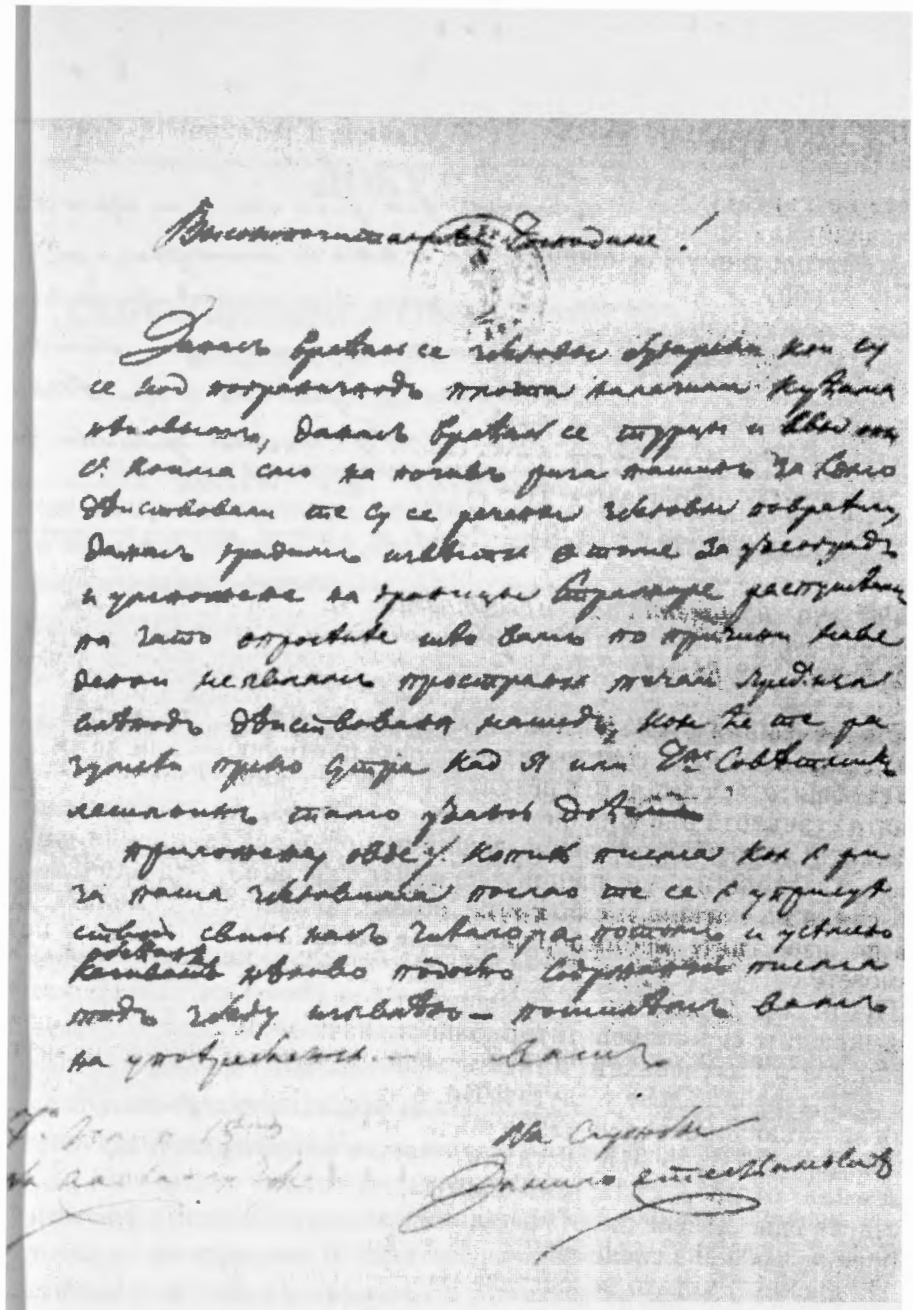

Донесение на майор Данило Стефанович за оттеглянето на селяните от въстаническите лагери (док. № 42)

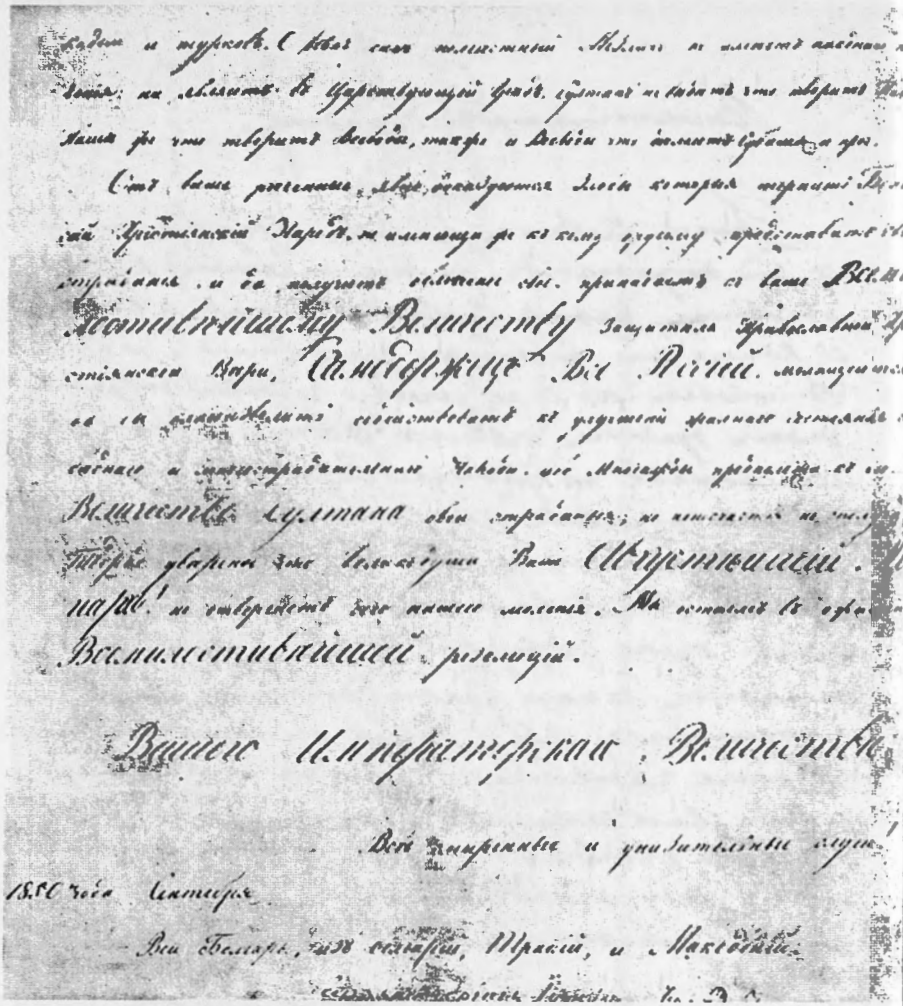

Обръщение на българския народ към руския император (док. № 82)

ДОКУМЕНТИ

1
Съдебен протокол за утвърждаване на тапията за владеене на земите на село Рупци
16 септември 1818 г.

„Еллхадж Омер ага, старейшина на деветдесет и седма рота (от еничерските дружини), един от уважаваните граждани, живеещ в махалата Чапразли на средището на свещената война и на борците за вяра, укрепения град Видин, се яви пред просветения верозаконен съд и пред събранието на най-блестящата възвишена вяра напълно изповяда и изказа с думи (следното):

„С разрешение на сахиб-и арз[1] в ръцете ми се даде един тапийски запис за землището на село Рубча[2], разположено в мукатаата Сахра, част от видинските мукатаи, ограничено и определено с границите: от една страна Каменният мост, от една страна достигащо до землището на село Районофче[3], от една страна речицата Котика, от една страна земите на ливадата от петдесет коли сено на госпожа Зейнеб, дъщеря на Бостанджиоглу, от друга страна ливадата от десет коли сено в близост до бента на воденицата на същата госпожа Зейнеб, от една страна землището на Малко Ново село[4] и Молласка[5]. Моето желание е съобразно смисъла на височайшата заповед тапийският запис за споменатото село Рубча да се признае за законен също и от страна на съда, като ми се издаде един съдебен протокол."

Като заяви това, той представи и един тапийски запис, който наистина е (издаден) с разрешение на сахиб-и арз и от всяка гледна точка се потвърждава от съда неговата законност. По желание станалото се записа и изпълни. На петнадесетия ден на свещения месец зилкааде хиляда двеста тридесет и трета година.[6]

Свидетели на станалото:

Чанакзаде Ахмед ага; Бобсалих заде Мехмед ага; Загралъ Ибрахим ага; Елхадж Осман ага; Малкият Мустафа ага; Шишман Сайеб Мехмед ефенди: Хафъз Мехмед ефенди: писарят Мехмед ефенди; призовкарят Хасан беше: ньовбетчи башията Хасан ага: чаушинът на аяците Молла Мустафа.

[16 септември 1818 г.]

[1] Контролът върху прехвърленията на земи в Османската империя бил предоставен на спахиите, които от гледна точка на османските се явявали „стопани на земята" — "есхаб-и ерзи", ед. ч. — "сахиб-и арз". Във Видинско обаче нямало тимари и зиамети, а земите в миналото били султански хасове. В тях ролята на "сахиб-и арз" играел назъринът (надзорникът) на султанските хасове на Видинската мукатаа.

[2] Дн с. Рупци, Видински окръг.

[3] Село Раяновци, Видински окръг, почти слято със самия град Видин.

[4] Село Новоселци, Видински окръг, до самия град Видин.

[5] Несъмнено река Молалийска, която протича недалеч от Рупци.

[6] 16 септември 1818 г.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, док. № 1, стр. 188.

2

Записка за продаване на търг на село Гърци (Градец)

11 февруари 1844 г.

СЕЛО ГЪРЦИ. НАХИЯ САХРА. ПРИДАДЕНА КЪМ ВИДИН — 149 КЪЩИ[1]

(1) От добитите зърнени храни, от житото, ечемика и царевицата годишно на всеки впряг ще се взема по 50 оки зърно.

(2) Като пасбищна такса на всеки десет овце ще се взема годишно един път по една ока сирене.

(3) Ако в землището му се отглеждат лозя, от всеки хиляда корена годишно веднъж ще се вземат по 12 пари.

(4) Ако в землището му има гори, на всеки впряг годишно веднъж ще се взема по една кола дърва.

Споменатото село от старо време е било мирийско и според разпорежданията на височайшето ираде, като се изкара на търг, ще се продаде на оня, който го поиска срещу най-голяма незабавна вноска[2] и наддадена сума заедно с отбелязания и подробно изложен по-горе наем. Веднъж в годината жителите на селото ще издължават и дават напълно на оня, който стане ага на селото, отбелязания наем, така че да не се получават никакви ощетявания. Онзи пък, който стане ага на селото, не може, казвайки „аз съм ага на селото", да иска от селяните безвъзмездно и безплатно нищо извън така определения наем. Жителите на селото, когато плащат на агите споменатия наем, да не правят никакви пречки и увъртания, като вместо да му дават наема от различните видове храни, получени от реколтата, да му дават изостанали, прогнили и с много примеси и пр. храни. Ако се окажат такива случаи, то за положението ще бъде известен мюдюринът на казата, който след като направи разследване, ще направи необходимото. Ако пък от страна на агата на селото, противно на височайшата воля, се причини някакво огорчение на жителите, след като това се разследва от заемащия валийски пост, ще се направи потребното. А щом си поминават според упоменатия ред, нито на агата на селото, нито на жителите на селото ще се каже нещо от страна на мюдюрина на казата или от някой друг. Понеже това е, което ще се включи и ще се впише в тапийския запис, който ще се издаде, то, за да се знае положението, се отбелязва и на това място. 21 мухарем 1260 (11 февруари 1844) г.

Търгът:[3]

гроша

3500 (първоначална сума)

9000 — добавка

12500 — Решено е (да се възложи търгът).

10 сафар 1260 (1 март 1844) г.

(бел): Тапията му е написана.[4]

[11 февруари 1844 г.]

Оригинал в НБКМ. Ор. отдел, ф. 26 (Видин), арх. ед. 2759, л. 2.

[1] Заглавието е курсивирано в самия оригинал.

[2] В оригинала думата „muacele". т. е. сумата, която трябвало да се внесе веднага в държавното съкровище при старата система на мукатаите.

[3] Оттук нататък текстът е написан на гърба на документа.

[4] Не е отбелязано името на агата, който купил селото и комуто била издадена тапия за владеене на землището му.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, док. № 2, с. 189.

3

Рапорт от Аврам Петрониевич, директор на Външните работи на сръбското княжество, по действията на въстаниците Сръндак и Пуйо войвода. Политиката на младото сръбско княжество спрямо освободителните усилия на българите във Видинско и Нишко

2 април 1849 г.

Измежду многобройните размирници от Нишко и Видинско, които са преминали към наша страна още през време на Милош бей[1] и на неговия син — Михал бей (княз Михаил)[2] и са прекарвали празноскитающ живот, размирникът Сръндак от гр. Ниш начело на около 15 души свои приятели се готвял да замине от тук за своя край с намерение да разбунтува тамошните жители. Княжеското правителство щом узна за това негово намерение, веднага го арестува и го окова във вериги в гр. Алексинац. Друг един такъв, именуемият Пуйо — бивш работник по тютюн при Милош бей, родом от с. Бойница—Видинско, явил се в родното си място и залъгвайки простодушните селяни успял да ги вдигне на крак. Въпросният измамник сигурно тряба да е лъгал пред тия хора, какво тази работа била уж подготвена със съгласието на княжеството,

защото неколцина от тия селяни се явили пред зайчарския началник (Зайчар началнигине гелуп) и го разпитали по този въпрос. Началникът ги увещал да се откажат час по-скоро от това си престъпно дело и се покорат като изпросат милост „в противен случай", казал им същият, „ще бъдете строго наказани". Той им заявил, че не тряба да разчитат на никаква помощ от Сърбия, че всеки, който би се опитал да избяга нейде ще бъде веднага хванат и окован във вериги и, че Пуйо е лъжец и безсрамник (Кязиб ве едебсиз). След като по този начин началникът настоятелно ги посъветвал да се разкаят и покорат, уведомил за станалото княжеското правителство. Аз пък от своя страна, като узнах за случилото се, заповедах повторно на началниците в Зайчар, Неготин, Гургусовец и Алексинац да заловат и оковат във вериги всеки от тях, който би се опитал да избяга, да арестуват празноскитающите и по никой начин да се не пропуща човек към Ниш и Видин, с изключение само на честни търговци. Също така чрез „татарин"[3] предадох горните наредби и на проходящите от границата до Видин селяни. Мога да твърдя, че с помощта Божия, тази работа лесно ще бъде потушена. Нужно е, обаче, и Вие да се погрижите и поставите караули (карауллер насбиле) за да не се случи нещо и другаде. Постъпвайки умело и от двете страни, тия лекомислени хора, по този начин, ще се вразумат щат-нещат и ще се отдадат на честна и почтена работа.

27 джемазиюлеввел 1265 год. от Егира
м. април 1849 год.

(Печат)
Ваш слуга:
Аврам Петруниевич

[1] Милош Обренович - сръбски княз (1815 - 1819; 1858 - 1860) *(бел. ред.)*.
[2] Михаил Обренович - сръбски княз (1839 - 1842; 1860 - 1868) *(бел. ред.)*.
[3] Куриер.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новооткрити документи. С., 1926, док. № 1, с. 16.

4

Колективна просба до Султана от видинските турски първенци и гръцкия митрополит Венедикт, с която се иска военна помощ предвид на подготвящото се въстание във Видинско

май 1849 г.

Преди известно време донесохме на Ваше Величество за усмиряването на въстанието, намислено от едни простодушни хора на с. Бойница. От показанията на арестуваните тогава виновници стана явно, че инициаторите на този смут са били: Пуйо — бивш главен тютюнджия на Милош бей, (княз Милош), неговия син Велчо — учител в поменатото село[1], свещеникът на същото село (Владислав ?) и 6 още други четници. Узнахме също, че поменатите смутители преди 3 или 5 месеца са избягали временно в Сърбия за да бъдат подготвени с оглед към евентуална помощ от там. Тъкмо, когато ръководени от тия сведения ние гледахме да открием и хванем тия хора, горепоменатият Пуйо, даскалът, свещеникът и други 9 души, след като привлекли с измама някои лекомислени селяни, нападнали на 29 джемазиюлеввел, понеделник през нощта, полицейския участък (заптие караколу) в с. Гулеманово, запалили го и след това избягали към сръбската граница с цел да се прехвърлят към Сърбия. Щом узнахме за това, счетохме за нужно да ги укротим по един благоразумен начин. Веднага изпратихме при тях достопочтени турци и някои чорбаджии от Варош (Видин). Владиката, от своя страна, изпрати двама свещеници. Същия ден, обаче, директорът на Външните работи на Сърбия г-н Аврам[2] със специален „татарин"[3], който занасяше мазбата за Високата Порта, ни изпрати писмо от което се уверихме напълно, че инициатор на всичко е Пуйо и, че злото иде от Сръбско.

Правим всичко възможно за залавянето на смутителите. Като знаем, че „даскалът" както и свещеникът се намират нейде нататък, писахме на зайчарския началник (Зайчар началнигине)

да припечели чрез залъгалки сърцата на раята, да хване бегалците и ни ги предаде. Той, обаче, си направи оглушки и до днес още не ги е предал. Това положение даде повод на неколцина простаци да станат по-дръзки и да разпространят смута в с. Големаново, с. Халово и с. Черномашница. В с. Бракевци смутителите нападнали с пушка полицейския участък, наранили двама стражари и подпалили участъка. Колкото и да се мъчим да потушим въстанието, нуждата от военна помощ е необходима. За това уведомихме нишкия валия Н. П. Васъф паша и понеже от всичко явствува, че поведението на зайчарския началник е в контраст с писмените изявления на г. Аврам (мусию Аврам), ние също писахме и на този последния чрез Н. П. гарнизонния началник в Белград Хюсейн паша.

2 джемазиюлахер 1265 г.
м. май 1849 г.

Секретар на държавната преписка — Ес-Сайд Али Хамид
Видински кадия — Абд-ел-келям
Видински окръжен тефтердар — Намик Ибрахим
Директор на земледелието — отсъства
Малкятибин — Неджиб
Помощник малкятибин — Шакир
Коджа-башия — отсъства
Видински митрополит — Венедикт
Член в Съвета — отсъства
Член в Съвета — отсъства

[1] С това ясно се установява, че Пуйо войвода е баща на въстаника, даскал Велчо.

[2] Аврам Петрониевич *(бел. ред.)*.

[3] Куриер.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новооткрити документи. С., 1926, док. № 2, с. 17.

5
Видинският тефтердар съобщава на Високата Порта за арестуването на Пуйо войвода и другарите му
май 1849 г.

Напоследък Ви докладвахме с мазбата за взетите мерки против избягалите в Сърбия бунтовници. Понеже те не ни се предаваха от сърбите, смутители едни, насърчавани от това, продължаваха да мамат и насъскват [селяните] с по-голямо усърдие, въпреки обстоятелството, че в с. Бойница и в повечето околни села, всичко се бе утихнало. Сега, обаче, сърбите ни предават всичките бунтовници — бегалци. На раята намерихме за благоразумно да дадем прошка и й разрешим да се настани в своите огнища. Главните виновници: Пуйо, „даскал" Велчо, свещеникът и другите им 9 души помощници са хвърлени в затвора. По този начин се тури окончателно край на злото. Селяните се отдадоха на мирна работа и отправят топли молитви към Всевишния за дългоденствието на Ваше Величество.

6 джемазиюлахер 1265 г.
м. май 1849 г.

Видински тефтердар:
Намик Ибрахим.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 3, с. 18.

6
Просба с която смело се протестира против злодеянията на турци във Видинско
[б. д.]

Всички сме недоволни от държавните служители. Нашите нещастни селяни са се разбягали кой къде свари, понеже появилите

се "кесиджии" колят, обират и палят. Те ни изтезават твърде много. Ние желаем да се оплачем против тех, но не можем. За да чуете нашите оплаквания трябва най-първо да се приберат в градовете скитащите се по нашите полета войници. Нека Ви е известно, че ние няма да позволим щото селски аги да идват в нашите села. Техните престъпления ни омръзнаха, не можем вече да ги понесем. Не искаме да се движат по селата ни мюсюлмани, понеже те посягат на честта на нашите дъщери и момчета. Готови сме да се жертваме, но насилие върху нас не щем. Признаваме се за рая на султана, но не щем никого от мохамеданите, които сновят из селата ни и ни изтезават. С тия хора не можем да се помирим. Щом чуем, че в нашите села идат войници, всички бягаме като яребици. Ето защо, те трябва да се приберат във вътрешността [в крепостта]. Българинът, който донесе писмо във вашия Съвет е бит много жестоко, а неговите пари — 90 гроша са земени насилственно. Ето как мохамеданите обират и убиват раята.[1]

(без дата) (Подписът не се чете)
с. Раковица с. Грамада.

[1]) Това писмо може да се сравни по своето съдържание и енергичен тон с онова, което ни казва Илия Цанов в записките си. „Б. Преглед" год. VI стр. 88 и 89: „Молиме тебе", казали главатарите на султанския пратеник, „да пишеш на царо и да му кажеш, че ние искаме: да ни избави от господарите и субашите им; да не пращат вече сеймени по селата ни, защото ние ще даваме данък на кнезовете си, а они да го пращат. Кадийски човек да не излиза да ни дели, когато умре некой — ние знаем кому какво се пада, а турският закон не е за назе. Молиме и пашата (видинския валия) да се махне, защото нема да видиме добро от него. Кажете на царо и това, че Сахрата (Кулско), Белоградчишко и Поломето сме българи, та да ни отдели от видинските аги, хем да се махне господарлъка... Даноко, що даваме на царо, е полек, отколкото онова, що узимат от назе господарите и субашите им, които се подиграваха с нашата челяд. И ние си имаме ърз [чест]".

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 4, с. 19.

7
Рапорт на чорбаджи Илия от с. Брегово
[б. д.]

От с. Раковица дойдоха някои селяни да ни увещават да въстанем, като ни казваха: „Хайде, що стоите? елате да мрем задружно". На въпроса дали може да се разчита в такъв случай на сръбска помощ, те заявиха, че всичко ще се получи от Сърбия. Нашите възражения против техните домогвания останаха безрезултатни, понеже те прибягнаха към насилие. Началникът на Никобеш (?) повика при себе си едни мои съседи и няколко души от с. Бракевци с цел да се информира по този инцидент и в мое присътствие ги запита защо се поддадоха на такива внушения без предварително да са уведомили за своето положение видинския валия. „Да не би да имате от нейде заповед да вършите такива неблагоразумни дела?" запита ги началникът. В отговор на това, ние му обяснихме как стана цяла тази работа, как селяни от с. Раковица дойдоха и ни увещаваха да въстанем, като ни обещаваха подкрепа от Сърбия. На всичко туй, началникът отговори, че не знае нищо и ни изпрати да се разберем с пратения от „Господаря" чиновник. По пътя, обаче, срещат ни няколко души от с. Бойница — между тях беше и попа на селото, които ни казаха да се върнем обратно, понеже напразно щели сме да пътуваме. „Ние проучихме тази работа", казаха ни те, „недейте отива, от него нема никаква полза". Горепоменатият чиновник отишал в с. Гургусовец и повикал там някои селяни от. Раковица и като ги поставил лице срещу лице с началника, казал им следното: „Не ви ли думах, когато се съвещавахме в монастира, да въстанете и да не се боите, защото и барут и всичко каквото ви е нужно ще получите?" Разправяйки се по този начин пред началника и другите, въпросният чиновник изпъдил най-после селяните като им казал: „Вие се надявате на нашата страна, но аз ви заявявам, че не само няма да имате барут, но и всеки, който би се осмелил да прекрачи сръбската граница, ще бъде хванат и бит. Нужните инструкции в този дух са вече

дадени". След туй селяни се върнали обратно по местата си.

Тия са моите положителни сведения по тази работа.

(без дата)

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 5, с. 20.

8

Френският консул в Белград донася за подготовката на въстание в Западна България

24 март 1850 г.

Belgrade, le 24 mars 1850

Monsieur le Ministre,

Par la dépèche que j'ai eu l'honneur[1] de vous écrire avant hier je vous donnais avis des mouvements qui se préparent en Bosnie; aujourd'hui j'ai à vous faire connaître que des projets de même genre se forment en Bulgarie.

Le gouvernement serbe a reçu du Préfet de Gorgouchevatz[2] l'avis qu'il se prépare dans le Pachalik de Widdin un soulèvement contre les turcs; on sait que cette insurrection doit éclater vers le 15/27 de ce mois. C'est un nommé Yohan Theodorowitz qui est à la tête du complot; cet individu qui est d'origine bulgare est connu à Belgrade, il a servi dans les troupes serbes et s'est battu contre les Hongrois sous les ordres du général Knitchanin.[3]

Le gouvernement serbe s'est empressé d'envoyer aux préfets de frontières et aux chefs de poste des ordres précis pour leur enjoindre à dàfendre aux habitants de prendre part aux hostilités contre les turcs et en même temps pour les inviter à repousser ceux des insurgés qui voudraient se réfugier sur le territoire serbe; il a aussi ordonné au Préfet de Gorgouchevatz de chercher à attirer ce Theodorovitz, le chef de l'insurrection et de l'envoyer, sous bonne escorte, à Belgrade.

Si ces instructions n'arrivent pas trop tard, et si elles sont fidèlement exécutées, on peut espérer qu'elles feront échouer le plan des insurgés bulgares. Je me suis empressé de mon côté de rendre compte de ces faites à M. Le Général Aupick à Constantinople.[4]

Je tiens les détails qui précèdent du Ministre de l'Intérieur qui me les a communiqués confidentiellement, car on ne se soucie pas que le Consul Général de Russie sache que le plan des Bulgares est connu ici et surtout que l'on agit de manière à le faire averter.

Vous voyez, Monsieur le Ministre, que le Prince de Serbie se rallie bien franchement à la Turquie et qu'il joint les actions aux paroles, car il comprend qu'il est de l'intérêt de son pays non seulement de repousser les suggestions étrangères, mais même d'étouffer, autant que possible, les mouvements qui éclatent à ses portes et qui pourraient donner prétexte à une intervention des puissances voisines.

AMAE, Paris, Correspondance consulaire, Belgrade, vol. 4. ff. 22—22.

Превод:

Господин Министре,

С телеграмата, която имах честта да Ви напиша оня ден, аз Ви дадох сведения за движенията, които се подготвят в Босна; днес аз трябва да Ви известя, че проекти от този род се кроят и в България[1].

Сръбското правителство получи от префекта на Гургусовац[2] известие, че във Видинския пашалък се подготвя едно навдигане срещу турците; знае се, че това въстание трябва да избухне към 15-27 този месец. Начело на този заговор стои някой си на име Иван Тодорович. Тази личност, по произход българин, е позната в Белград – той е служил в сръбската армия и се е бил срещу унгарците под командването на генерал Кничанин[3].

Сръбското правителство побърза да изпрати на префектите край границата и на началниците на постовете точни заповеди, за

да ги накара да забранят на жителите да вземат участие във враждебни действия срещу турците и в същото време да ги призоват да отблъснат онези от въстаниците, които биха желали да прибягнат на сръбска територия. То също така заповяда на префекта на Гургусовац да търси начин да привлече този Тодорович, водача на въстанието, и да го изпрати с достатъчна стража в Белград.

Ако тези инструкции не пристигнат твърде късно и ако те бъдат точно изпълнени, може да се надяваме, че те ще доведат до провал плана на българските въстаници. От своя страна аз побързах да изпратя отчет за тези факти на г-н генерал Опик[4] в Константинопол.

Аз разполагам с тези подробности от министъра на вътрешните работи, който ми ги съобщи тайно, за да нямат тревоги, че руският генерален консул би знаял, че планът на българите е познат тук, и главно, че се действа така, щото той да бъде провален.

Вие виждате, господин Министре, че князът на Сърбия се нарежда твърде открито на страната на Турция и че той предпочита действията пред думите, защото той разбира, че е в интерес на неговата страна не само да отблъсква чуждестранните внушения, но дори да потушава, колкото е възможно, бунтовете, които избухват пред неговите врати и които биха дали претекст за намеса от страна на съседните сили.

[1] Френски консул в Белград по това време е Теодор Гьоп.

[2] Окръжен началник в Гургусовац е майор Сава Йовановнч.

[3] Стефан Петрович Кничанин, виден сръбски държавен деец от партията на уставобранителите, командващ сръбските доброволчески войски във Войводина през 1848-1849 г.

[4] Френски посланик в Цариград по онова време.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, док. № 3, с. 190.

9
Мерки на сръбското правителство за предотвратяване на въстанието 9 април 1850 г.

Belgrade, le 9 avril 1850.

Monsieur le Ministre,

Le Ministre de l'Intérieur vient de recevoir du Préfet de Gorgouschevatz la nouvelle que les ordres du Gouvernement Serbe ont été exécutés en ce qui concerne Yohan Teodorovitz, le chef de l'insurrection Bulgare, dont j'avais l'honneur de vous entretenir dans ma dépêche No 10.

Cet individu sur la première invitation du Préfet s'est empressé de se rendre à Gorgouschevatz, s'imaginant, sans doute, qu'il s'agissait de voir ses projets fortifiés de l'adhésion des Serbes; mais son attente a dû être cruellement déçue, car à peine arrivé, il a été incarcéré et mis aux fers. Il sera interrogé avec soin et on espère obtenir de cet homme aveux qui pourront jetter quelque jour sur les mouvements qui se préparent depuis quelque temps dans les contrées voisines de la Serbie.

Il est possible que cet incident mette fin aux projets des mécontents en Bulgarie, car ils ont perdu leur chef, et ils voyent, à ne pouvoir en douter, qu'ils n'ont pas à compter sur l'appui des serbes qu'on leur avait sans doute fait espérer.

Le prince Alexandre ne pouvait agir plus franchement, et il nous a donné, dans cette occasion, une grande preuve de sa bon foi. S'il montre souvent tant de différence pour le Consul général de Russie, c'est qu'il est obligé de sacrifier aux apparences et de ménager une Puissance dont il craint le ressentiment.

Je suis à Votre Exellence . . .

AMAE, Paris, Correspondance consulaire, Belgrade, vol. 4. ff. 23—24. Оригинал.

Превод:

Белград. 9 април 1850.

Господин Министре,

Министърът на вътрешните работи току-що получи от префекта на Гургусовац новината, че заповедите на сръбското правителство са били изпълнени, що се касае до Иван Теодорович, водача на българското въстание, за което аз имах честта да Ви разкажа в моята телеграма № 10.

На първата покана на префекта това лице побързало да се отправи за Гургусовац, въобразявайки си несъмнено, че би ставало дума за подкрепване на неговите проекти от едно присъединяване на сърбите. Но неговите очаквания трябва да са били жестоко провалени, защото едва пристигнал, той бил хвърлен в затвора и окован в железа. Той ще бъде внимателно разпитан и се очаква от този човек да се изтръгнат признания, които биха хвърлили известна светлина върху движенията, които се подготвят от известно време в съседните на Сърбия области.

Възможно е щото този инцидент да сложи край на плановете на недоволниците в България, тъй като те загубиха своя водач и защото виждат, без каквото и да е съмнение, че те не могат да разчитат на една подкрепа от страна на сърбите, на каквато те без съмнение са се надявали.

Княз Александър не би могъл да действа по-откровено и той ни даде в този случай едно голямо доказателство за своята лоялност. Ако той често показва такава почтителност спрямо генералния консул на Русия, то е, защото той е задължен да прави жертви на външната форма и да бъде внимателен с една велика сила, от чиято злопаметност той се бои.

На Ваше Високопревъзходителство . . .

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, док. № 4, с. 191.

10

Донесение на началника на Гургусовацки окръг майор Сава Огнянович за начало на въстанието

30 май 1850 г.

Ваше Високородије Милостиви Господине![1]

Булкбаша са страже „Сувог кладенца" Раико Младеновић, и Булюкбаша страже „Кадибогаза" Раден Миленковић обадва с границе среза Т: Заглавског[2] и то први мало рание, а други овога часа представши овди доставили су ми следујуће заграничне догађае:

Сав христијанлук Наје Видинске, Белиградчичке и Берковачке јучеранегъ дана[3] побунио се устао е на оружие противу турака због некаквог дуговременог зулума турског, кои зулум вече тамошња сиротиња сносити не може, ма сви до едног заедно са своим децом изгинули. Овај побунены народ пресекао е већ главне друмове, бусие[4] ископао и засео тамо да нико у Видан отићи неможе, а из Видина кои бы к њима пошао и дошао, назад га непуштаю. Пошту су своју одма установили ради брзог преговора и договора касателко свое ратне ствари; и у идући четвртак кажу реченыи известитељи да узбунена секта намерава на град Белиградчик ударити, гди се нешто турака наоди с мало топова.

Пре ко што е предименовати народ на оружие устао, 27ов: м: убили су једног турака полјака у Наи Белграчичкој, а по том се орјжија латили претњом и угрожењем, кои год с њима не пристане за о[д]брану свое слободе, кућу ће му одма запалити и домаћина куће убити.

На предречену стражу „Суви кладенац" ово позорие доставио је неки Вуча Ивковић из Раковице, добро наоружан, а на стражу „Кадибогаз" доставио је неки Првул Живић из села Салаша, Наие Белиградчичке, с молбом од стране свих њии да им Србија макар 20 своји људи у помоћ за сад пошле, кои ће знати и умети у овој њиној ствари њи подпомагати.

Да би дакле о свему преднаведеном Ваше Високородија што пре надлежно знане имало, нашао сам за добро настоеће известие мое покорно и учтиво В а ш е м у В ы с о к о р о д и ј у[6] поднети.

30[га] Маја 1850 Год.
У Гургусовцу[7]

Ессам Понизниј
С. Јовановић мајор

(бел.) Прииме 2 Јониа 850 г.[8]

Државен архив на Социалистическа република Сърбия (ДАСРС), фонд Министерство иностраних дела (МИД) – Иностранн одел (И), 1850 г., сигн. VI–44, вх. № 1082. Оригинал.

[1] Адресирано е до Ил. Гарашанин.
[2] Тимочко-Заглавски срез с началник по онова време Трифон Джорджевич.
[3] Т. е. на 29 май 1850 г. стар стил.
[4] Пусии, окопи, засади.
[5] Овог месаца.
[6] Навсякъде в оригинала думите „Ваше Высокородие" са курсивирани.
[7] Гургусовац, по-късно преименуван на Княжевац. Датата е по стар стил.
[8] Бележката е направена на гърба на писмото в канцеларията на министерството, когато се получило писмото.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, док. № 5, с. 192.

11
По въстанието във Видинско, Ломско и Белоградчишко и военните мерки по този случай на турската власт
[б. д.]

Мюдирът на гр. Пирот съобщава преди няколко часа с писмо, че раята във Видинско и Белоградчишко е въстанала с оръжие в ръка. Веднага след това, по същата поща, получих писменно изложение и от нишкия мютесариф Н. П. Хюсейн паша, който, като

потвърждава съобщеното от пиротския мюдир, донася за следното: „Видинската област е поставена под обсада. Многобройна рая е пристигнала в казите на никополския, берковския и други санджаци. Тя най-много агитира всред казите, а нейде кара насилственно хората да се присъединяват към нея. Между въстаниците са забелязани и някои сърби. Нищо не се пропуща към Видинско — нито човек, нито поща. В гр. Ниш нащата пехота е готова". Нишкият мютесариф, като ни съобщава това, моли да се отделят от софийската кавалерия 2 ескадрона (ики белюк) и се изпратат към Берковица и два още такива — към Пирот със задача да пресекат пътя на движущите се по посока към Берковица и Пирот въстаници. Нужно е да се побърза с изпращането на кавалерия. В случай на нужда и нишката пехота ще може, в разстояние на два дена, да се приготви и изпрати на помощ към Берковица и Пирот. Всички необходими в случая мерки са вземени.

Мухасил на софийската лива:

(без дата)

Исмаил (печат)

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 6, с. 20.

12
Писмени наставления [дадени] на пашата, натоварен със специална мисия във Видин поради избухналото въстание на раята
[б. д.]

Според както се предполага, ако те [въстаниците] се вкарат в правия път чрез даваните наставления, както и чрез влиянието на словесни заплашвания и сложат оръжие, като се подчинят ще трябва справедливо да се изслушат тените оплаквания и след като се извършат всички необходими разследвания и се установи на

самото място, че е имало терор и насилия под какъвто и да е предлог, веднага да ни съобщите самата истина.

В противен случай, ако поменатите раи не се вслушат в дадените наставления и напомняния и не разтурят отрядите си, а [продължават да] остават във въстаническите центрове, около 10,000 войници ще се съберат от Бабадаг, Букурещ, Русе, Силистра, София и Шумен.

Да се обърне голямо внимание на военните мерки и действия, всичко да се извърши по лесен начин, сиреч без да се употребява оръжие и само чрез военни демонстрации да се сплашат въстаниците, като им се посочат лошите страни [на тяхното предприятие] и се потрудите умело и предпазливо да разпръснете техните отряди.

Обаче в случай че се изложите на истинска опасност и стане нужда да прибегнете до груба сила, все пак няма да престават да си служите с кротост и внимание и ще постъпвате твърде милостиво и състрадателно.

Движението на царската войска ще трябва да се извършва съгласно с правилата и наредбите. Поради работата, която предстои да се върши, не се съмняваме, че ще се явят случки, които биха причинили вреда; възможно е една част от [турското] население, да вземе за повод това движение на войската и да нападне раята с цел да я граби и поробва. Но тъй като последиците от подобни действия ще бъдат твърде опасни, длъжност се налага да се действа в това отношение тактично.

Освен едната дружина царска войска, която се намира във Видин, да се изпрати с най-бърз марш за Видин и пехотната дружина войници, които се намират в Силистра, ако е възможно по Дунава, а ако ли не — по сухо. Също така да се изпратят бърже във Видин и царските кавалерийски части, находящи се в Русе, като тяхното място се заеме от кавалерийските части в Бабадаг; в Русе [тия последните] да очакват второ нареждане и да постъпят съгласно с него. Една дружина от царските пехотни части, находящи се в Букурещ, заедно с една от артилерийските роти в Гюргево, също при усилен марш да заминат за гр. Калафат, в околността на

Видин, и да очакват нареждане от тук, за да преминат Дунава. От тук (т. е. Цариград) две дружини царска пехотна войска ще заминат за Варна и от там през Шумен да се изпратят във Видин. Артилерийската рота в Шумен също да потегли веднага и при възможно най-голяма бързина да пристигне във Видин.

Това нареждане е вследствие взетото решение и са изпратени необходимите наставления и упътвания на съответните командири.

(без дата)

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 571, с. 310.

13
Писмо до управителя на Румелия
юни 1850 г.

До мютесарифина на румелийската област

Дойдоха и ни съобщиха, че (в Нишко) всички си гледат работата и не хранят никакви чувства към бунта и въстанието във Видинско.

начало на м. рамазан 1266 г. Мехмед Хуршид
юни 1850 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 572, с. 311.

14

Писмо на княз Александър до Зия паша 1850 г.[1]

9/21 юни 1850 г.

А. I ВАРИАНТ НА ПРИДРУЖИТЕЛНОТО ПИСМО

В момента, когато слагах края на това мое скромно донесение, много хора от споменатите въстаници дошли край граничния плет, за да изложат някои оплаквания. С оглед на положението си те[2] съставили на сръбски език един арзухал до Вашия покорен слуга и посредством намиращите се в съседство със споменатия район чиновници го представиха на моя смиреност. Както Вашият възвишен везирски взор ще благоволи да види (и съобразно с необходимостта по един лесен начин да бъдат уредени под изпълващата с милост сянка на величествения султан),[3] извади се едно копие, което приложено Ви се изпраща. След като с божията милост благоволите да удостоите споменатото копие с Вашия излъчващ възвишеност везирски взор, несъмнено ще благоволите под изпълнящата с милости сянка на честития султан да положите високите си мюширски грижи, за да бъдат уредени с леснина работите, за които те съобщават и от които се оплакват. С оглед на това (на споменатото място)[4] (с помощта на[5] още от преди изпратения от тази страна чиновник)[6], като се назначи и се отправи за споменатото място един чиновник и от страна на Ваше хедивско достойнство, по въпроса . . .[7]

Б. РАВНОСМЕТКА ЗА БРОЯ НА ЛИЦАТА, ПОДПИСАЛИ ИЗЛОЖЕНИЕТО ДО КНЯЗА

Лица	
От нахията Сахра	74
От нахията Поломие	86
	160
От нахията Белоградчик	75
	235

В. II ВАРИАНТ НА ПРИДРУЖИТЕЛНОТО ПИСМО

В момента, когато слагах край на изпратеното мое смирено изложение, предназначено да бъде представено като отговор в праха на краката на Вашата честита везирска особа, днес, т. е. в петък, заедно с изпратените от началника на Гургусовац известия пристигна едно писмо — едно оплакване, отправено до моята смирена страна (от страна на раята)[8] от сто и шестдесет души измежду раята от нахиите Сахра и (нахията)[9] Поломие и един брой [арзухал] бил връчен от страна на седемдесет и пет души (раи)[10] чорбаджии на раята от нахията Белоградчик на капитана на крайграничната околия Гургусовац — или всичко два арзухала. От тях се извади по едно копие, които, приложени тук, се изпращат на възвишеното Ви везирско внимание. Понеже имената на раите, които са написали имената си в тези арзухали, не могат да се преведат, преведе се в резюме само съдържанието на арзухалите, от което ще се запознае със смисъла им Вашата обгръщаща света везирска ученост.

Грижа на Ваше управителско превъзходителство е да благоволите да се положат усилия, с помощта на изпратения преди това от нас чиновник[11] и с помощта на чиновниците, които очевидно ще бъдат назначени от страна на Ваша маршалска почтеност, да се уредят работите, за които съобщават и за които претендират споменатите раи, каквато е волята и на неделимия от справедливостта честит падишах. Затова със съставянето на записката тя се представя в праха на краката на Ваше везирско великодушие.

Г. ПРЕВОД НА ПИСМОТО, АДРЕСИРАНО ДО КАПИТАНА[12]

Покланяме ти се, господин началник Трифон, погрижи се поне малките ни дечица да спасите. Бог да дарува щастлив живот па Вас и на вашите деца.

Д. ПРЕВОД НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА АРЗУХАЛА С ИМЕНАТА НА СТО И ШЕСТДЕСЕТ ДУШИ ОТ РАИТЕ НА

НАХИИТЕ САХРА И ПОЛОМИЕ, ОТПРАВЕН ДО МОЯТА СМИРЕНА СТРАНА[13]

Сиятелни господарю на Сърбин, голяма е жалбата на нас простите българи. Ние сме изгубени подобно па онази една овца от стоте христови овци, която се изгубила; и той, като оставил деветдесет и деветте, отишел да я търси. Така и ние сме изгубени. Затова, господарю, помилвай ни, заради бога. Защото сме попаднали сред вълци, които като лоши грабители са нападнали върху нас. Заради това се жалиме и просиме, господарю, заради божието въздаяние, погледни и узнай положението ни. За да може честитият ни господар пашата да се осведоми за нашето положение, да се изпрати един ваш човек при господин пашата, да му изложи положението и да му каже да ни призове нас пред себе си и ние с езиците си да му изложиме защо сме се осмелили да вдигаме тези нежелателни движения. Но ако от твоя страна не се яви човек (ние самите дори да отидеме),[14] ако ще всички да бъдем умъртвени, ние самите няма да отидем да се предадем. Защото те нас ни мамят.

ДАСРС, фонд МИД–И. 1850, сигн. VI—И. Черновка.

[1] В по-нататъшната кореспонденция на сръбското правителство със Зия паша никъде не се споменават тези изложения, което дава основание да се предположи, че това приложение изобщо не му било изпратено. Извлечения от него са предадени по-късно на Омер паша.

[2] След тези думи в полето е добавен следния текст: "един изпратен от нахиите Сахра и Поломие до моята смиреност и от страна на жителите на нахията Белоградчик до капитанана намиращата се край границата околия Гургусовац".

[3,4] Зачеркнатият в скоби текст е задраскан.

[5] Думите „с помощта на" са задраскани.

[6] Зачеркнатият в скоби текст е написан като допълнение в полето на листа.

[7] Целият I вариант бил задраскан и изоставен и писарят започнал да съставя нов проект за придружителното писмо, II вариант, който поместваме по-долу.

[8] Зачеркнатият в скобите текст е задраскан.

[9] Поставената в скоби дума е задраскана.

[10] Думата „раи" е задраскана и заменена с думите „чорбаджии на раите".

[11] Стоян Лешчанин.

[12, 13] Заглавията са поставени в оригинала.

[14] Поставеният в скобите текст е задраскан.

По Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, док. № 6, с. 195.

15

Доклад от Теодор фон Радосавлиевич, австрийски консул, до княз Феликс фон Шварценберг, министър-председател и министър на външните работи във Виена

14 юни 1850 г.

[№] CLI Белград, 14 юни 1850

Светлейши княже,

Току-що княз Карагеоргиевич[1] ми откри, че в България, и то при Видин, в две граничещи със Сърбия области, били избухнали на 11 т. м. смутове против правителството.

Въстаниците били нападнали вчера Белграйка[3], за да завземат 6 топа, които се намирали там.

Княз Карагеоргиевич изпратил веднага пограничните околийски управители на сръбската граница и издал най-строги заповеди, за да бъде държано далеч от всяко участие сръбското население.

Също влязъл в споразумение с видинския паша,[3] за да допринесе според своите възможности за потушаване на въстанието.

Съобщи ми също, че пашата Хавас Мехмед Черкез, който досега беше паша на Скопие — Стара Сърбия, бил назначен за паша в Травник в Босна.

Като донасям това до високопочитаемото знание на Ваша светлост и като се задължавам най-покорно да изпращам по-

нататъшни сведения от България, моля да благоволите и приемете израза на най-дълбоката ми почит и преданост.

ф. Радосавлиевич
полковник и консул

До негова светлост импер. крал. действителен таен съветник, господин фелдмаршал-лейтенант, министър-председател, министър на външните работи и на императорския дом княз Шварценберг

Инв. № 2801/1961

[1] Александър Карагеоргиевич (1806 -1885), сръбски княз, управлявал от 1842 до 1858 г., австрофил.

[2] Белоградчик.

[3] Мехмед Зиа паша.

По: Стоянова, Р. Документи за селското антифеодално въстание през 1850 г. (Из Държавния архив във Виена), БАН, Известия на института за история, т. XI. С., 1962, док. № I, с. 212.

16

Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена

16 юни 1850 г.

[№] CLIV Белград, 16 юни 1850
Съобщено с телеграма от 25 юни до Цариград.

Светлейши княже,

За въстанието в България досега тук не са получени други сведения освен че въстаниците били отблъснати при нападението на укрепленията на Белградин[1] и че са загубили при това 50 души.

Една изпратена от Видин войскова част против въстаниците била отблъсната от последните. Въстаниците се обърнали към Сърбия за помощ, която категорично им била отказана; по-скоро те са били посъветвани да се оттеглят в законните граници, да измолят милост за станалото и да изпратят евентуалните си оплаквания по законния ред до Портата.

Имената на водачите на въстаниците още не са известни, поскоро се казва, че народът масово е въстанал против потисничеството от страна на властите, заради големите данъци.

Благоволете, Ваша светлост, да приемете израза на най-дълбоката ми почит и преданост.

ф. Радосавлиевич
полковник и консул

До негова светлост княз Феликс Шварценберг и пр. и пр. Виена

Инв. № 2802/1961

[1] Белоградчик.

По: Стоянова, Р. ..., док. № 2, с. 212.

17
Доклад от Якоб Ваха, австрийски консулски агент, до княз Феликс фон Шварценберг, във Виена
18 юни 1850 г.

№ 28 От импер. крал. австр. конс. агенция във Видин

До негова светлост импер. крал. австр. министър-председател господин княз фон Шварценберг, във Виена

Преди няколко дни тук се получиха много сведения, че във Видинския, както и в другите съседни пашалъци било избухнало

въстание от страна на българите против турците; завчера обаче това вече се разбра със сигурност, след като също и близките около крепостта Видин селища се присъединиха към въстаниците и цялата околност е била заета от тях.

Причината за това въстание се дължи на прекомерно големите данъци, особено обаче на потисничеството, което раята трябва да понася от страна на турците.

По разни сведения струпаните в този пашалък маси се изчисляват приблизително на 30 000 души и според някои слухове те притежават доста оръдия и повечето са въоръжени; между тях се намирали и много сърби, което обаче е съвсем неоснователно.

За останалите пашалъци не може да се узнае нищо положително тъй като съобщенията са прекъснати по всички посоки, след като въстаниците заеха всичките околности на този град.

Станаха множество малки схватки, при които са загинали доста от двете страни.

Днес потеглиха оттук към 1000 души нередовна войска срещу въстаниците, за да ги разпръснат, резултатът от това е неизвестен.

Целият тукашен гарнизон се състои от 2500 души редовна войска. Цялото турско население взе оръжие против въстаниците.

Турците в своя фанатизъм извършиха доста жестокости, между които особено клането на 140 невъоръжени български селяни в селото Хасан Мафиси[2], отдалечено на три часа от Лом паланка[3], които не са взели никакво участие във въстанието; много други бяха ранени и откарани в затвора; освен това бяха плячкосани две села, където бяха убити повече от 100 души; даже в града бидоха нападнати тази нощ от турците много от тукашните непровинени във въстанието жители, от които двама бяха убити и много други ранени.

Тази Императорска кралска консулска агенция прави на Ваша светлост най-предано донесение за станалото и няма и занапред да пропусне да изпраща възможно най-сигурни и точни сведения за всичко, което се отнася до този въпрос.

Видин, 18 юни 1850

За Импер. крал. австр. конс. агенция
Ваха
агент на п[араходното] д[ружество][4]

Инв. № 2803/1961

[1] След избухване на въстанието по-големи сражения имало в Ломска каза при с. Хасанова махала (Динково) на 4/16 юни. Във Видинско и Кулско селяните трябвало да изчакват и да държат Видин в обсадно положение. За тази цел те се разпределили - една група при с. Гърци (Градец), втора при местността „Паликовец" в землището на с. Буковец, а третата се съсредоточила в с. Назърска махала (Гурково). Групата при с. Гърци била нападната и се сражавала с турците на 3/15 юни. Последен бил обграден Белоградчик, на 9/21 юни, където въстаниците били принудени да отстъпят. Започнали убийства и злодеяния над мирното българско население, което бягало в планината, за да се спаси от вълната на терора, разпростряла се из цялата област.

[2] С. Хасанова махала (с. Борисово, днес с. Динково), Ломско.

[3] Лом.

[4] D[er] D(ampschiffahrtsgeselschaft) Agent.

По: Стоянова, Р. ..., док. № 3, с. 213.

18

Писмо на Аврам Кехая, директор на външните работи на княжество Сърбия до генерал-лейтенант Риза паша

19 юни 1850 г.

Осведомих се от високото съдържание на полученото от Ваше Превъзходителство писмо, относно положението на одързостилите се да въстанат раи от нахиите фердинандска и белоградчишка, находящи се във видинската област, която славно управлявате. Под покровителството на Негово Величество Падишаха, чрез Вашето несъмнено братско усърдие и с Божие благоволение, скромно молитствувам и се надявам, че създаденото сега там нежелателно положение лесно ще се уреди.

Според както Ви съобщава Негово Превъзходителство белградският мухафъзин, слуховете, които се пръскат от страна на въстаниците, са празни приказки, защото освен гдето от страна на Сърбия не им се оказва никаква помощ и съдействие, но дадени са по-рано строги и категорични нареждания до околийските

началници в пограничните пунктове да не се приемат ония от въстаниците, които биха пожелали да влязат в Сърбия и се предадат. Ако обаче някои деца [поискат да] избягат в Сърбия, решено е да не се приемат във вътрешността, а да се задържат при самата граница на отсамната страна, за да не бъдат убити. А за да не им се напакости по някакъв начин, както е направено миналата година, така и сега ще трябва от двете страни да се назначи и изпрати на самата граница по един способен и опитен чиновник. Тъй като от страна на сръбското княжество е бил назначен и изпратен на границата членът от съвета на сръбското княжество уважаемият Стоян Лещани, също така и Ваше Превъзходителство ще трябва да изпратите на границата един способен и опитен чиновник.

Понеже за сега от страна на Сърбия няма да се вземат други мерки, моля Ваше Превъзходителство да благоволите и ме уведомите, какъв край ще вземе положението на казаните въстаници, за което скромно Ви пиша настоящето си писмо и Ви го изпращам със специален куриер.

Във всеки случай аз съм на заповедите и нарежданията на Ваше Превъзходителство.

8 шабан 1266 г.
19 юни 1850 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 574, с. 312.

19
Писмо на Миленко Станкович от Лом, в което се разкриват подробности по въстанието във Видинско[1]
19 юни 1850 г.

До Негово Високоблагородие г. Алекса Симич, министър на правосъдието и на вероизповеданията на княжество Сърбия

Многоуважаемий господин кръстник! Получих уважаемото Ви писмо, с което ми съобщавате Вашето желание детето ми да получи името Милева, но поради слабостта му го кръстих по-рано, дадохму името Катарина и Ви моля да бъдете снизходителен относно стореното. Детето е постоянно болно и за това го изпратих днес с парахода „Надя" в Радуевац, от една страна поради слабостта му и за да го ваксинират в Зайчар тъй като тука се появи шарка, а от друга — поради неспокойното положение в България.

Българите тук въстанаха, най-напред във видинския окръг, след това в белоградчишкия и в още около 15 села от малколомската околия. Събраха се около 2 хиляди души в едно село отдалечено 4 часа от Лом-паланка. Но след като чрез един български шпионин се съобщи на тукашния управител, че там са се събрали за да блокират през нощта Лом, той изпрати веднага около 50 турски конника, начело с един арабин, за да разпръснат събралите се, обаче най-напред да ги питат, какво всъщност гонят с това събиране. Турците обаче, без да питат предварително народа, веднага нападнали бедните неопитни българи и изсекли повече от 250 души. След това се върнаха още същата вечер в Лом, носейки набити на копията си 4 глави. Тъй бидоха разпръснати събралите се и повторно не се събрали вече.

Във видинския окръг мястото на събранието бе селото Грей (?), на 2 часа от Видин; пашата изпратил към 200 души конници, българите били над 3000 души, всички без оръжие. Турците веднага

ги нападнали и избили 316 души, останалите побягнали. На следния ден пашата изпратил няколко турци, които да проверят числото на загиналите; когато стигнали бойното поле, са намерили около 20 тежко ранени, които доубили.

В белоградчишката околия Белоградчик биде обсаден 10 дена от 10,000 души. Турците избягали в крепостта и там се затворили; българите не се опитали да превземат крепостта със сила, тъй като нямали нужното въоръжение и чакали предаването на крепостта, поради липса на храна и вода; между това обаче видинският паша изпратил от Видин около 300 турци конница и пехота, от Лом 150, от Анесав (?) 100 и освен това от ловчанската околия към 500; когато българите ги видяли, уплашили се и избягали в горите. Турците ги преследвали, обаче не могли да им причинят големи загуби в горите; тъй като не смогнали да наситят свирепостта си над въстаниците, те се върнали в Белоградчик и почнали да вилнеят всред мирното население, от което били спасени само двама души, които един турчин скрил при себе си. Жени и деца били застреляни и изклани. След това били опустошени и ограбени всичките български къщи, така че с пълно право може да се каже, че в Белоградчик не останала никаква следа от българи и българско.

Преди известно време тука се случиха по-страшни злочинства от тия по време на еничерите. В селата и по улиците, гдето могат да се намерят християни, са станали убийства като над животни. Преди няколко дена двама турци срещнали един християнин на улицата, единият запитал другия дали би могъл с един удар да отсече главата на християнина, този извадил веднага ножа и му отсякъл главата. Един месарин, който не дал на един турчин едно хубаво парче месо, бил сполетян от същата участ. Когато християните от Видин видели, че убийствата в града нямат край, оплакали се на техния паша, той обаче им отговорил, че не може да им помогне и всеки един сам трябва да се пази. В Цариград съобщили, че българите били въстанали и обсадили Видин. На това от Цариград отговорили, че Високата Порта не вярва на тези

слухове, според които българите са обсадили Видин с намерение да превземат крепостта, а че пашата може би се е оставил да бъде заблуден чрез тези лъжливи приказки за народно въстание и че по-добре би направил, ако беше изследвал тази работа да се избягнат тези насилия, и след като проучи основно въпроса да донесе, какво всъщност иска народът; никой обаче да не се осмелява да убие [нито] един човек и за всичко това само пашата ще бъде отговорен. Това ми съобщи Хаджи Тома, когато беше тука по работа, но дали всичко това е вярно, не ми е известно.

Турците заставили християните от Видин да дадат писмени показания, според които самите те (турците) са били принудени от християните да убиват въстаналите българи, които били дошли да превземат крепостта, обаче всичко това не е вярно, защото нито българите са се приближавали до крепостта, нито пък самите видински християни са принудили турците да убиват възстаналите българи; а тези показания имат единствената цел да оправдаят турците и вината да се стовари на християните. И това наистина е вярно, че турците са изтръгнали тези показания, [тъй като] същото се случи и тук в Лом, обаче тукашното показание още не е изпратено в Цариград. Според една мълва до сега са били убити повече от 3000 християни и в селата, а по обществените пътища убийствата не са престанали още. Преди няколко дена бяха пристигнали от Търново 800 конници и 1500 души пехотинци на път към Видин. Официално тука от турцит се пуска слухът, че българите били подбудени от сърбите да въстанат и турците се хвалят, че скоро щели да навлязат и в Сърбия, тъй като тази земя вече твърде отдавна била без турци. Тук се говори също, че окръзите Ниш, Пирот и Лесковец са въстанали, но дали това е вярно, не мога да гарантирам. Ако в бъдеще се случи нещо важно в това отношение, няма да закъснея, да Ви го съобщя; само че не знам дали всички мои писма достигат до Вас или се губят по пощите в Сърбия; затова Ви моля, ако Ви е възможно, да ми съобщите това и да адресирате писмата Ви до мене до карантината в Радуевац, от гдето ги получавам.

Сърдечен поздрав на госпожата, целувам Ви ръцете и оставам

Ваш най-покорен Миленко Станкович

19 юни 1850
Лом-Паланка

(На опакото на писмото е написано на турски следното: „писмо на раята Миленко син на Станко, Ломчанец, адресирано до чиновника на ягодинската околия; писмото било преведено на немски и изпратено от страна на Алекса Симич". Както изглежда последният го получил може би от лицето, до което първоначално било адресирано тъй като в турския превод е предадено обръщението: „До Негово Високоблагородие г. Алекса Симич, министър на правосъдието и вероизповеданията в княжество Сърбия". Бел. на прев.)

[1] Оригиналът на писмото е на немски език.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 575, с. 312

20
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
19 юни 1850 г.

[№] CLXVIII Белград, 19 юни 1850 г.

Съобщено с телеграма от 25 юни до Цариград.

Ваша светлост,

Въстанието в България изглежда, че не намира привърженици в останалите окръзи.

Едва ли всеки десети от въстаниците е снабден с пушка. Нямат никакви оръдия. Също има голяма липса на муниции. Повечето от въстаниците са снабдени с тояги.

Известието, че изпратената от Видин войска против тях била отблъсната, не се потвърждава.

Ако въстанието не се разпростре по-нататък, то две редовни дружини биха били достатъчни, за да победят въстаниците.

Граничният кордон от страна на сърбите е бил засилен и няколко турски семейства са избягали в Сърбия, които иначе сигурно щяха да станат жертва на въстаниците. Те били отведени в безопасност във Видин.

Изпратеният от Сърбия до видинския паша[1] куриер е бил заловен от въстаниците, но като заявил, че е изпратен от сръбските доставчици на сол по доставка на такава, е бил отново освободен.

Същият ги запитал за причината на въстанието им и получил като отговор, че те и без това ще загинат под натиска на своите властници, затова предпочитат да умрат на бойното поле — впрочем изглежда, че те самите са убедени, че трябва да се покорят.

Един лагер на въстаниците, който е отдалечен $2^{1/4}$ часа от Видин, беше атакуван от около 300 души кавалеристи, изпратени от Видин, много от въстаниците бяха убити, а останалите — разпръснати, които обаче след оттеглянето на войската отново се събрали.

С изключение на няколко попове, въстаниците са от простолюдието.

При Белградин на 13 т. м. действително били паднали 30 — 40 въстаници и 10 —15 турци от гарнизона.

Благоволете, Ваша светлост, да приемете най-милостиво израза на най-дълбоката ми почит и преданост.

ф. Радосавлиевич
полковник и консул

До н. светлост. . .княз Феликс Шварценберг

Инв. № 2804/1961

[1] Мехмед Зиа паша

По: Стоянова, Р. ..., док. № 4, с. 214.

21

Едуард фон Клецл, австрийски представител в Цариград, до Министерството на външните работи във Виена

22 юни 1850 г.

№ 8 D. Bujukdere, 22. Juni 1850.

Bericht des Eduard v. Kiezl an das k. u. k. Ministerium des Aeussern.

Der Sultan wird morgen oder übermorgen in der Haupstadt zurückerwartet. Wie mir Aali Pascha sagte, scheint es, dass der Statthalter von Egypten Abbas Pacha, welcher nach Rhodus gekommen um diesem Monarchen seine Aufwartung zu machen, Seine Majestät hierherbegleiten werde.

In betreff der von mir neuerlich gemeldeten Ueberreichung eines Beglaubigunsschreibens der herzogl. parmesanischen Regierung durch den k. neapolitanischen Geschäftsträger Herrn Targioni habe ich an Aali Pascha eine Anfrage richten zu sollen geglaubt, da derlei Schreiben bisher nur von solchen Regierungen an das Pfortenministerium ausgefertigt wurden, welche mit der Türkei, in tractatmässiger Verbindung standen. Aali Pascha erwiderte, dass er in der That Herrn Targioni diese Bemerkung gemacht, dass jedoch nachdem S. k. Hoheit der Herzog on Parma seinen Regierungsantritt dem Sultan notificift und Seine Majestät auf das diessfällige Schreiben geantwortet, bennanter Geschäftsträger aber einen grossen Werth darauf legte jenes Schreiben, welches ihn förmlich als parmesanischen Geschäftsträger beglaubigt, zu überreichen, die Pforte keiften Grund erblickte auf der bisher befolgten Uebung mit Starrheit zu bestehen.

Die Nachricht von dem Aufstande, welcher in einigen an der servischen Gräftze gelegenen Districten Bulgariens ausbrach, erfuhr ich durch einen Beiicht des kais. Consulates in Galatz, wovon eine Abschrift gehorsamst nebenfolgt, und beeilte mich selber dem Aali Pascha mutzutheilen, dem sie noch ganz unbekannt war. Seither sind

ihm hierüber, wie er mir heute sagen liess, weitere Notizen durch eine Staffette des Pascha von Widdin zugekommen. Die Angabe dass die Aufständischen mit 4 Kanonen versehen und von servischer Seite unterstützt seien, bestätigte Aali Pascha nicht, aber bezeichnete die Sache als eine offene Rebellion, die wohl zur Anwendung von Gewalt nöthigen werde. Die Aufständischen haben den aus Widdin an sie abgeordneten Notablen erklärt, dass sie erst wenn sie vollzählig beisammen sein würden, ihre Beschwerden vorzubringen gedächtett. Herr Von Titoff scheint geneigt diese Revolte den Umtrieben der griechischen Hetärien beizumessen und sie mit ähnlichen Symptomen die sich kürzlich an einigen Punkten Albaniens gezeigt, in Zusammenhang zu bringen.

Ein Bericht aus Varna vom 17. dieses meldet, dass täglich polnische Flüchtlinge aus Schumla daselbst ankamen und sich auf Segelfahrzeugen einschifften. Die meisten von ihnen waren mit amerikanischen Pässen, die vom englischen Consul visirt wurden, versehen; andete hatten Pässe des französischen Consulates in Belgrad.

Der englische General-Consul in Syrien, Colonel Rose, welcher sich auf seinen Pötten zurückbegibt, hat die Reise hieher zu Lande und zwar über Schumla wo er sich wahrscheinlich mit dem zurückgebliebenen Reste der Flüchtlinge in Berührung setzte, zurückgekehrt. Hier stand er mit Guyon in fortlaufendem Verkehr, der indess vor einigen Tagen nach Syrien abgegangen sein soll. Es ist wahrscheinliche dass Col. Rose, welchem die politische Lage Syriens nunmehr kein Feld zur Entwicklung jener ungeregelten Thätigkeit dar bietet durch welche er einst zur Verwirrung der Verhältnisse jenes Landen so machtig beitrug, sich durch Umtriebe alter Art mit den in Ateppo internirten Flüchtlingen und dem in Damaskus angestellten Guyon zu entschädigen trachten werde. Ich werde nicht ermangeln, seine Thätigkeit in dieser Richtung der unausgesetzten Aufmerksamkeit des kais. General-Consuls Gödel zu empfehlen.

Herr von Titoff hatte vorgestern eine Zusammenkunft mit Aali Pascha in dessen Landhause am Bosphor, wobei verschiedene Geschäftsgegenstände, namentlich aber Adminisirativ-Angelegenheiten der beiden Fürstenthümer zur Sprache kamen.

So eben theilt mir Herr v. Titoff einen Bericht des russischen Consuls in Brussa über die Internitten in Kuitakia und Dembinski mit, welchen ich in Abschrift zu unterlegen mich beeile.

Genehmigen Eure Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht.

E. v. Klezl

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.
Polit. Archiv Türkei.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 17, с. 28.

22

Известие на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценбергза избухналото въстание във Видинско

22 юни 1850 г.

Zeitungsbericht № XIII A—D. Constantifiopel, 22. Juni 1850.

"b). In Bulgarien und zwar in den deè Grenze Serviens nahegelegenen Districten des Paschalik's von Widdin, Belgradschik u. ßerkoftscha, ist ein ernster Aufstand ausgebrochen. Die bulgarischen christlichen Einwohner vertrieben und ermordeten einige muselmänische Ortsvorsteher und antworteten den Notabeln, welche von Widdin aus an sie abgesendet wurden, dass sie ihre Beschwerdepunkte erst dann auseinanderzusetzen gedächten, wenn sie vollzählig beisammen sein würden."

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 - 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С. 1948, док. № 18, с. 29.

23
Донесение на френския консул в Букурещ за избухналото въстание
22 юни 1850 г.

Bucharest, le 22 juin 1850.

Monsieur le Ministre,

Des troubles ont été éclaté en Bulgarie dans le District de Bagradtshik, entièrement peuplé des chrétiens et situé entre Widdin et Lom. Les habitants se sont rendus maîtres du passade de Timok, et rançonnent les voyaguers. Le courrier de Constantinople a dû prendre à Rostuchouk une barque, et remonter le Danube jusqu'à Calafat, en suivant le rive Valaque, pour arriver à Widdin. D'après ce que m'a[1] dit Ahmed effendi[2], c'est le Général Hasford[3] qui le premier a été informé ici de ce mouvement insurrectionnel et qui en a donné la nouvelle dans un sallon. C'est même par cette source que le Commissaire otomn a reçu ses premiers renseignements. Cette circonstance ne laisse pas de lui paraitre étrange. Il a d'aileurs pris toutes les mesures nécessaires à la prompte repoussion de ces dèsordes partiels auxquels il n'attashe pas une grande imoprance.

AMAE - F, Correspondance consulaire, Bucharest, vol. 8.228. Оригинал.

Превод:

Господин Министре,

В България избухнаха размирици в околията на Белоградчик, изцяло населена с християни и разположена между Видин и Лом. Жителите са овладели прохода на Тимок и искат откуп от пътниците. Куриерът от Константинопол е трябвало да вземе от Русе една гемия и да се изкачи по Дунава чак до Калафат, като следва

влашкия бряг, за да стигне до Видин. Според това, което ми[1] каза Ахмед ефенди[2], генерал Хасфорд[3] бил първият, който бил информиран тук за това въстаническо действие и който съобщил тази новина в един салон. Тъкмо от този източник дори османският комисар получил своите първи сведения. Това обстоятелство не изглежда да му се вижда удивително. Впрочем той взе всички необходими мерки за бързото потушаване на тези частични безредици, на които той не отдава голямо внимание.

[1] Френски консул в Букурещ тогава е Еужен Пужад.

[2] Ахмед Вефик ефенди, османски комисар в Букурещ по потушаването на революцията от 1848 г.

[3] Руски генерал от английски произход.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, док. № 7, с. 198.

24
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг, във Виена
24 юни 1850 г.

[№] CLXXIII Белград, 24 юни 1850 г.

Светлейши княже,

Получените от всички страни съобщения са единодушни в това, че българските въстаници били бити във всички пунктове и че досега от тях били паднали към две хиляди души. При това ни най-малко не може да се смята, че въстанието е потушено, тъй като огорчението става все по-силно и поради това въстаниците все повече и повече се струпват.

Мълвата, че княз Милош Обренович[1] води въстанието, не се потвърждава.

Някои твърдят, че много сърби от княжеството се намират между въстаниците, обаче аз мога с положителност да твърдя, че сръбското правителство е против въстанието и че ако някои са се присъединили към въстаниците, то сигурно принадлежат към партията на Обренович, и тук не се знае лице, което да се намира в редовете на въстаниците.

Благоволете, Ваша светлост, да приемете израза на най-дълбоката ми почит и преданост.

ф. Радосавлиевич
полковник и консул

До негова светлост. . . княз Феликс фон Шварценберг и пр. и пр.

Инв. № 2805/1961

[1] Милош Обренович (1780—1860), сръбски княз, управлявал през годините 1815—1839, 1858—1860. Основател на династията на Обреновичите. Използвал благоприятните условия след Букурещкия мир (1812), обявил въстание и с помощта на Русия Сърбия била призната за автономно княжество. Установил самодържавен режим. В 1839 г. абдикирал в полза на сина си Михаил.

По: Стоянова, Р. ..., док. № 5, с. 215.

25
Писмо на Халим паша до великия везир
27 юни 1850 г.

До Негово Височество великия везир

Един от руските генерали, които се намират тук, на име генерал Исфод (?), преди няколко дни се яви при мене и като ми разправи за станалото събитие във Видинско, каза ми следното:

„Нека Ви бъде известно, че турците измъчвали и угнетявали раята, живееща в селата на отсрещния бряг, като почнали дори сегиз-тогиз да убиват и погубват някои. Поради това тая рая не

ще може да понася създаденото положение, та да се потърси средство да се забранят насилията. В случай че не може да се направи нещо, те [тамошните жители] молят да им се разреши да се изселят и отидат във Влашко".

Макар и да му се отговори на това по един деликатен и вежлив начин, според както е редно, той пак продължаваше да ми говори разни думи. Относно казаното събитие ежедневно се разпространяват разни версии от страна на руските офицери.

Те вярват, че тия нежелателни случки, които се вършат във Видинско, ставали под тяхното влияние и не дай Боже, ако това е тъй, те без съмнение ще се одързостят да вършат и други лоши работи.

Букурещ, 16 шабан 1266 г.
27 юни 1850 г.

Халим
Дивизионен генерал от
султанската гвардия

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 576, с. 3.

26
Позив на Али Риза паша до въстаниците във Видинско
28 юни 1850 г.

Народе,

Всеизвестна е справедливостта и милостта, с които се отнася Н. В. Султана към всички свои поданици — мухамедани и раи. За това, никой здравомислящ човек измежду щастливите поданици на милостивия ни Господар, не бива да накърнява неговата воля и престъпва неговата повеля. В случай, когато някой мюлтезимин или друг някой чиновник се осмели да върши някаква несправедливост, против подобно едно беззаконие ще тряба да се

оплачете на валията или мютесарифина. И ако пък последните не пожелаят да се вслушат във Вашето оплакване — нещо, което ми се вижда невероятно — Вие можете тогава да се оплачете в Цариград, като изпратите, чрез трима - четирма почтени Ваши хора, писмено заявление. Като верноподаници вместо да постъпите така, плиткоумници едни измежду Вас тласнаха честни хора към въстание и в последвалата „война" (мухаребе) били, както се научаваме, незаслужено убити няколко души мухамедани и раи. Както и да е, това положение наложи моето идване тук, заедно с необходима военна сила — пехота, конница и артилерия. На 1 рамазан, ден четвъртък рано сутринта, пристигнах във гр. Видин и, съгласно желанието на Н. В. Султана, изпратих Ви аташирания към мен султански адютант Решид паша, един - двама офицери, видинския жител Елхадж Мехмед ага и няколко души още коджабашии, със задача да Ви дадат нужните в случая наставления и съвети. Дайте внимание на съдържанието на настоящия позив и вслушайте се в съветите на Решид паша и на другите първенци. Откажете се, час по-скоро, от всякаква революционна дейност, която може да Ви навлече разни бедствия. Най-искрено Ви предлагам да се покорите и върнете по домовете си. След туй, ако имате да се оплачите за нещо, аз съм готов да Ви изслушам и доложа Вашето искание на Н. В. Султана. Ако измежду Вас има подстрекатели, недейте слуша техните празнословия, заплашвания или увещания да се оповавате на Русия. Не е достойно да се отклонявате от спасителния път на послушанието и опятните името си с бунтарство. Н. В. Султана, който тъй милостиво и справедливо се грижи за живота, имота и честта на своите поданици мухамедани, така също той се грижи и за Вас. След като Ви се каза туй, нужно е да се подчините от любов към своята Родина и от милост и състрадание към своите деца и близки, особено, като знаете великодушието на нашия всемилостив Господар. В тридневен срок, ако желаете своето спасение и благополучие, да ни изпратите своя отговор към този наш позив, чрез няколко души разбрани Ваши хора. В противен случай, ще бъда заставен да настъпа с войската

си срещу Вас и изпълна задачата, с която съм натоварен. Грехът за пролята кръв ще бъде, в такъв случай, Ваш

Али Риза (Ферик)

1 рамазан 1266 год. от Егира
28 юни 1850 год.

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи. С., 1929, док № 12, с. 59.

27
Копие на писмо на Сава Йованович до Алекса Симич със сведения за положението на въстаналите българи
28 юни 1850 г.

28 Юния 1850 год. На граници

Г. Попечитељу Правосудија и Просвещенија А. Симипу

Овога часа примио сам на личност мою штафету В а ш е г високородија од 27 ов[ог] м[есеца] из Параћина одпуштену ми касателно побуњени бугара, и точно сам разумео шта ми Ваше високородие с истом милостиво налаже.

На кое чест имам следујуће одговорити:

Није истина да су се Бугари око Зајчара смирили, но напротив ово два три дана горе узнемирили, и збегови дужом границе окружија Црноречког повукли и страшно умножили, гди јй до сад ни мало било није. Код мене е јуче око подне член нашег државног совета Г. Стоян Лешћанин на границу окружија Гургусовачког долазио, и о свему смо се разговорили у смотренио примирења Бугара, као ми и о Вашему у Ниш долазску, о чем нас е благовременно Г-н Попечитељ внутрењи дела о томе подробно штафетално у над-

лежно знање поставио, с ясним наставлењем како нам се старати валја Бугара советовати да се на позив Честитога Омер Паше издати се имаюће прокламације единственно Бугарске ползе ради одма смире. И ми смо заиста живо у томе полезном предпријатију побуњеника на сваком могучем мјесте границе наше дејствовали, но у томе по несрећи њиној ништа до овога часа успети нисмо могли, нити се у томе што на овај начин, по моме мњењију ка очевидца како садања Бугарска ствар стои, успети може.

Они се само на толаке наше совјете склањају да дигнуто оружие положе и с турцима у мир ступе, кад би сам честитъ Омер Паша садањи повелитељ Царско-Оттоманске војске, с коим великашом Правителства нашег по међу њи дошао, да им лично свою несречу и нужду која ij е принудила на ову побуну устати, као царским вејилима одкровено и подробно исповеде. А иваче, веле, самим турцима видинске наје кои ij непрестанно по разним буjацима по едног и едног даве и колју, ни пошто се предати несмемо да ће нас сила царска до едног затрити. — Ово е све Ваше високородије чиста истина, коя се по речи неможе, — пуно уверен будучи, да ће вам и Његово високородије Г. Стоян Лешћанин с Вршке чуке овако исто о садањим стварима побуњени Бугара писати, а другчије никако.

Краем границе окружија Гургусовачког и Црнорјечког све се већма Бугарски збегови од турски стра(х) умножавају.

Уосталом са сад ништа Вашему високородију ново тичућег се предмета рада доставити немам, а ако што имао будем благовременно доставићу надлежним путем, совршено повинујући се у свакоме призренију по овом предмету проистичућим Вашим високим заповестима.

Есам Понизниј С. Јовановић с. р.[1]

ДАСРС, МИД-И, 1850. сигн. VI—44. Копие.

[1] Своеручно, т. е. в оригинала саморъчно се е подписал майор Сава Йованович.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, док. № 9, с. 204.

28
Донесение на френския консул в Букурещ за опитите на руските военни власти да защитят българските селяни
29 юни 1850 г.

Bucharest, le 29 juin 1850.

Monsieur le Ministre,

J'ai eu l'honneur de vous entretenir des troubles qui avaient éclaté en Bulgarie et de vous donner les reseignements que je tenais du Commissaire ottoman.

Ahmed effendi continue à affirmer que sette insurrection a été complètement étouffée, mais elle a eu à Bucharest un rettentissement, elle a amené entre le Prince et les deux commissaires des conférences, un échange de letres, une situation qui n'est pas sans gravité.

En voici l'exposé:

J'ai reçu hier la visile du Commissaire ottoman; il ètait accompagnè de son secrétaire Haydar effendi, et paraissait ému. Il entra tout de suite en matière et me dit: "Vous trouverez mon émotion bien naturele quand vous en connaîtrez les motifs. Vous connaissez les troubles récents que ont eu lieu en Bulgarie. Ils ont pris naissance dans le village de Racovitza. Les habitans se sont soulevés contre leurs noitables, et ils avaient de nombreux et justes sujets de griefs. Il y a eu des meutres et l'autorité terque qui avait des moyens plus que suffisants pour mettres immédiatement un terne à ces désordres n'y a pas fait d'abord assez attention (230, 231). J'ai ente du ie Général Duhamel lui même le reprocher à Sia pacha. Dès le commencement des ces troubles, j'ai fait savoir au Gouverneur Général de Widdin. qu'il eut à surveiller les émissaires qui venaient de la Valachie, parce que je savais que les officiers russes déguisés étaient passés en Bulgarie pour augmenter les désordres. J'en ai même designés quelques-uns et si Sia pacha avait été un homme ferme et un peu hardi, il aurait fait semblant de ne pas

savoir que c'étaient des officiers russes et il leur aurait fait mettre des balles dans la tête. Quoiqu'il en soit, le G-al Duhamel avait formé le projet de faire accueillir par le Prince de Valachie, dans les quarantaines du Danube, les Bulgares fuyants devant la première fureur du soldat ottoman. Il ne m'en avait pas dit un mot, et n'est pas venu chez moi. Mais jeudi, 27, j'ai reçu la visite du Prince, évidement envoyé par le G-al Duhamel, et qui a cherché par toutes sortes de déclamations et desophismes à m'amener à consentir à la réception des fugitifs bulgares sur la riveValaque. J'ai formellement refusé. J'ai dit au Prince, que l'accueil fait en Valachie à la demande du commissaire russe, dans les quarantaines qui sous une administration russe, aux Bulgares fugitifs, serait presque une reconnaissance des Principautés comme provinces russes; que les (231—232) Bulgares pouvaient aller dans la Principauté de Serbie qui n'était éloignée que de deux heures de marche du théâtre de l'insurrection, et qui est placée dans les mêmes conditions politiques que la Valachie, ou dans les gouvernements voisins et limitrophes de Niche ou deSilistrie, ou enfin à Orsova, en pays étranger, comme les fugitifs magyars avaient cherché asile sur le territoire ottoman. J'ai ajouté que si les Bulgares venaient sur les côtes Valaques, c'était à coups de fusils qu'il fallait les recevoir, et qu'au beosin j'enverrai un bataillon à Calafat pour les repousser; enfin, après avoir répondu à toutes les objections du Prince, et après lui avoir remis sous les yeux la conduite que nous devions suivre tous deux comme fonctionnaires ottomans, je lui ai donné du papier, de l'ancré et une plume, et je lui ai dicté séance tenante, l'ordre qu'il devait envoyer sur les bords du Danube, et qu'il m'a promis de faire expédier.

Ce matin, a repris Ahmed effendi, le Prince, après avoir reçu de très bonne heure la visite du Général Duhamel, est de nouveau venu chez moi. Je lui ai répété à satiété les mêmes observations, et J'ai dû lui dire à plusieurs reprises que je n'avais plus rien à lui dire. Après sa visite qui a duré plus de 4 heures j'ai reçu du G-al Duhamel une lettre, dont je vous prie de prendre lecture ainsi que de la réponse, que je viens d'écrire sur-îe-champs, et dont je vous porte ici l'original. J'ai besoin d'entendre votre opinion à cet égard".

Ahmed effendi me remit alors entre lesmain l'office du G-al Duhamel, et je ne pus pas m'empêcher d'être frappé du ton hautain et presque comminatoire dont il était écrit. Il vêtait dit: „que les Bulgares fuyaient devant les excès d'une soldatesque fanatique; que les intentions généreuses du Sultan, que personne ne méconnaissait, pouvaient bien avoir été méconnus par des fonctionnaires ou des officiers placés dans des Provinces reculées; que c'était au nom de l'humanité que le Commissaire Impérial demandait que les fugitifs fussent accueillis,et que puisque Ahmed effendi maintenant son refus, lui G-al Duhamel n'avait plus qu'a se laver les mains du sang innocent qui allait couler.[1]

Quand j'eus finis la lecture de cette pièce, le Commisaires ottoman me lut lui-même sa réponse:

Elle contenait les arguments qu'il m'avait déjà exposés verbalement et qui sont développés plus haut: il exprime en outre son étonnement au G-al Duhamel de ce qu'il n'ait pas fait une démarche directe auprès de lui, et lui dit que en ce qui concerne la question d'humanité, c'est à ij mission de Russie à Constant inople à faire des observations au Divan.

Qund cette double lecture fut achevée (233- 234) je dis à Ahmed effendi, que je ne pouvais juger sur une connaissance prise aussi rapidement de la rédaction de sa résponse, mais qu'au fond, en principe, il étail dans le vrai, et qu'il faisait bien de ie pas permettre que sous le manteau de'1 humanité on cherchât à porter atteinte à l'autorité du Sultan.

Il reprit: "D'autant plus, qu'il y a quelque chose de ridicule à voir les Russes faire valoir ces raisons d'humanité, eux qui, il y a à peine quelques mois demandaient avec tant d'insistance, qu'on leur livrât des réfugis'[2] dont le sort eût été probablement terrible, si le Cabinet de Pétersbourg eût réussi dans ses exicences".

Ahmed effendi donna alors la minute de sa réponse à Hadar effendi et lui dit de rentrer chez lui et de la faire copier telle quelle. Il y avait là sans doute une petite scène préparée à l'avance, et îe ccnimissaire ottoman voulait peut-être pouvoir écrire qu'il avait concerté sa réporse avec moi. C'est pourquoi j'ai raconté notre entretien avec tous les détails et tout au long; mais je n'ai pas donné mon avis à la légère, et je reste

dans la conviction qu'Ahmed effendi a suivi la marche qu'il devait suivre et qu'il devait s'opposer à l'entrée sur le territoire Valaque des Bulgares, à qui les Russes n'auraient pas manquer de faire entendre que c'était à eux qu'ils devaient leur salut; la politique (234—235) russe aurait ensuite exploité ces événements à son profit. J'ai d'ailleurs vivement recommandé à Ahmed effendi de donner des ordres pour mettre un terme aux vengeances exercées par les Musulmans après la victoire, et il m'a de nouveau affirmé que tout était fini.

L'ordre est venu de St Pétersbourg à la brigade commandée par le Général Komar, et composée de 2 régiments de Cavalerie, Boug et Nassau (hulans) et de l'artilerie à cheval, en tout 1790 hommes, d'évacuer les Principautés. Ahmed effendi est certain, à ce qu'il me dit, que les généraux Duhamel et Hasford ont écrit à Pétersbourg pour demander que cet ordre ne fut pas mis en exécution en ce moment, en s'appuyant sur les troubles en Bulgarie.[3] Ils auraient même représenté Orner pacha comme ayant été battu par les insurges Bosniaques. Je dois dire cependant, que le G-al Komar a fait ses visites de congé et a annoncé son départ pour le 1/13 juillet prochain. D'après des renseignements qui me viennent d'une source que je ne dois pas mépriser, si l'Empereur de Russie ne consent pas à une prolongation de séjour de la Brigade de Cavalerie, tout le corps d'occupation évacuera les Principautés dans deux mois . . .

AMAE - F, Correspondance consulaire, Bucharest, vol. 8. ff. 230-236. Оригинал.

Превод:

Букурещ, 29 юни 1850.

Господин министре,

Аз вече имах честта да Ви разкажа за смутовете, които избухнали в България, и да Ви предам сведенията, които получих от отоманския комисар.

Ахмед ефенди продължава да твърди, че това въстание било напълно потушено, но то имаше едно такова ехо в Букурещ, доведе до разговори, размяна на писма между княза и двамата комисари и създаде в края на краищата едно положение, което не е без трудности.

Ето ги изложени:

Вчера бях посетен от османския комисар; той беше придружен от своя секретар Хайдар ефенди и изглеждаше развълнуван. Той веднага започна разговор по същество и ми каза: "Вие ще намерите моето вълнение съвсем естествено, когато узнаете причините му. Вие знаете за сегашните вълнения, които станаха в България. Те са се зародили в село Раковица. Жителите са се навдигнали срещу своите аристократи и те са имали множество и основателни поводи за оплаквания. Имало е убити и турските власти, които са имали повече от достатъчни средства да сложат веднага край на тези безредици, не са им обърнали отначало достатъчно внимание. Аз чух самия ген. Дюхамел да вменява това във вина на Зия паша. Още от самото начало на тези безредици аз уведомих генерал-губернатора на Видин, че той трябва да следи за емисарите, които идват от Влахия, защото аз знаех, че преоблечени руски офицери са преминали в България, за да увеличат безредиците. Същевременно аз и му описах някои от тях и ако Зия паша беше по-смел н достатъчно твърд човек, той би се преторил, че не знае, че това са руски офицери, и би накарал да им пуснат някой куршум в главата. Било каквото било, но ген. Дюхамел си съставил план да накара влашкия княз да приеме в карантините край Дунава българите, бягащи пред първия страх от османския войник. Той не ми каза нито дума за това и не дойде при мене. Но в четвъртък, на 27, аз бях посетен от княза, очевидно изпратен от ген. Дюхамел. Той се опитваше чрез всякакъв род декламации и софизми да ме накара да се съглася да се приемат българските бегълци на влашкия бряг. Аз най-открито му отказах. Аз казах на княза, че приемът, оказан във Влахия по искане на руския комисар в карантините, които се намират под руска администрация, на българските

бегълци би бил почти едно признаване на княжествата като руски провинции; че българите биха могли да отидат в Княжество Сърбия, което е отдалечено на не повече от два часа път от театъра на въстанието и което е поставено в същите, политически условия, както Влахия; или биха могли да отидат в съседните вилаети Нишки и Силистренски, или накрай в Оршова, в една чужда страна, както унгарските бегълци биха потърсили убежище на османска територия. Аз му добавих, че ако българите биха дошли на влашкия бряг, то те би трябвало да бъдат посрещнати с пушечни изстрели и че в случай на нужда аз ще изпратя един батальон в Калафат, за да ги отблъсне; накрай, след като отговорих на всички забележки на княза и след като му изтъкнах поведението, което ние двамата трябва да следваме като османски служители, аз му дадох хартия, мастило и едно перо и му издиктувах на самото място заповедта, която тоя би трябвало да изпрати по бреговете на Дунава и която той ми обеща да изпрати.

Тази сутрин, подхвана пак Ахмед ефенди, князът, след като още съвсем рано бил посетен от ген. Дюхамел, отново дойде при мене. Аз му повторих до втръсване същите бележки и трябваше на няколко пъти да му казвам, че нямам нищо повече какво да му кажа. След неговото посещение, което трая повече от 4 часа, аз получих едно писмо от ген. Дюхамел, което Ви моля да прочетете, а така също и отговора, който аз току-що написах веднага и чийто оригинал Ви нося. Аз имам нужда да чуя вашето мнение по този въпрос."

Прочее Ахмед ефенди ми даде в ръцете служебното писмо на ген. Дюхамел и аз не можах да се въздържа да не се изненадам от високия тон, почти менторски, с който то беше написано. Там беше казано, че "българите бягат пред насилията на една фанатизирана военщина; че само в името на хуманността императорският комисар иска бегълците да бъдат приети и че понеже Ахмед ефенди поддържа своя отказ, той, ген. Дюхамел, няма какво повече да направи освен да си измие ръцете от невинната кръв, която ще бъде пролята."[1]

Когато завърших четенето на това писмо, османският комисар лично ми прочете своя отговор.

Той съдържа аргументите, които той ми беше вече изложил устно и които са разгърнати по-горе: между другото той изказва на ген. Дюхамел своето удивление от това, че той не е направил постъпки пряко пред него и му казва, че що се отнася до въпроса за хуманността, то руската мисия в Цариград трябва да направи бележки на Дивана.

Когато това двойно четене беше завършено, аз казах на Ахмед ефенди, че аз не бих могъл да съдя на основата на едно такова бедно запознаване с редакцията на неговия отговор, но че в основни линии, по-принцип, той е на прав път и че той, разбира се, би трябвало да не позволява щото под мантията на хуманизма да се намери повод за уронване на престижа на султана.

Той подхвана: "Още повече, че има нещо смешно да видиш русите да се опитват да оползотворят основанията на хуманизма, те, които едва ли има няколко месеца, изискваха с такава настойчивост да им бъдат предадени бегълците, чиято участ вероятно би била ужасна, ако петербургският кабинет би успял в своите настоявания."[2]

Ахмед ефенди даде тогава черновката на своя отговор на Хайдар ефенди и му каза да се върне у тях и да го препише тъй както си е. Тук несъмнено имаше една малка сцена, предварително подготвена, чрез която османският комисар би желал вероятно да може да напише, че е съгласувал своя отговор с мен. Ето защо аз Ви разказвам за нашия разговор с всички детайли и така надълго. Но аз не съм дал своето мнение лековато и стоя с убеждението, че Ахмед ефенди следваше нужния ход и че той трябваше да се противопостави на влизането на българите на влашка територия, за което русите не биха пропуснали да дадат да се разбере, че само на тях те дължат своето спасение; руската политика впоследствие би използвала тези събития в своя полза. Впрочем аз твърде настойчиво препоръчах на Ахмед ефенди да даде заповеди да се сложи край на отмъщенията, вършени от мюсулманите след победата, и той отново ми потвърди, че всичко е е вече свършено.

От Санкт-Петербург е пристигнала заповед до бригадата, командвана от ген. Комар, състояща се от два полка конница, бугски и Насау (улани) и от конна артилерия, всичко 1790 души да евакуира княжествата. Ахмед ефенди е сигурен, както той ми каза, че генералите Дюхамел и Хасфорд са писали в Петербург и са искали тази заповед да не бъде привеждана в изпълнение в този момент, позовавайки се на вълненията в България.[3] Те дори са представили Омер паша като че уж бил разбит от босненските въстаници. Във всеки случай аз трябва да кажа, че ген. Комар вече направи своите прощални визити и обяви, че ще отпътува на 1/13 от настъпващия юли. Според сведенията, които получих от един източник, който аз не мога да пренебрегна, ако руският император не се съгласи на едно продължаване на престоя на кавалерийската бригада, целия окупационен корпус ще евакуира княжествата до два месеца...[4]

[1] Писмото на ген. Дюхамел е публикувано от Р. Стоянова – вж настоящото издание, стр. 75 (*бел. съст.*). Едно запознаване със съдържанието му може да ни увери колко превратно го преразказва френският консул в своето донесение.

[2] Става дума за унгарските и полски емигранти в Турция, пристигнали там след разгрома на революцията от 1848 – 49 г. в Унгария.

[3] Наистина руското командуване в Букурещ поискало от правителството разрешение да задържи тази бригада във Влахия с оглед да се изчака развоят на събитията в България.

[4] По-нататък консулът разсъждава, че изтеглянето на русите щяло да даде основание да се иска и изтегляне на турските войски, а това можело да хвърли Влахия отново в безредици. Понеже не осветлява въпроси, свързани с въстанието, ние изоставяме заключителната част от донесението.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г в България. С., 1972, док. № 8, с 199.

29

Доклад от Антон фон Лаурин, австрийски консулски агент, до княз Феликс фон Шварценберг във Виена с приложение препис от писмото на генерал Дюхамел, руски представител, до Ахмед Вефик, турски представител в Букурещ

29 юни 1850 г.

Импер. кралска агенция
и генерално консулство
№ 1840

Букурещ, 29 юни 1850 г.

Ваша светлост,

Влашките санитарни служби оповестиха, че много българи, които избягали от фанатизираните отомански войски, помолили да ги допуснат на отсамната страна в карантините.

Князът-господар[1] се допита по този въпрос до двамата импер[аторски] комисари Дюхамел[2] и Ахмед Вефик и получи от първия, естествено положителен, а от втория, напротив, отрицателен отговор.

Когато Дюхамел узнал това, писал на ефендито, че не само не можел да сподели неговото мнение, но по скоро вярвал, че желанието на благосклонния султан[3] би било да даде възможност на тези невинни бегълци да се спасят; той би погледнал само със съжаление на упорството в това решение и би се оттеглил в такъв случай и би предоставил на него всяка отговорност за последствията от това решение.

Князът-господар се надявал, че Вефик ефенди ще отстъпи. Но последният настоява никакъв българин да не се приеме във

влашко санитарно бюро, въпреки че признава, че на сръбския княз е било позволено да приюти в своята страна поне бегълците жени и деца.

Тази твърдост на отоманския комисар противоречи много на сведенията, които дават френските вестници за турските качества на великодушие и направи тук много неудобно впечатление.

Имам чест да остана с най-дълбоко уважение на Ваша светлост най-покорен

А. фон Лаурин

P. S. Току-що получих споменатото писмо на Дюхамел за преглеждане и имам честта да поднеса на Ваша светлост един препис от него като приложение.

Ut in litteris[4] А. фон Лаурин

Вж. доклада от Белград от 1 юли 850.[5]

До негова светлост.. . княз фон Шварценберг. . .

Инв. № 2806/1961

ПРИЛОЖЕНИЕ:

Писмо, адресирано от генерал Дюхамел, императорски комисар, до Ахмед Вефик ефенди, императорски отомански комисар.

Букурещ, 16 юни ст. ст. 850

№ 401

Ваше превъзходителство благоволихте да ми съобщите завчера едно писмо, получено от Видин, което предрича бързото потушаване на въстанието, което беше избухнало в този пашалък.

В същото време ни се съобщава от всички пунктове на Дунава, че известен брой български семейства, за да избягнат ужасите на гражданската война и за да се отърват от жестокостите, с които ги заплашва една фанатизирана военщина, искат да емигрират във Влахия, за да изчакат там спокойствието да се възвърне в отечеството им.

Всички познават чувствата на благодушие и милост на Н. в. султана[6], но в отдалечените области държавните чиновници не се съобразяват винаги с неговите щедри намерения.

Аз съм първият, който казвам, че тия, които са вдигнали знамето на бунта, заслужават да понесат всичката строгост на законите; обаче ще бъде безчовечно да се отблъскват невинни хора, които, като бягат, нямат друга цел, освен да поставят живота си в безопасност. В този именно смисъл съм се изразил пред княз Щирбей[7] и също в този смисъл помолих Н. височество да говори на Ваше превъзходителство.

Далеч съм от мисълта да Ви задължавам да възприемете мнението ми, когато узнах с особено съжаление, Ваше превъзходителство, че, напротив, сте настоявали, щото нито един българин да не бъде допускан в дунавските карантини, без да се дели невинния от виновния; мой дълг е да заявя на Ваше превъзходителство, че ми е невъзможно да се присъединя към тази мярка; че отказвайки едно временно убежище върху самата територия на Отоманската империя на безопасни единоверци, ще поема една тежка отговорност пред очите на императорското правителство, и ако Ваше превъзходителство мисли, че трябва да продължава да упорствува в тази линия на поведение, което сте възприели без достатъчна причина, както имам основание да вярвам, бих могъл само да си измия ръцете от всичката невинна кръв, която ще бъде пролята.

Приемете и пр.

Инв. № 2807/1961

[1] Княз Барбу Щирбей (1799-1869), управлявал Влашкото княжество от 1849 до 1856 г. Просветен и напредничав държавник.

[2] Генерал-лейтенант Александър Дюхамел.

[3] Султан Абдул Меджид (1823-1861), управлявал от 1839 до 1861 г. По време на неговото управление са направени редица реформи (Хатишерифът - 3 ноември 1839 г., Хатихумаюнът - 18 февр. 1856 г., и др.), с които се целяло да се подобри както управлението в турската империя, така и тежкото положение на християнските и други иноверни поробени шроди. Реформите останали

неизпълнени, поради което избухвали чести бунтове и въстания. След Кримската война Турция била поставена изцяло в икономическа зависимост от европейските държави.

[4] Край на писмото.

[5] Написано с друг почерк в полето на писмото.

[6] Султан Абдул Меджид.

[7] Княз Барбу Щирбей.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 6, стр. 216.

30

Мазбата до Султана от нишките първенци и митрополита за премахване група въстаници начело със Станко войвода — един от героите на видинското въстание. Станко войвода е интерниран от Омер паша в Цариград след неговото залавяне

юни 1850 г.

В присъствие на Негово Превъзходителство Омер паша, командуващ румелийския армейски корпус, дошъл в Ниш по заповед на Н. Величество Султана да разпореди нужното по отношение на известните видински размирници, разпитани са следните: Станко Бояджията, от с. Власотинци — лесковска каза, докаран и затворен в Ниш. Неговият секретар по турски — албанеца Ширин от с. Беласница, вранска каза; също и раята Пешо от Прокупле — убиец на хайдутина Сава. От този разпит се установява, че Станко е бил главен водител на една „хетерия"[1] от 12 души (он ики нефер шахслардан мюреккеп олан етериянън баш каптан олуп) и е имал за задача да разбунтува Нишко. Същият с раздавал на своите хора определените заплати, които той е получавал от нейде. Установява се също, че убитият Сава и живущият понастоящем в алексинската каза Пейко, родом от село Либйовица — лесковско, така също и Милош, от с. Врановча — аладжа-хисарска каза; нимиращият още в Белград Никола Сенобрад, от с. Рушнек, нишко; именуемият

Стоян Чавдар, от нишката каза; живущият понастоящем в Алексинац Чавка Коста, от Ниш; Теохар, от лесковската касаба; свещарът Косо; именуемият Соно от с. Власотинца — лесковска каза, всички тия хора заедно с техния секретар и с адютанта на Кничанина (?) — Велемир, са се събирали на съвещание в Сърбия. Понеже от произведения разпит се установява, че въпросният Станко е водител (каптан) на горе-поменатие лица и делата, които той е вършил са несъвместими с онона, което тряба да проявява всеки рая и предвид на това, че тукашното население е много просто и се намира в животинско състояние (хайвани хюк-минде) и като такова лесно то се поддава на попълзновенията на размирните елементи, за да се освободим от хора от които не сме никак сигурни молим, съгласно закона, отстраняването (деф' ве тебид) на поменатия Станко и на помощниците му. По такъв начин ще се предпазат умовете на раята от пакостни внушения и попълзновения.

21 шаабан 1266 г.
м. юни 1850 г.

Нишки митрополит — Иоаникиос
Нишки мюфтия — Зейнел-Абедин
Нишки кадия — Абдеррахман Есад
Мал-мюдир — Мустафа Рефик
Нишки мютесариф — Ес-Сайд Хюсеин Ремзи
Коджа-башия — Костадин Янаки
Коджа-башия — Тодор

[1] От гръцката дума Εταιρεια (дружество, комитет възстанически) известна още от 1821 год., от времето на гръцката освободителна война.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстания през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 7, с. 21.

31

Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена

1 юли 1850 г.

[№] CLXXXXIII Белград, 1 юли 1850

Светлейши княже,

Видинският паша[1] се е споразумял със сръбското правителство относно начина, по който трябва да се постъпи с българските въстаници, в смисъл, че след като Сърбия е вече приютила избягалите турци, наброяващи 15 души, и ги е изпратила на сигурно място във Видин, може да приеме изтласканите на сръбска територия въстаници - от човещина и защото са единоверци, и че преследващите ги войскови части не трябва да преминават границите на Сърбия, защото сръбското правителство не може да гарантира, ако турците биха преследвали въстаниците на сръбска територия, че няма да избухне народно въстание в Сърбия с последици, които не биха могли да се предвидят.

Омер паша[2], който вече пристигна с войските си в Нисса[3] и възнамерява да действа против българските въстаници, изпрати тъкмо днес един куриер до сръбското правителство с искането да не приеме бягащите въстаници, което обстоятелство постави сръбското правителство в немалко затруднение по отношение горепоменатото противно споразумение с видинския паша.

Поради това днес имаше съвет у княза[4] и биде решено да се изтъкне на Омер паша необходимата нужда да се приемат въстаниците.

Освен това сръбското правителство прави всичко, за да види възстановени спокойствието и редът в България.

Тези съобщения имам от най-достоверен източник, затова мога спокойно да се противопоставя на разпространените слухове, че княжеското сръбско правителство поддържало въстанието в България.

Благоволете, Ваша светлост, да приемете израза на най-дълбоката ми почит и преданост.

фон Радосавлиевич
полковник и консул

Вж. доклада от Букурещ от 29 юни 1850.[5]

До негова светлост . . . княз Феликс Шварценберг

Инв. № 2808 1961

[1] Мехмед Зиа паша.

[2] Омер паша (Михаил Латие) (1806-1871), турски генерал, за кратко време бил и военен министър. Участвал с войските си в Кримската война. Потушил редица бунтове и въстания в Сърбия, Албания, Босна, Черна гора, Хърватско, Крит и др.

[3] Ниш.

[4] Княз Александър Карагеоргиевич.

[5] Написано с друг почерк в полето на писмото.

По: Стоянова, Р. ...,док № 7, с. 218.

32

Из обвинителен акт срещу арестувани участници във въстанието

[б. д.]

Станко Атанасов — Бояджия от с. Власотинци, лесковска каза. От неговото лично поведение, от показанията на убиеца на Сава и на албанеца — секретаря му, както и от намерените в неговата къща преправени печати, заявления и други книжа се установява, че той (Станко) е бил автор на въстанието в Ниш и, че в сегашното е главен водител (баш-каптан).

Коста Марков (слепият—кйор) от с. Власотинци. Установява се, че той е водител равен на Станко, служил е често като посредник при кореспондиране с намиращите се в Сърбия.

Джено Пешев — от с. Власотинци. Бил е слуга при Станко и е минавал за един от първите.

Хаджи Коста Хаджи Стоянов — от махала Панайрджик, лесковска касаба. Кореспондирал е с намиращия се в Сърбия Соко. Същият е минавал за водител.

Станко Николов— от махала Мурджа, лесковска касаба. Един от влиятелните и водителите.

Шериф Исмайл — от с. Елшиндже, вранска касаба. Бил е секретар по турски на Станко.

Мито Марков — от с. Власотинци, противник на Станко Атанасов. За да оправдае себе си, той изнася една неприятна случка, станала между сръбския капу-кехая в Цариград и Станко, когато той последния бил в Цариград.

Теохар Трандафилов — от махала Рум-Сулби, лесковска касаба. Бил е главен инспиратор на предшестващия бунт в Ниш. В сегашния той е служил като съветник.

Иван Живков — от с. Шерман, лесковска касаба. Служил е като „татарин" при Станко и е разпространявал неговите "лъжи".

Хаджи Георги Янков — От махала Варош, Йени-Пазар. Шпионин, арестуван във Враня. Показанията му са отбелязани в доклада ми.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстания през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 8, с. 22.

33
Рапорт на коджабашията Цветан Стефанов от Ниш до румелийския валия Омер паша[1]
1 юли 1850 г.

Вашему Високо Превосходителству
7.[1] мушур Омер паша ефенъдъмъз

Подножни вашему високо Привосходителству јављамо како се находиму у Белиграчик по заповести заради рају која се будалски паметом носила и подигла се нахија белиграчиска, и дошла е до

кале близу и описала и путови пресекла. У тим пристигне Маруф ага[2] из Видин са војску и растери тија што су били близо при град. После тога два дана стигне Ђенч ага кулунуз, те прати свои људи по села и по шуму, те ги даја те села како разуме раја. Док е дошаја Ђенч ага[3] таки почели да се предавау и един другому хабер ајдиете море сваки на свое куће да идемо зашто он чува рају и познат е сас рау неће нама зло да учини. Те утим док ми дођосмо у Белограчик предаја е Ђенч ага до триес села и бурултиу прочита. Призва рау да пришлушау 7. везира бурултиу шта су високо привосходителство заповести кои су благодарни и молу бога за царско здравле. Велика е срећа сиротинска сас вашу чесну бурултиу. Од Берковац како смо изашли куде смо кога срели у пут рау ваши чесни насихати предали, а после до Белиграчик бурултиу очитали, зашто раја била уплашена а и незна што да ради. Само данас заостали од белограчиска каза шес села главни непредати и никако дорувка неможе да дођу. Даде ни Ђенч ага кулунуз неколико луди, та одисмо у неко село Стајковце и тој до нину каравулу, кои су били шес човека, а кусур неколико по страну, и толко ни цевап дадоше: „Коднас што сте дошле нафиле; ми смо ацамие, ми ништо не знамо што ће нам да кажете, него да идете на Салаш карие, тамо су стареи. Проће време отидосмо и тамо и тук до каравулу и пут пресечен. Изиђоше двоица али разумни луди и други от страну по шуму стоу. Приказамо вашег високо правосходителство заповести. И тија луди како допадагне се у памет да е добро и они учинише, и ми смо ради. Велађим стареи ни су туја вама мувлет до утре ишала би ће добро. Утим утредан пође Ђенч ага кулунуз и од ерлие Усуф ефенди и аскерски бим башија сас педесет душе. Кое смо дошли араси полак сахат, натраг Ђенч агу остависмо, сас калабалук да не идемо, може да се уплашу. Отидосмо турци кое ми десет човека до каравулу Онда при нас изић оште 5 душе разумни и други имаше по страну преко триес душе. Почемо ваши заповести казивати и бурултију очитивати и молити како сте ни заповедали за нина добро, само да се прођу отуја будалштину. Они се одговарау нама: знате ли што е сад, ни пошта стиже, и кони попадали, а наши стареи у Вршку чуку шура имау. За то и немогаше наши стареи да дођу. Али како се направи у Сара видинско на тој

ћемо и ми да престанемо за ову работу. Наше подизане ни ви знате, ни ми знамо, цар знае и крал. Казасмо гим оставите се отеја лакардие, оће да расрдите 7. везира може да ви лошо тербие учини. Него проћите си на свое куће те си радите, оће да ви поле изгори, оће да сте гладни. А ви што сте наумили тој и неће да бидне.

У тия 6 села поштени луди што не су каил за такву послу, велаћимъ не може од едепъсъзи елиръз да се одвои и од тија села непредата искочили едепъсъзи те подизују от предати села кои су ближни куде две куће, куде три. У тим ЂенчЂ ага извади 4 кола крсердари, та да чува да ги не дизау. А они дођу такви едепъсъзи, па фрљају пушке и убише еднога турчина от сердари и што можау да уграбу, а сердарци ћуте, немау заповес да се биу. А Ђенч ага не може да ги даде изин, будући нема никакъв сенет от стареи и ради дотле работу да не дотера.

До данас таквие посли и незнамо куде да се окренемо, — дали за натраг да дођемо, дали у Видин да идемо, дали ту да чекамо. От ваше правосходстелство запевес очекивамо.

Две писма пратисмо на чорбаджи Ђорђиу у Видин и никакъв одговор нема што се прави тамо. Нема ни човек ни писмо.

Вашему високоправосходителству 7. Мушур Омер паша ефендъмъз

Цветан Стеф. подножни.

Белиграчик,
850 сене, ијулија 1.[4]

НБКМ. Ор. отдел, БГ 15/12. инв. № 1481/1951. Оригинал.

[1] Вместо думата „семи" — възвишен, високопоставен, коджабашията Цв. Стефанов пише цифрата „седем", кояго явно с е произнасяла „семи"[1].

[2] Мааруф ага е един от известните видинскн първенци, владелец на господарлъци в Белоградчишко.

Генч ага — офицер от щаба на Омер паша, който бил изпратен заедно Цветан Стефанов да усмирява раята.

[4] Стар стил.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г в България. С., 1972, док. № 10, с. 205.

34

Изложение на въстаналите селяни, подадено чрез сръбските власти до султан Абдул Меджид[1]

2 юли 1850 г.

Молимо са господину и началнику заячарскому Данашлу[2] да прати това писмо чесному господару Александру да би пратил това наше писмо светлому цару султан Мамут Меджит падиша на чесни руце негови[3]

ПЛАЧ СИРОТИНСКИ

1850, месац иулия, ден фтори

Написа се това писмо на Чука[4] при плета

Почтено поздравля раята от трите нахии от Сарата, от Поломе и от Белоградчичка каза чесмому цару и царскому везиру що имаме жалба и плач сиротински да не рече царо, че се от него отвалямо ния смо негова рая и днеска и утре но си диримо правицата що ни писуваше фермано царски. Перво и перво прати цар маисал[5], та свичко на калем писа[6]. Перво писа вергия по 20 и едни (гроша) на главу; и лозето фана 80 гроша — 8 гроша у мирия[7] туриха; воловете фанаха 300 гроша — 30 гроша у мирия писаха; яловите говеда 150 (гроша) фанаха — 15 у мирия писа; яздитен кон писаха 200 — 20 у мирия писа; и кобилите фана 150 гроша — 15 гроша у мирия писа; овците фана 12 гроша — 100 пари у мирия писа; магаретата фана 80 гроша — 8 гроша у мирия писа; варандже[8] и свинете фана 20 гроша — 2 у мирия писа; казан бакър хилядо гроша фана— 100 гроша у мирия писа.

За воденици, за кръчми и ни[9] у мирия писа. Жито харизмо[10] имаше и него у мирия писа. Мензил пари[11] — 7 гроша. Кукурус пари 4 гроша и них у мирия писа. Нивите преесапиха[12] на шиник — десети шиник у мирия писа. Ливадите питаше колко кола сено

косиш, десета кола 30 гроша фанаха и него у мирия писа. Харч масрав за конак[13], масло, мед, дърва и него у мирия писаха, всичко топтандисаха[14] и ние каил[15] станахме, че е от цара заповед. Хараче[16] плащаме на 12 години дете 15 гроша, други 30 гроша, други 60 гроша. На 80 години човек харач дава и ние све каил станахме.

И на господара спаилак[17] 50 ока жито, 50 кукурус, 50 изоп[18]; и у Поломето така; у Белограчик 30 и 5 ока; и три вери[19] еремщина[20]; и на десет овци 2 ока сирене бачийско; и едни кола дърва. И ние све каил станахме, че е от царя заповес.

Коги после се обърнаха текердан[21] вергия; пари зимат по долна цена, а високу ги дават[22]; от лозе дулум по 6 гроша и роп[23]; от жито десетак, от кукурус десетак, от сеното десетак, от грсти десетак, от свичкото узеха, от градини ни толку пари земат. На свека година зам[24] турат, и на овци зам турат, врас замо зам качу, и на вергията зам турат. И господарете на лозето зимат по 204 пари на илядото. И ко се нероди от бога, они сакаю пари да го плащамо какво ходи у чаршия. И за дрвата зимат по 8 гроша.

Па ние сиромашки непожеленн плачеме се на паша един пат, — тогава са нищо не извраши. Ние се жалиме два пати, той увана 9 души, та ги у темница затвори, та се тамо скапаха.

Сеги смо станали и трите нахии да си видимо правицата и що ни ни писуваше фермана царски, а они обарнаха на назе пушки, ножеве, топове, та ни избиха, исекоха, кащи запалиха, попове исекоха, царкве обраха, пивници строшиха, муку испущиха[25] казане сасипаха многу зулум нещо сториха. Не е ли язак за назе. У Белограчик 25 души чорбаджии посекле, жените гим посмешиле, дево[й]чета слаби посрамиха, дукяне разбиха, мал стока занесле[26], тевтери изгорили, толку темесюци[27] садрале. Не е ли язък и от бога грехота, че су заедно били сас них барабар. Преко две х[и]ляди и пе[т]стотина и седам души изгинале. Ние сиромашки рая смо царска, а они си шега бию сас назе. С[и]ротина гола, боса, гладна, жедна, дл[ъ]жна цара [да] слуша. Три калета правихмо бес пари и три мости са камик правихмо, нема и две пари не су дали, а смо

чули че от цара заплата има. Они нам не су дали. Све узел войвода и субаши и колджии. Ния сиромашки непожалени бес име хараче плащаме на умреле човеце вергия плащаме по три годин харачо не ще да ресими[28]. Коги го ресими кяата[29] он му сака един овен и па харачо у село буде, та ни е млого тешко, че свеки станал цар и войвода. Свеки си ходи по волята и си праи кефа. Не смееш да се плачеш никъде, че те запират тия що са з[у]лумкяре. Цар не знае що прави паша, паша не знае що прави войвода, войвода не знае що прави субаша и селски кнезове. Да идеш да се плачеш, оно те не пущат капиджиите[30] и ния сиромашка рая смо трпели до сеги.

Сега сакамо да ни царо извиди жалбата, че ни е многу досадило от тия турске зулуме и тия тешки даноци и масрафе[31]. Доде един направи ядене за петина. Яде он, по-више даде на палашете[32]. Че не ни е тешко от едно, но от многу страни. Владичина плащамо 5 гроша и поповете дават ем на владика, ем на цара вергия и ним се збира по три товара. Толку гуски, толку кокошки и яйца давамо, яганца по две давамо, с пари ги плащамо, та са сбира по два гроша на каща. От поповете се зима: десетак дава, овци десетак дава, пайгария[33] слуша, та е много тешко. Веке не остана душа у назе. И учера турци разбиле у Рабиша царквата и убило двоица човеци и каще разбивале[34]---

ДАСРС, ф. МИД—И, 1850, сигн. VI—44, без входящ номер. Оригинал.

[1] Публикуваме документа с крайно незначителни осъвременявания на правописа, заменяне на славянските буквосъчетания със съвременни и допълняне на пропуснати букви.

[2] Данаил Стефанович, капитан, околийски началник на Зайчарска околия.

[3] Този текст е написан на гърба на документа като адрес.

[4] Връшка чука, при която бил разположен един от лагерите на въстаналите селяни.

[5] Мухасил, събирач на данъците, бирник.

[6] Става дума за опита да се заменят натуралните данъци с парични, направен в първите години след Танзимата. Както се вижда от този документ, десятъкът се преизчислявал в пари и се превръщал в паричен данък. Недвижимите полски имоти също се оценявали и се облагали с данък, равен на 1/10 от оценката им. По този начин тези имоти се облагали двойно — веднъж върху оценката им, втори път — върху производството от тях.

[7] За държавата, държавен данък.

[8] Дори, чак.

[9] „и них", т. е. и тях.

[10] Натуралният данък, който селяните в господарските села плащали на владелците на земите.

[11] Такса за издръжка на минаващите през селата куриери и чиновници.

[12] Разходи за поддържане на административната сграда в селото.

[13] прехесапиха, т. е. преизчислиха.

[14] Т. е. сумираха всичко заедно.

[15] Съгласихме се, приехме.

[16] Поголовен данък, джизие.

[17] Спахилък или "харизмо". Вж. бел. 10.

[18] Овес.

[19] Три вери, т. е. три вида.

[20] Яремщина, налог върху всеки чифт впрегатен добитък.

[21] Отново, пак.

[22] Понеже сечените от държавата монети съдържали по-малко злато или сребро от обявеното, съществували два курса — номинален и реален. При събиране на данъците властите приемали монетите по реалния, по-нисък от номиналния курс, а при заплащане на доставки и други услуги ги пресмятали по номиналния курс.

[23] Руб, четвъртинка. От дюнюм лозе се събирал данък по 6 1/4 гроша.

[24] Добавка, увеличение.

[25] Брашното разпиляха.

[26] Наличната стока изпокрали.

[27] Полици, записи.

[28] Събира, осребрява квитанциите. Не искали да го събират, за да се натрупа дълг и да събират по-голяма лихва от селяните.

[29] Когато му осребрява квитанциите. Поголовният данък се събирал по предварително отпечатани квитанция, които се връчвали на лицето, когато си плати данъка и с нея удостоверявало, че е платило поголовния си данък за дадената година.

[30] Вратарите, охраната на портите.

[31] Разходи.

[32] Кучетата.

[33] Пангария — вноска, която поповете плащали на владиката.

[34] Тук документът свършва, без да е завършена мисълта на съставителите му. Липсва обичайното заключение.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г в България. С., 1972, док. № 11, с. 206.

35

Рапорт на султанския пратеник Али Риза Паша по причините на видинското въстание и за числото на убитите и ранени в него.

3 юли 1850 г.

Ваше Сиятелство,

Благодарение на Н. В. Султана и на взетите от нас мерки, видинското въстание, както Ви е, напоследък, съобщено от тукашния валия, е уталожено и сигурността — възстановена. Според получените от всякъде сведения, въстанието на раята е било предизвикано от преследванията на нисши чиновници и мюлтезими, а това трябваше аз да разследвам и проверя. Според пък други слухове, башибозуците, които са били употребявани за потушаване възстанието, го прекалили и, в последствие, много хора били избити, нещо което е изтъкнато в рапорта на самия валия. Истината по този въпрос трябва да се установи, като се види до къде е отишла употребената груба сила, начинът по който е пукнала първата пушка и колко души са били убити и ранени. По всички тия точки, аз имам, както знаете и писменото Ви нареждание от 7 шаабан 1266 год. Въз основа на добити от мен сведения, аз още от Русе Ви писах по числото на дадените жертви. Сведенията, които можах да събера при пристигането си във Видин, както и постъпките, които предприех, за да успокоя раята, Ви са подробно изложени в един мой доклад и в приложените към него книжа. От съдържанието на тия книжа се вижда, че числото на убитите турци преди започването още на „войната"[1], възлиза на около 15 души, а убити българи има около 720 души. Вярно е, че селското население е било онеправдавано от разни нисши чиновници, мюлтезими и др., но и сърбите, които се мъчат да бъдат спрямо нас лоялни, не са били чужди на това движение: те посочили пътя на българите (булгарлара ирае-и-тарик олунмуш). Един сърбин се разхождал, преди няколко месеца, из големите села на видинския санджак, гдето и престоявал по ден-два и вземайки повод от гоненията, вършени от нисшите чиновници и мюлтезими, заявявал, какво се налагала една колективна демонстрация от страна на българите

из този край, към която, несъмненно, щели да се присъединат и живущите в Нишко, Софийско и Търновско българи. Ето защо, ние не бива да се задоволим само с постигнатото до този час омиротворение, защото, очевидно е, че участвующите в комитета разни смутители от Одринско, Търновско, Нишко, Софийско и други още места, няма да мируват, а ще побързат да оправдаят тия наши опасения. Уведомих по тази работа командующия румелийската армия, както и търновския и софийския мухасили. Сега за сега, в Ниш разполагаме с достатъчна резервна сила. Въпреки туй, обаче, не е благоразумно да се откъсват, по настоящем военни части от софийската и търновската войска. Необходимо е да се подкрепат дадените към горепоменатите двама паши наставления, като им се изпрати нужната за всяка евентуалност военна помощ.

Ес-Саид Али Риза
(печат)

5 рамазан 1266 г о д. от Егира
3 юли 1850 год.

[1] Имат се предвид сраженията през време на въстанието.

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи. С., 1929, док. № 13, с. 61.

36
Изложение на българските селяни, отправено чрез сръбския княз Александър до султана[1]
4 юли 1850 г.

Даде са това писмо благородному князу Александру, моли са раята да би испратил ови наши жалби чесному цару султан Меджиту

Месец іулия, ден 4.
Написа се това писмо на Чуката при плета.[2]

Почтено жителю заячарскому началнику Данилу[3] моли са раята да би испратил тия наши жалиби чесному и благородному князу Александру да прати това наше писмо светлейшему цару султан Меджиту, че гим е много тешко и досадило от тия зулумкяре.[4] Пропадна раята, остана много гола и гладна и жедна и длъжна от субаши и от колджии и от войводи глобаре. Бе[з] никакъв кабахат[5] големо джереме[6] зимат[за] най-малка грешка. Капан[7] пари[8] зимат по 1000 гроша, по 500 (гроша), каде 300 кое какво, — село е капан за стока[9]. Веке душа не остана. Та се моли раята чесному цару Меджиту да ни учини данака на кесим[10], да си знаем, на топтан да го вади[11] честитий везир и кале царско да си чува, че е той царско. А ние два пати да се грижамо да се исплатимо[12] що е царски заповес, г войвода и субаши и колджии и господаре вилает не е кабули[13], че веке тоя товар не може да се носи. За лозе дулум[14] да нема, за овци десятак да нема, ушур за жито да нема, харач[15] да нема, свичко на куп да буде. Защо лозе брои, ако е 5 хиляди[16] он го праи 8, ако 10 хиляди, он го праи 15. Парите зима долни, кога ги дава он ги дава високу. И овците брои куга ги зима — оно се падне на пет и на шес една. Тая е кривица многу досадила на гола сиротиня. И ния нали смо царски сиромашки непожалени, защо да ходимо такива ружни и гладни и длжни и нашата челят посрамена и закон заборавимо и царквите оставихмо от тие зулумкяре. Не е ли езак за назе, че и денеска и нощеска работимо, па не можемо да се изплатимо от тие зулумкяре и бадиваджии и тамахкаре[17] и муфлузе[18]. Дойду при войводу та се додумаю за стока да гим збере. Прати колджии у село та зимат стока у половин я плаща; макар да си се платил па ище да дадеш. Парите куга дават — они ги дават високо и добри, а коги ги зимат — они лоши и долни, — той[19] не е ли криво. И кой може да носи тая кривица? Ния смо я носиле многу години догде искочи на мегдан. Сеги са жали раята чесному цару, какво синове на баща. Царска мирия халал да буде.[20] Това се е дигнала раята от тия зулуме, а не на бой.

ДАСРС, ф. МИД—И, 1850, сигн. VI—44, без вх. номер. Оригинал.

[1] Този документ очевидно е написан по внушение на Алекса Симич след завръщането му от Ниш, където се говорело за Омер Лютфи паша да му се предадат жалбите на въстаналите селяни. Извадки от тези оплаквания били преведени на турски и предадени на турските власти. Тези извадки били намерени от П. Дорев и са публикувани в ДБИ. Т. IЦ, С., 1940, с. 318—320; вж настоящото издание, с 312 - 135 (*бел. съст.*).

[2] Връшка чука, край граничния плет, където имало лагер на въстаналите селяни.

[3] Данаил Стефанович, началник на Зайчарска околия.

[4] Злосторници.

[5] Вина, простъпка.

[6] Глоба.

[7] В случая — определено място за затваряне на добитък, заловен да пасе в чужди ниви и ливади.

[8] Капан-пари — глоба, която се плащала, за да бъде освободен затворения в капана добитък за компенсиране на нанесените от него щети.

[8] Селата са станали затвор за добитъка, т. е. не можем да изкараме добитъка на паша извън селото.

[10] На отрез, на отсек.

[11] Т. е. брутно да го събира валията.

[12] Т. е. ние да имаме грижата на две вноски да си издължаваме данъка, а да не идват при нас по селата войводи, субашии, колджии (полицаи) и вилаетски първенци.

[13] Кабули — приема; в случая — не приемаме.

[14] Дюнюм — мярка за повърхнина, равна на 920 кв. м. В случая се визира паричният данък, плащан върху площта, върху дюнюмите на лозята.

[15] Поголовен данък, джизие.

[16] Става дума за броя на лозите в дадено лозе, които се изброявали и върху тях се определял данък.

[17] Алчни люде.

[18] Пропаднали, фалирали безчестно, безчестни люде.

[19] Това.

[20] Т. е. царският данък без възражение ще се плаща.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г в България. С., 1972, док. № 12, с. 210.

37

Писмо на въстаналите селяни до турските власти[1]

4 юли 1850 г.

Млого здраве на царские човек и на владиката и на чеснаго везира. Да знаете какво дума раята царска. Вие знаете нашите тегоби и нашие зум, че смо ви казали. Ено[2] да знаете какво дума раята.

Да си идете у Видин. И наша рая сака да идат неколко човека на цар да си покаже жалбата. И нашите човеци када дойдат от цара и донесат царски верман и царски заповет, и раята тогава че са предаде. И да си приберете зулумкарете да не прават пакос. Да раята не може така вече да давае, но сака на осек[3] да дава, а у друго да не мешат. И наш човек да дава на цара, че ни млого пути лагаа, та да не мешат у назе[4]. А ми смо данаска рая на цара и утре. Ако ли ви рече цара да ни сасипете, а вие тогава таман смо на куп, та ни сасипете, па ете ви тогава и села и земла.

Года 1850, месац иулия, 4 дне.

ДАСРС, ф. МИД—И, сигн. V1—44, без входящ номер. Оригинал.

[1] Този документ вероятно е копие на отговора, който са обещали да дадат „в понеделник" на 3/15 юли 1850 г. селяните на изпратената от Али Риза паша депутация. Той ще да е бил предаден на сръбските власги за сведение заедно с изложението им от 4/16 юли до сръбския княз.

[2] Ето.

[3] На отсек.

[4] Т. е. да им се определи брутна сума на данъците, които трябва да плащат, те да ги събират и внасят в хазната, без да идват бирници и други чиновници сред тях.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г в България. С, 1972, док. № 13, с. 213.

38

Гаранционно писмо, дадено от Али Риза паша на селяните от въстаническите лагери

5/17 юли 1850 г.

Събраните край границата раи от нахията Сахра и от казата Белоградчик са подали жалба до височайшата държава, в която са изложили накратко всички злосторства и притеснения. По повод на нея съобразно с възложената ми мисия ще положа всички възможни усилия и грижи за осигуряване на спокойствието и безопасността им, което е височайше изискване, а ако е нужно да изложат лично положението си, хората, които те ще изберат за тази цел, ще отправя и насоча към раздаващата справедливост страна[1] и точно ще изложа и докладвам положението им пред Високата Порта. За потвърждение на горното официално подписвам и подпечатвам на това място.

7 рамазан /12/66 г.[2]

Извънреден пратеник:
дивизионен генерал . . .[3]

ДАСРС, МИД—11, 1850, сигн. VI—44, без номер. Препис.

[1] Т. е. избраните от селяните делегати ще бъдат отправени за столицата.
[2] 5/17 юли 1850 г.
[3] Няма подпис и печат, което показва, че документът е препис.

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г в България. С, 1972, док. № 14, с. 213.

39

Анонимно писмо по причините на видинското въстание. 28 обезоръжени българи нападнати от башибозуци. Съобщението на Аврам Петрониевич Жестокости и грабежи на турците, като първопричина на въстанието

[б. д.]

След потушаването на въстанието в България, разбягалото се население, вярвайки в думите на Н. Превъзходителство Омер паша, започна да се прибира по домовете си. Турците обаче, които са навикнали да не зачитат правителството, срещат една група от 28 обезоръжени българи, убиват 4 от тях и 2 тежко раняват, а след туй, подпалват и унищожават и 3 села. Самия Петруниевич[1] ми е разправил, с голямо възбуждение, тази случка. Понеже повечето такива случаи оставят ненаказани всеки бърза, разбира се, да обвинява Високата порта в съизволение. И ако сега сръбското правителство даде своето съдействие, казват сърбите, за потушаване въстанието това няма да допринесе друго освен да се даде коз на сръбския народ да обвинява своето правителство в съучастничество[2] с Високата порта. Българите наново се разбягали по планините, а всеки от тях мисли, че само Русия би могла да тури край на тия кланета и убийства. И не е никак невероятно. Русия, която желае да остане във Влашко, да стори това, като здрава гаранция (заман-и-кавви) за българския народ. Ето какво може да докара политиката на ножа и заплашвания. Благодарение на разследвания и наблюдения (теджессюсат) за разкриване инициаторите на въстанието, едвам 12-тина българи са били арестувани, а обискът в техните домове не е разкрил нищо за генерал Ливен. Като първопричина на въстанието остават, следователно, турците и техните жестоки грабежи (османлърарън кендилери ве гарат-и-гадаранелери). От тия мои думи не трябва да се разбере, че аз на

обвинявам турците, а само да се види кои са били главните причини, които са предизвикали въстанието.

[без дата и без подпис]

[1] Аврам Петрониевич
[2] Шериги олдугуну - в съдружие.

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България. Според новооткрити турски официални документи. С., 1929, док № 11, с. 58.

40
Доклад от Едуард фон Клецл, австрийски представител, до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
6 юли 1850 г.

№ 12. В Буюкдере, 6 юли 1850

Светли високоблагородни княже,

Г. ф. Титов вчера ми съобщи един доклад на генерал Дюхамел до Импер. руско министерство на външните работи от 17/29 юни, както и едно писмо на същия до османския комисар Ахмед Вефик ефенди и отговора на този. В доклада се казва, че въстанието в България съвсем не е потушено и че с възможните си последици то вдъхва сериозни опасения, че станалите кръвопролития са значителни: особено се излагат с много ярки бои извършените жестокости и насилия от фанатизираните безчинстващи турски войници спрямо невинни хора, жени, деца, свещеници и църкви. Генерал Дюхамел казва, че той се обърнал към княз Щирбей[1], за да предизвика издаването на заповед до влашката карантина и охранителните власти край Дунава да приемат онези български семейства и хора, които биха потърсили защита на отвъдния бряг от неминуемо загиване. В същия смисъл той писал на Ахмед Вефик ефенди, който обаче не се присъединил към неговото мнение и отбелязал приемането на български бегълци

влашка територия като недопустимо и изразил ясно, че искането на руския генерал в случая е недопустимо вмешателство.

Г. ф. Титов е сам на мнение, че схващането на ген. Дюхамел за размера и значението на българското въстание се базирало на неверни сведения, като, от друга страна, не дава безусловна вяра на контрастиращото с него благоприятно изложение на турците. Не можах да не му забележа, че след доставените ми от консулството в Галац донесения, които в своята същност съвпадат с онези на Импер[аторското] консулство в Белград, работите в България все пак, изглежда, не стоят така лошо, както мисли генерал Дюхамел.

Г[осподин] руският посланик е имал завчера с Али паша[2], при едно посещение, обяснения върху въпроса, при което изтъкнал особено колко малко се съгласуват думите и поведението на османския комисар във Влашко с принципите на хуманност, защищавани постоянно от министрите на султана[3], проявени напоследък в един съвсем аналогичен случай и твърдени непрекъснато от тях.

Впрочем може да се надяваме, че изложението на г. ф. Титов по въпросните събития, доколкото същите са известни досега тук, ще допринесе да се омекоти донякъде неприятното впечатление, което докладите на генерал Дюхамел трябва да направят в Петербург. Али паша, който току-що ми съобщи чрез господин фон Шварцхубер, е отговорил на съобщението на г. ф. Титов за така наречените станали убийства във въстаналите области, че Портата не знаела досега нищо за това и че се очакват с нетърпение докладите на Риза паша[4], едва от които ще се получи точно сведение за станалото. Той забелязал, че истината не могла да не излезе на яве.

От приложените към описанието на Ваша светлост доклади на Импер[аторското] консулство в Белград от 16 и 19 юни, които г. ф. Шварцхубер му преведе точно, той си взе с интерес бележка и беше доволен, че не намери в тях никакви следи от жестокости, в които се обвиняват турските власти.

Приемете, Ваша светлост, израза на най-дълбоката ми почит.

фон Клецл

Инв. № 2809/1961

[1] Княз Барбу Щирбей.

[2] Мехмед Емин Али паша (1815-1871), виден държавник и дипломат. Бил няколко пъти министър и велик везир. Привърженик на политиката на реформите и председател на съвета на Танзимата. По време на неговото управление е бил създаден държавен съвет, учреден върховен съд, разрешен е черковният въпрос (1870), основан е Галатасарайският лицей и др.

[3] Султан Абдул Меджид.

[4] Али Риза паша, дивизионен генерал, бил изпратен като извънреден пратеник на султана да анкетира станалите събития. Пристигнал във Видин на 30 юни/12 юли 1850 г. По-късно по молба на местното население бил назначен за управител на Видинската област, който пост заемал до средата на месец октомври 1851 г. За да се справи с положението, той взел редица мерки и дал обещания на селяните, с което в началото успял да спечели тяхното доверие и да ги убеди да прекратят въстанието. Но по-късно като валия на Видин той поддържал интересите на местните земевладелци, поради което Али Риза паша влязъл в конфликт с въстаналите селяни.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 8, с. 219.

41
Доклад от Алберт Хиари, австрийски консул, до Министерство на външните работи във Виена
6 юли 1850 г.

№ 577

Високопочитаемо императорско министерство,

В допълнение към най-покорния ми доклад от 29 т. м., ч. 522, имам чест да донеса до високото знание, че съгласно едно получено до мен днес съобщение от Видин от 3 т. м. въстанието в този пашалък е окончателно потушено, за жалост обаче не без да е оставило следи от кръв.

Фанатичното турско население от най-низшата класа, което изцяло било взело оръжие, се нахвърлило по еничарски начин върху

беззащитното християнско население и извършило убийства и грабежи срещу същото. Така особено в селището Паланка при Белоградчик от 73 български семейства останали само 3 души живи, които намерили убежище в един турски харем. Всички къщи били ограбени. Същата участ сполетяла и редица малки села.

Управителят Зиа паша, при всичката си добра воля, не можал да направи нищо срещу тези фанатици, тъй като нямал на разположение достатъчна сигурна военна сила. Въоръжената тълпа дори му била потвърдила писмено, че той, Зиа паша, нямал дял в нейното намерение.

На 2 юли навлезли във Видин 200 души редовна кавалерия и 300 души пехота, с чиято помощ успели да отстранят по-голямата част от тези фанатици от Видин, чието християнско население иначе било заплашено от същата участ, като тази на Паланка.

Пътищата в тези места били още несигурни по всички посоки.

Във Видин се очакват по-значителни войскови подкрепления. Потеглящите утре от тук нагоре по течението два парахода Фридрих и Арпад ще прекарат с влекачи от Русчук[1] за Видин над 2000 души войска. Също така трябвало със следващия параход да пристигне от Цариград една специална анкетна комисия.

Поменатият в доклада ми от 29 м. м. слух за раняването на Омер паша не се потвърди и по всяка вероятност е разпространен нарочно. Според устни донесения, напротив, и въстанието в Босна било свършило и Омер паша се намирал в Розово.

Същевременно пращам този доклад на Импер. крал. интернунциатура[2] и на Импер. крал. министерство на търговията.

Галац, 6 юли 1850

А. Хиари

Импер. крал. консулство, Галац, 1850[3]

До Високопочитаемото импер. крал. министерство на външните работи във Виена

Инв. № 2810/1961

[1] Русе.

[2] Представителство на папата.
[3] Написано с друг почерк в началото на доклада.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 9, с. 220.

42

Донесение от Данило Стефанович до Тимотей Княжевич, личен секретар на княз Александър

7 юли 1850 г.

Скору

Началник среза Зайчарског Г-н Капетан... нека ово писмо одма за цел опреми

Затем

Високопочитаемиј Господине,

Данас враћаю се збеговји бугурски, кои су се код пограничног плета налазили кућама њиовим. Данас враћаю се турци и сви оњи са коима смо на позив Риза пашин заедно дејствовали. Те су се речени збеговји повратили. Данас градим известије за у Београд. Умножене на граници стражаре распуштам, па зато опростите што Вам по причини наведеној не јављам простране течак пред`изјављеног дејствовања нашег, кои ће те разумети прекосутра, кад ја или Г-н Советник Лешћнин тамо у Бању дође(м).

Приложену овде % копија писма кое е Риза паша збеговима послао, та се је у присуствију свих нас читало,— а потом и устмено обећање његово подобно содржаније писма код збегу изјављено - пошиљам Вам на употребленье.

7-и Ијулија 1850
На С`асастанћу чуке

Ваш на служби
Данило Стефановић

(Адрес; на гърба)

Од началника окружија...

Високоблагородному Господину секретару княжеском и кавалеру Тимотеју Кнежевићу

У Брестовачку Банју

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г в България. С., 1972, док. № 15, с 214

43

Списък на въстаналите български села в Кулско

8/20 юли 1850 г.

1. Списък на подчинилите се села в Сахра (Кулско).

Флорентин, Неговановци, Халваджи, Гоматарци, Кошава, Сланотрън, Кутово, Шехчифлик, Керим-бей, Капетановци, Хиново, Смърдан, Динковица, Раяновци, Дойса, Кара-Селимие, Татарджик, Акчар, Бойница, Големаново, Голем Турчин, Бошнак-махала, Шишенци, Халово, Горна Башовица, Долна Башовица, Шурово, Бракевци, Черномашница, Злаково, Койлово, Кусур, Брегово, Ракитница, Балия, Малка Раковица, Връв, Велико Ново-Село, Яш, Чунгуруз, Гънзово, Делейна, Ташковица, Чуракалина, Делирово, Казак, Гърци, Плакудър, Каленик, Гузелия, Сулейман, Молаша, Бела Рада, Туйловци, Бориловец, Периловец, Извор, Попадия, Дреново, Голтупан, Долчак, Лагушевци, Вертоп, Дражинци, Гайтановци, Жеглица, Синаговци, Букевци, Търняне, Видбол, Назър-Махала (Гурково), Куршакир-махала, Кулино, Патковци, Чичил, Макреш, Грамада, Мошница.

2. Списък на неподчинилите се села в Сахра (Кулско).

Старопатица, Раковица Голема, Кърмачинка (?) Урбабинци, Бранковци, Пседерци, Войница.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстания през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 9, с. 23.

44
Молба до султан Абдул Меджид от 150 български възстаници от Кулско
[б. д.]

Aux pieds du trône de S. M. le Très-miséricordieux Sultan et Empereur Abdul Médjid.

La très-humble supplique.

C'est avec le plus profond respect que nous tous, les habitants du district de Sahra, humbles sujets de Votre Majesté, nous accourons nous prosterner aux pieds de Votre Auguste trône et la supplions très-humblement de vouloir bien prendre en pitié nos malheureuses populations bulgares et d'arrêtter un moment ses regards sur la présente supplique (que) nous avons eu l'honneur de lui soumettre très-respectueusement.

Jalouse du bien-être de tous les sujets indistinctement, Votre Majesté a publié Son Tanzimat en faveur et pour ie bien de tous et par ses ordres cette ordonnance sacrée est partout religieusement observée excepté peutêtre chez nous. Nous n'avons pas eu le bonheur d'en jouir dans nos contrées si éloignées, nons ne l'avons jamais vu, nons avons entendu dire seulement qu'il y avait un tanzimat dans les états de Votre Majesté, mais on ne l'a jamais mis en pratique chez nous. Au saint nom de Votre Majesté et par le droit du tanzimat, nous nous sommes souvent plaints aux pachas et aux Voïvodes et souvent nous les avons suppliés de vouloir nous soulager et nous gouverner suivant le tanzimat, mais au Heu d'écouter nos plaintes et nous consoler, voici ce qu'ils ont fait: ils nous ont frappés, persécutés, emprisonnés et plusieurs d'entre nons ont même perdu la vie. Voyant ainsi qu'il n'y avait pas d'autre salut pour nous, Vôtre Majesté-nôtre miséricordieux père étant trop loin de nous, réduits au désespoir, nous avons cru devoir recourir à ce moyen extrême, réunis en grand nombre implorer, comme d'une seule voix, le nom de Votre

Majesté, peut-être qu'ainsi on eût écouté nos plaintes et griefs et qu'on nous eût soulagés tant soit peu des maux et prévarications que nous avions endurés et conservés nos biens. Mais hélas! Pour notre grand malheur, au lieu de nous interroger pourquoi nous nous étions rassemblés et qu'était ce que nous demandions, on se mit à nous massacrer, à nous fusiller, à dépouiller nos maisons et à déshonorer nos filles. Voilà ce que nous firent les autorités de Sahra par l'ordre nous ne savons de qui, de sorte qu'elles détruisent tant de sujets de Votre Majesté et qu'à la fin, elles se mirent à crier que nous nous étions insurgés contre le Gouvernement Impérial et nous attribuèrent diverses autres calomnies. Quand nous vîmes, les malheureux, qu'il n'y avait pas d'autre salut pour nous, nous gagnâmes les monts et les campagnes et nous nous y dispersâmes comme des animaux sauvages. Nous nous récriâmes alors unanimement que tant qu'un Commissaire ne nous serait pas envoyé de la part de Votre Majesté, nous ne nous serions jamais confiés à ces tyrans et prévaricateurs. Nous ne tardâmes pas à apprendre et à voir que Votre Majesté a entendu nos phintes, nos malheurs et nos souffrances et qu'Elle nous a envoyé exprès un fonctionnaire nommé Féric Ali Riza pacha. Son Excellence, après délibération, nous a expédié Bérathy Hadji Mehmed, Monseigneur Bénédicte — judicieux métropolitaine de Vidin et quelques uns de nos primats qui nous persuadèrent que toutes nos doléances, toutes nos souffrances et nos griefs seraient écoutés avec bienveillance par Votre Majesté qui aime ses sujets comme un père aime ses enfants. Aussitôt nous nous retournâmes chacun à nos foyers et nous attendons avec une grande impatience la pitié et la commisération de Votre Majesté Impériale. Les porteurs de notre présente supplique, humbles sujets de Votre Majesté, ont été exprès envoyés par nous pour exposer oralement nos griefs et nos souffrances et implorer personnellement la pitié et la consolation de Votre Majesté.

(Suivent les cachets et signatures au nombre de 154 représentant deux à deux les signatures de 77 villages du district).

(Без дата)

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история Видинското въстания през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 10, с. 23.

45

Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно зверствата на турците при превземането на Бѣлоградчик и върху положението в Босна

10 юли 1850 г.

[№] M 13 C. Bujkdere, 10. Juli 1850.

Durchlauchtig Hochgeborner Fürst,

Die von General Duhamel gemeldeten Angaben über die Excesse und Grausamkeiten, welche von den Türken bei der Erstürmung von Belogradschik begangen wurden, finden sich auch in den mir seither zugekommenen Berichten aus Schumia und Galatz erzählt. Ich verweilte nicht diese Notizen dem Aali Pascha mitzutheilen, der sie mit vielem Interesse entgegennahm, jedoch versicherte dass der Pforte hierüber noch immer keine übereinstimmende Nachrichten zugekommen seien. Uebrigens wisse man den Tefik Riza Pascha erst in Rustschuk angekomm zn und die an Ort und Stelle von ihm einzuleitende Untersuchung werde gewiss die türkische Regierung bald in den Stand setzen über das Vorgefallene einrichtiges Urtheil zu fällen.

Aali Pascha bestätigte bei dieser Gelegenheit dass die Dinge in Bosnien sich immer befriedigender gestalten und dass Omer Pascha und seine Truppen bisher auf allen Punkten von der Bevölkerung bestens aufgenommen wurden so dass es nirgend zu einem Conflikte kam diess habe neuerdings herausgestellt dass der persönliche Charakter Tahir Pascha's viel dazu beigetragen haben mag im Lande eine gereizte Stimmung zu unterhalten, die nun der Ruhe und Besonnenheit zu weichen beginne

Genehmigen Eure Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht.

Ed. v. Kiezl

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.
Berichte aus Constantinopel 1850.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 - 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 20, с. 30.

46

Доклад от Алберт Хиари до Министерство на външните работи във Виена

13 юли 1850 г.

№ 618

Високопочитаемо императорско министерство,

Според получените от мен най-нови известия от Видин от 9 т. м., условията за живота в областта на Белоградчик са отново по-обезпокоителни.

Върналите се вече към спокойствие и ред българи на тази област са пак изцяло въстанали и съвсем не искат да търпят в своите села мюсюлмани за съдии или управители. Тази е привидната причина за въстанието; истинското искане на въстаниците обаче изглежда да отива по-далеч, а именно — да бъдат поставени наравно във всичко, както техните съседи, сърбите.

Зиа паша от Видин изпрати веднага след получаване на известието за подновяване на смутовете комисия, състояща се от един подполковник и няколко знатни турци и българи, на самото място, за да ги успокоят с уверението, че са направени вече постъпки в Цариград да бъдат изпълнени по възможност желанията им, или обаче да им дадат да разберат, че в случай на по-нататъшна съпротива те бъдат усмирени с оръжие.

В самия Видин цари спокойствие, но също и страх. Българите не се осмеляват да напуснат домовете си. Търговията и съобщенията са замрели. При това циркулират различни слухове, например, че Русия иска да обяви война на Портата и да даде на българите руски принцове за князе; че руски войски напредвали

вече, и т. н. Слухове, в които българите и другата рая намират до голяма степен изразено желанието си.

Същото донасям на Импер. крал. интернунциатура и на Импер. крал. министерство на търговията.

Галац, 13 юли 1850 А. Хиари

Импер. крал. консулство, Галац, 1850[1]

До Високопочитаемото импер. крал. министерство на външните работи във Виена

Инв. № 2811/1961

[1] Написано с друг почерк в началото на доклада.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 10, с. 221.

47

Доклад на Али Риза паша до великия везир за положението във Видинско след потушаването на въстанието

15 юли 1850 г.

От доклада на Негово Превъзходителство пашата, видински валия, се вижда, че станалото нещастие (гайле) във Видинско, благодарение на взетите на самото място мерки под славното царуване на Негово Величество, вече било потушено и мирът в областта почнал да се затвърдява. Но тъй като от всички страни се съобщавало, че това бунтовническо движение на раята било предизвикано от злочинствата на някои низши чиновници и на прекупвачите [на данъци], налагало се да се направят изследвания [също] и относно разпространяваните слухове, че при потушаването на горното нещастие башибозушкият аскер бил извършил насилия повече отколкото трябвало и че от раята били погубени много хора,

но от донесенията на споменатия валия нищо подобно не могло да се разбере, а трябвало да се узнае самата истина по станалите събития - сиреч до какъв размер са стигнали извършените насилия, как е почнало въстанието, какви са загубите от двете страни. Необходимо било тези въпроси подробно да се установѐли.

Разбрах съдържанието на получената с уважение Височайша заповед от 27 шевал 1266 г. (23 август 1850 г.) да побързам с всестранно изследване на тези работи и да донеса по тях.

Относно някои разпространени слухове, както и по въпроса за убитите, аз доложих още от Русе. При пристигането ми във Видин, аз подробно докладвах в друго мое скромно донесение, [след това] в съставеното под форма на рапорт писмо и в приложените към тях книжа.

Ваше Височество ще благоволи да се уведоми от тяхното прочитане как сполучихме да отделим въстаналите дружини и какво съм предприел за успокояването на раята.

Преди станалите сражения от мюсюлманите паднали 15 души, а през време на боевете от българите се предполага да са убити около 720 души. Вярно е, че низши чиновници, закупвачи [на данъците] и други жестоко се отнасяли към селското население. Но колкото от сръбска страна и да се демонстрира с верност, според направените изследвания и слухове, българите били тайно подтиквани от тях (сърбите). Дори преди няколко месеци един сърбин посетил по-големите села на видинския санджак и гостувал в тех по един-два дена. Тукашните българи, вземайки повод от извършените над тех злочинства, с цел да се оплачат, се осмелили вкупом да въстанат.

На край от всичко е ясно, че целта била да се вдигнат българите в Търновско, Софийско и Нишко. Поради това, с успокояването на няколко села не бихме могли да считаме станалото нещастие за приключено. Тия слухове се потвърдяват от обстоятелството, че в станалите събирания са присътствали много бунтовници от Одрин, Ниш, София и от други места.

За това писахме на Негово Превъзходителство мушира на султанската армия в Румелия, а съм във връзка с мухасилите на

Търново и София. В Ниш биде оставена за резерв достатъчна военна сила; предвидливостта изисква да не се оставят в тези времена без войски София и Търново. Скромното ми мнение е, че ще бъде от полза да се дадат повторно необходимите заповеди на поменатите наши управители и да им се изпрати като предпазителна мерка достатъчно аскер.

4 рамазан 1266 г. Печат: Ел-Сеид Али Риза
15 юли 1850 г.

По: Документи за българската история т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 577, с. 315.

48

Писмо на Аврам Петрониевич до видинския валия Зия паша и до извънредния комисар Али Риза паша[1]

Препис[2] на изложенията, представени на техни превъзходителства видинския вали Зия паша и дивизионния генерал Али Риза паша от 18 рамазан /12/66 г.[3]

16/28 юли 1850 г.

На немощния ум на Вашия слуга стана достояние просветляващото разума съдържание на високото Ви писмо, което сте побързали да изпратите, за да съобщите, че след като в резултат на взетите намясто мерки е било премахнато станалото във Видинската каза брожение, жителите на някои села от нахиите Сахра и Белоградчик дошли точно покрай граничния плет. Обаче поради предприетите увещания и дадените гаранции, под даряващата сполука сянка на султана и с божията помощ, слава богу, цялата рая, събрана по известните местосборища, се е разотишла и завърнала по селата и домовете си.

Преди още да пристигне споменатото Ваше възвишено писмо, от страна на намиращите се в споменатите околности началници също бяхме известени, поради което получаването на излъчващото искреност Ваше писмо предизвика съвършена радост у слугата Ви, а за да може и Европа да получи сведения за ликвидирането на тази грижа, то беше обнародвано, като беше поместено и отпечатано във вестниците. Обаче в момента, когато се пишеше надлежният отговор, съдържащ благодарностите ни за бързото Ви послание, пристигна едно донесение от началника на казата Гургусовац, в което той ни пише и съобщава следното:

По времето, когато вследствие на проведените уговаряния и дадените гаранции спомената рая е оставила оръжието и се е връщала и прибирала по селата си, господарят на селото Върба Мехмед бюлюкбаши, белоградчиклията Рустем, Ибрахим и Реджеб от Баня, господарят на село Вещица Узун Садих, белоградчиклията Осман Тире, Ахмед от Баня и циганинът, известен под името Джелад, заедно с други около шестдесет души, яхнали на коне, измъкнали от село Толовица и убили четирима души, а двама души много лошо наранили. В село Сливовик задигнали и отвлекли двете дъщери на раята Камен Иванович, едната на дванадесет, а другата на шест години, обладавали ги, обезчестили ги и вършили други злосторства. Баща им, споменатият Камен, едва се отървал и бегом дошел до граничния плет и съобщил за тези злощастни произшествия на пограничната стража. Освен това извършили доста разрушения в шест села — Бела, Калугер, Средковци[4], Кладоруб, Рабиша и Върба, поради което жителите на другите села, като видели това положение, от страх и ужас не искали да останат повече в селата си, а отново се пръснали из планините. Като гледат това състояние, всички раи сами ще се разпръснат и изпогубят.

Възвръщането на тези раи по селата им стана съобразно провежданите досега увещания и дадените гаранции от страна на маршала на румелийската султанска армия[5], от Вашата възвишена страна, а за това бяха извършени необходимите услуги и от страна на споменатия началник. За да бъде спокоен, сега споменатият началник иска от страна на княжеското правителство наставления, щото в случай, че раите се завърнат по домовете си и неочаквано станат такива безобразия, то какво ще се прави и как ще се действа за уговарянето и предоставянето на гаранции на споменатите раи — да му се изясни какви действия ще се предприемат. Вашият покорен слуга не знае какво да му каже, поради което Ви известява положението и заедно с това счита за нужно да бъде информиран от Вашата възвишена страна за мероприятията, които ще се наложат. Ако напишете писмо и съобщите на Вашия слуга мерките в тази насока, то за тяхното изпълнение ще се приложат нужните настойчивост и вниманне. С оглед на това се надявам, че милостиво ще благоволите да отправите високото си внимание, за да съобщите и информирате Вашия покорен слуга. Във всеки случай отдаването на заповед и разпореждане... [6]

ДАСРС, МИД-И, 1850, сигн. VI—44, без номер. Препис.

[1] Това е отговорът на едно писмо на двамата паши до сръбското правителство от 9 рамазан 1266 (7/19 юли 1850) г.

[2] Преписът е подготвен, за да бъде изпратен до главнокомондващия румелийската армия Омер Лютфи паша, който по това време се намирал в Сараево.

[3] 16/28 юли 1850 г.

[4] Сега село Димово, Видински окръг.

[5] Омер Лютфи паша.

[6] Традиционната заключителна фраза „във всеки случаи отдаването на заповед и разпораждане принадлежи на оня, който е властен да заповядва» тук е останала недовършена.

По: Димитров С. Въстанието от 1850 г в България. С, 1972, док. № 16, с. 216.

49

Колективна просба, подкрепена от 150 подписа, с която се настоява Али Риза паша да бъде назначен видински валия

16/28 юли 1850 г.

Aux pieds du trônede sa Majest le Sultan et Padichah Abdul Médjid.
La très-humble supplique.

Conformément aux ordres suprêmes de Votre Majesté, il nous a été envoyé à nous—ses humbles et malheureux sujets, S. E. Ali Riza pacha, accompagné de Réchid effendi, avec mission de rechercher et recueillir nos plaintes et griefs. Conséquemment, cet honorable fonctionnaire, arrivé ici, n'a rien négligé pour remplir fidèlement et loyalement sa mission, en s'appliquant journellement à écouter avec bienveillance les plaintes de chacun. De sorte que nous avons compris et reconnu que seul Ali Riza pacha, sous les auspices de Votre Majesté, peut en gagnant notre confiance nous soulager aussi des malheurs et des suffrances que nous avons essuyés jusqu'à ce jour et nous protéjer dorénavant contre toute exaction en nous gouvernant selon les ordres et pour la louange de Votre Majesté. En effet, nous n'avons pas eu, les malheureux, le bonheur d'avoir un gouverneur aussi sage, aussi bon et aussi juste à la fois. C'est pourquoi tous, grands et petits, nous accourons, avec un profond respect nous prosterner aux pieds de Votre Majesté et d'une seule voix la prier et la supplier d'avoir pitié de nous, ses malheureux sujets, et de vouloir bien ordonner que le susdit Ali Riza soit nommé Vali de Vidin. Ce n'est que sous le gouvernement sage. juste et bienveillant d'un tel pacha que nous pourrions jouir de notre tranquillité si désirée. De notre côté, nous ne cesserons jamais, comme c'est notre devoir le plus sacré, d'adresser au Très-Haut les prières les plus fervantes pour la santé et la longue vie de Votre Majesté qui est notre Père et Maître. Que Dieu prolonge donc les jours heureux de Votre Majesté et qu'il soutienne son sabre triomphant contre ses ennemis à un grand nombre d'années!

A Vidin, le 18 Juillet 1850.
Les habitants de Vidin et des districts de Sahra, Bélogratchik et Lom.

(Suivent les signatures au nombre de 150)

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстания през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 11, с. 24.

50

Писмо на Аврам Петрониевич до Али Риза паша относно обещанието на сръбското княжество да вземе исканите мерки срещу въстаниците във Видинско ако минат границата

19 юли 1850 г.

Скромно излагам пред стъпите на Ваше Превъзходителство

Получих Вашето предписание от 5 рамазан 1266 г. (15 юли 1850 г.), с което ми съобщавате, че сте били натоварени със специална мисия да потушите въстанието и бунта, възникнали в някои околии на видинския окръг, и че в началото на текущия м. рамазан, четвъртък сутринта, с параход сте пристигнали във Видин, като същевременно ми съобщавате и мерките, които сте взели, за да осигурите мира и спокойствието на населението и на турските поданици и че ако стане нужда да се вземат насилствени мерки спрямо въстаниците и част от тях [се опита] да избяга към границата, или пък да мине във вътрешността, да не им се позволява, за което, от страна на княжеството ще трябва да се съобщи на началниците покрай границата и на другите чиновници.

В писмото, което съм изпратил до Негово Превъзходителство пашата, видинския валия, и което ще бъде представено на Вашето внимание, ще видите, какви мерки са взети и какви напомняния са направени на чиновниците близо до границата, като няколкократно са им изпратени строги и категорични напомнителни писма да внимават да не мине нито един човек отсам границата. Счете се дори за нужно да се изпрати от страна на княжеството на самото място един специален чиновник. За такъв се назначи и членът от Съвета на княжеството Стоян Лещани, който по настоящем се намира там и наблюдава всичко, което се върши.

Също така дадени са нужните съвети на казаните въстаници и се стараем да ги вразумим. Освен това поради дадените им уверения от страна на Негово Превъзходителство валията и благодарение на отстъпчивостта на Негово Императорско Величество Султана, макар и силно да се предполагаше, че това движение е вече потушено, обаче от това, което ми се съобщава от страна на Ваше Превъзходителство, заключавам, че злото още не е напълно отстранено.

Съгласно с издаденото напоследък царско ираде, приготвени са и са изпратени бързо до надлежните чиновници специални предписания, съдържащи необходимите наставления и заповеди да внимават, щото да не се пропустне отсам границата нито едно лице.

От страна на Белградския мухафъзин, Негово превъзходителство пашата, ми се показаха и аз ги прочетох изпратените му от Ваша страна копие от едно обявление, един протокол и едно писмо.

Като Ви съобщавам горното, приключвам настоящето си скромно писмо, което ви изпращам, и за всеки случай оставам на Вашите заповеди и наредби.

9 рамазан 1266 г.
19 юли 1850 г.

Печат: Аврам Петрович
Директор на външните дела

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 578, с. 316.

51
Доклад от Алберт Хиари до Министерство на външните работи във Виена
19 юли 1850 г.

Австрийско консулство
№ 662

Галац, 19 юли 1850

Високопочитаемо импер. крал. министерство,

•

В допълнение на най-покорния ми доклад от 13 т. м., ч. 618, донасям най-предано до височайшето Ви знание, че според най-новите известия, получени от мен на 17 т. м. от Видин, комисията, съставена и изпратена в лагера на въстаниците от Зиа паша, се е завърнала на 14 т. м., без изпращането й да е постигнало някакъв успех. Още преди завръщането на тази комисия с параход от Русе бил пристигнал във Видин назначеният от султана анкетен комисар - ферик Али Риза паша, с приблизително 2000 души войска. Веднага след завръщането на тази комисия ферик Али Риза паша образувал нова комисия[1] от най-уважаваните тамошни българи и със саморъчно писмо изпратил същата с митрополита от Видин, начело с един бимбашия (майор), в лагера на въстаниците,[2] като ги поканил за последен път да предявят пред него, като пред назначен от н. в. султана анкетен комисар, своите оплаквания и претенции. Вследствие на това въстаниците избрали 5 депутата,[3] присъединили към тях един от пратениците на Риза паша и задържали митрополита заедно с останалите пратеници като заложници.[4] Исканията на тази представена на 17 т. м. на Риза паша депутация съдържат следните точки: точно определяне на техните данъци за в бъдеще, отменяване досегашния начин за събиране на същите от така наречените субаши[5] и предаването им непосредствено на управителя, отстраняване на всички турци от техните селища и разрешаване да носят оръжие също като мюсюлманите.

Риза паша им обещал да донесе до знанието на негово величество султана тези техни справедливи искания, разкрил им, че негово величество вече бил решил да заплати на всяко семейство, мъжете на което били изклани, сумата от 32 000 пиастра на глава за издръжка на близките на умрелите.

По-нататък той им заповядал да се държат мирно до получаването на отговора от Цариград и да не употребяват оръжието си против никого и най-малко срещу войските на негово величество султана, които били определени само да пазят българския лагер и да го бранят от нападения от страна на турците.

• Същевременно изпращам едно копие от този доклад до Високопочитаемото импер. крал. министерство на търговията и на Импер. крал. интернунциатура в Цариград.

До Високопочитаемото импер. крал. министерство на външните работи във Виена

А. Хиари

Инв. № 2812/1961

[1] Като представители на Али Риза паша били определени: аташираният към него султански адютант Решид паша, един-двама офицери, видинският жител Хаджи Мехмед ага и няколко души коджабашии. Към тях били присъединени и чорбаджиите хаджи Томаки бей Цанов, Цанко хаджи Ангелов, кир Игнат Стоянов, кир Данаил хаджи Димитров и видинският митрополит Венедикт.

[2] Комисията се отправила към лагера, разположен в горите около с. Раковица.

[3] Представители на въстаниците, изпратени при Али Риза паша били Първан Дилов от с. Раковица, Стоян Николов от с. Горни турчин, Гицо Пую от с. Брегово, Никола Йон Посоака от с. Ясен, Лалю Дичов от Кула, Стоян Пейов от с. Бойница, Йоцо Нинов от с. Витбол, Петко Ников от с. Водна, Вълчо Димитров от с. Урбабинци, Станислав от с. Бракевци и дядо Йоцо от с. Макреш, които достойно представили исканията и оплакванията на селяните.

[4] Като заложници въстаниците задържали митрополит Венедикт и трима от видинските чорбаджии, а хаджи Томаки бей Цанов отвел селската делегация във Видин.

[5] Селски административен и полицейски началник.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 11, ср. 222.

52

1850 юли 20, Букурещ. Доклад от Антон фон Лаурин до княз Феликс фон Шварценберг във Виена

20 юли 1850 г.

Импер. крал. агенция
и генерално консулство
№ 6 — В

Букурещ, 20 юли 1850

Ваша светлост,

Княз Милош Обренович ще замине утре за Елиопатак, намиращ се близо до Кронщад, за водно лечение. С негова светлост заминава г-н Ила-дия, австрийски поданик, като секретар на княза.

Неговият син Михаил[1] остава сега за сега в имението си близо до Букурещ.

Въпросът по протокола за пътуването на сина за Букурещ, без да има засега позволение от Отоманската порта, не е още разрешен. Очаква се обаче в най-скоро време благоприятен рескрипт.

Между това бащата и синът се обвиняват в подклаждане на въстанието в България. Отоманският комисар[2] ги следи най-внимателно и твърди, че двамата са тези, които разпространяват тук и в Сърбия неблагоприятни за отоманските войски доклади за инцидентите в Босна и България.

От три дена се говори за едно писмо, което Омер паша от Исклоп[3] близо до Нисса, написал до един медицински лекар, на име Тирк, в което между другото казва: Милош би направил много по-добре да употребява парите си за пътувания, отколкото да плаща с тях за избори и пратеници и да кара да се проповядва въстанието в Босна, Сърбия и България. Той (Омер) казвал това не без причина; той наредил да заловят десет пратеници на Милош и намерил у същите писма от екскняза, които го компрометирвали в най-висша степен.

Който обаче познава уединението, в което Милош живее тук, и словоохотливостта и лековерието на Омер паша, може да повярва

също толкова малко на такова нещо, колкото и на изнесените с афект горепоменати обвинения от Вефик[4].

Помежду това секретарят на Милош току-що ми разправи, че князът бил получил треска от обвиненията на Омер паша и бил лежал в легло. Тази вечер ще го посетя, за да се сбогувам.

Имам честта да бъда с най-дълбока почит на Ваша светлост най-покорен слуга

А. фон Лаурин

P.S. Княз Милош ме прие тази вечер. Той е много развълнуван и поради тази причина отлага пътуването си за в други ден.

Той и синът му копнеят много да се завърнат, колкото може по-скоро, в Атиан.

Ut in litteris [5]

А. фон Лаурин

До негова светлост княз Шварценберг. . .

Инв. № 2813/1961

[1] Михаил Обренович (1823 - 1868), втори син на Милош Обренович. Сръбски княз, управлявал през годините 1839 - 1842, 1860 - 1868. Води политика за обединение на цялото сръбско население, намиращо се под турска власт. Провежда реакционна вътрешна политика, опрян на едрите земевладелци.

[2] Ахмед Вефик.

[3] Скопие.

[4] Ахмед Вефик

[5] Край на писмото.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 12, с 223.

53
Писмо от Мехмед Зия паша Али Риза паша до Аврам Петрониевич[1]
21 юли/2 август 1850 г.

До Вашата достойна, благородна, снизходителна и искрена страна

В отговор на изпратените смирени наши писмени известия до Ваше превъзходителство понастоящем се получи възвисящото получателя искрено Ваше писмо, в което съобщавате, че макар в резултат на предприетите и, проведени тук увещания и гаранции раята, която се беше събрала край граничния плет, да се е почувствувала в сигурност и да се е завърнала в селата си, то господарят на село Върба Мехмед бюлюкбаши, белоградчиклията Рустем, Ибрахими Реджеб от Баня, господарят на село Вещица Узун Садих, белоградчиклията Осман Тире, Ахмед от Баня и циганинът Джелад Зенбер, придружени от други шестдесет души, заедно яхнали на коне, излезли от село Толовица и извършили доста разрушения в шест села — селата Бела, Калугерица, Средковци, Кладоруб, Рабиш и Върба, убили четирма души, други двама лошо наранили, на лицето Иванович, жител на село Сливовик, обезчестили двете дъщери — едната на дванадесет, а другата на шест години, баща им избягал и известил за това намиращата се край границата стража; уседналите жители на селата, като видели това положение, изпаднали в пълен ужас и страх, не останали по селата си и отново се разбягали по планините. За всичко това Ви разказал в донесението си началникът на Гургусовац.

Това дело е повече от достойно за съжаление. В казите Лом и Белоградчик за стабилизиране на спокойствието и съществуването [на жителите] беше изпратен дивизионният генерал от султанските конни войски честитият Исмаил паша с достатъчно количество конници, повикани от силистренския район. Три дни преди датата на нашето писмо той пристигна в Белоградчик и

разположи там султански войски. Лично той вчера дойде на среща във Видин. Когато споменатият паша беше запитан за точното положение там, той заяви и стана ясно, че нищо не е чувал за таково произшествие. Вчера специално се срещнахме във Видин с Петко[2], дядо Венино(?) и други лица, които досега са били водачи на завърналите се от крайграничния плет селяни и на раята, но и те не казаха нищо по този въпрос. Казаха само, че намиралите се сред тях лица от Софийско, Търновско и Пловдивско, на брой около тридесет-четиридесет души, поради страх и боязън още се скитат по горите и молеха за гаранции и сигурност за тях. И те бяха насочени в пътя на опрощението и им се дадоха наставления с чест да се отправят краищата си, с което всички се завърнаха в селата си.

Разбира се, възможно е да има изключения от описаното положение, но както е известно на Ваше щастливо превъзходителство, справедливото желание и настояване на Негово величество е да се закриля честта и достойнството, да се охранява животът и имотът на всички поданици на височайшата държава, да се осигурява необходимото съвършено спокойствие и обществен ред по всички страни, а особено в този край. Ако някой се осмели да извърши такива безобразия, ясно е, че ще му се даде нужното наказание, който и да е той. Възложи се веднага на споменатия паша да направи на място надлежните разследвания и да наложи наказания на осмелилите се такива безобразници, които и да са те. Утре сутринта той се връща обратно в споменатата каза и под милосърдната сянка на султана ще направи нужното за уреждане на положението, като за резултатите ще бъде уведомена и Вашата благородна и вярно отсъждаща особа. А настоящото специално послание Ви се написа, за да Ви извести за [решенията ни] и да Ви изложи текущото състояние на нещата.

23 рамазан /12/66 г.[3]

(Печат) — Мехмед Зия.
(Печат) — Ессеид Али Риза.[4]

ДАСРС, МИД—И, 1850, сигн. VI—44, инв. № 1488. Оригинал.

[1] Отговор на писмото на Аврам Петрониевич от 18 рамазан 1266 г. (16/28 юли 1850), поместено по-горе под № 48.

[2] Вероятно става дума за Петко Маринов, назначен за баш-кнез на селяните от Видинска каза.

[3] 21 юли/2 август 1850 г.

[4] На гърба на документа е поставена бележка: „Приимя 26 Юлия 1850. Инв. № 1488".

По: Димитров, С. Въстанието от 1850 г в България, С., 1972, док № 17, с. 218.

54
Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
21 юли 1850 г.

Белград, 21 юли 1850

Светлейши княже,

Според един току-що пристигнал куриер на княз Карагеоргиевич от вътрешността, българите, въз основа на прокламацията на Али Риза паша, с която се дава обща амнистия, след това и по съвета на сръбските окръжни управители, се предали на 19 т. м. и се прибрали по домовете си.

ф. Радосавлиевич полковник консул

Инв. № 2814/1961

По: Стоянова, Р. ...,док. № 13, с. 225.

55

Доклад от Антон Цурхалег, канцлер, изпълняващ длъжността консул, до княз Феликс фон Шварценберг във Виена

21 юли 1850 г.

[№] CCXXXII Белград, 21 юли 1850

Светлейши княже,

Като съобщавам почтително отпътуването на господин консула - полковник фон Радосавлиевич, който съгласно днес полученото високопочитаемо нареждане незабавно премина в Землин[1] за да се отправи с утре рано заминаващия параход за Виена, бързам да доведа до високопочитаемото Ви знание пристигналия най-нов доклад от България; съгласно този доклад изпратеният от Високата порта за потушаване на въстанието Риза паша издал прокламация до българите, в която в името на здравето на великия господар султан и на своята собствена чест им обещал, ако се подчинят напълно, да им даде не само амнистия и да накаже противозаконните насилници, но дори да им осигури най-тържествено правото да си изберат за защита на своите права един собствен княз.

Уповавайки се на тези уверения, българите били сложили оръжието си и веднага се разпръснали.

Господин консулът ще има високата чест да представи лично на Ваша светлост препис на сръбски език от тази прокламация, изпратена на консулството чрез Княжеската сръбска дирекция на външните работи.

Благоволете, Ваша светлост, да приемете с благосклонност израза на най-дълбоката ми почит и преданост.

Изпълняващ длъжност в отсъствието на господин консула

Цурхалег
канцлер

До негова светлост . . . княз Шварценберг във Виена

Инв. № 2815/1961

[1] Земун.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 14, с. 225.

56
Копие на окръжното предписание до всичките околии на видинския окръг
23 юли 1850 г.

От сега нататък да не се допускат от страна на чиновниците и други лица никакви лоши и нежелателни обноски и постъпки. Всеки ще трябва да се грижи да спечели техните сърца с благост и кротост, като ги подканва да се молят за дълготрайството на Негово Императорско Величество. Изобщо ще трябва да се изоставят окончателно всякакви неприятни действия и постъпки, които биха огорчили техните сърца и биха създали отвращение, като твърде вежливо и умно се стараете да се потърсят начини, които биха създали приятно настроение, за което се писа настоящето писмо.

13 рамазан 1266 г.
23 юли 1850 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 579, с. 317.

57

Писмо на султанския пратеник Али Риза паша и на видинския валия Мехмед Зия паша до Високата порта относно резултата от направената от тях анкета по числото на убитите българи през 1850 год.

24 юли 1850 г.

Ваше Сиятелство,

Съгласно предписанието Ви да предприемем анкета по дадените жертви от страна на турци и българи през време на въстанието, съобщихме Ви, че в сахренската[1] нахия както и в белоградчишката и ломската кази, изпратихме чиновници, познаващи местния език и, че за резултата на техните проучвания ще Ви доложим допълнително. Въпросните чиновници се завърнаха вчера обратно във Видин и ни представиха едни тефтери, съдържащи показанията на разпитаните от тях раи. За убитите в ломската каза, получили сме от местния меджлис подробна мазбата. След като сравнихме едни с други и установихме имената на всички, преписахме ги на чисто и ги приложихме към настоящето. На първо място, убитите турци възлизат, както ще имате случай да се уверите, на 15 души, а тия от раите — на 152 души, а убитите не на полесражение, а на разни други места, вследствие употреба на прекалено принудителна сила, възлизат на 40—50 души. Провинилите се в това отношение лица ще бъдат предадени на съд. За резултата ще Ви уведомим допълнително.

Ес-Саид Али Риза
Ферик

Мехмед Зия
видински валия

26 рамазан 1266 год. от Егира
24 юли 1850 год.

[1] Кулска нахия.

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи. С., 1929, док № 14, с. 62.

58

Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно положението във въстаналите области и мерките на турските военни власти срещу въстаниците

24 юли 1850 г.

№ 17 B. Bujkdere, 24. Juli 1850.

Durchlauchtig Hochgeborner Fürst,

Der Stand der Dinge in Bulgarien hat sich zwar gebessert, doch scheint die gesetzliche Ordnung noch nicht überall hergestellt. Indessen hält die Pforte die Anwesenheit Omer Pascha's in Nissa nicht mehr für nöthig, und hat ihm daher den Befehl zugefertigt sich wieder nach Bosnien zurückzubegeben. In Belgrad herrschte darüber einige Unruhe, dass, wie verlautete, die Truppen Omer Pascha's durch das serbische Gebiet marschieren sollten. Als H. v. Titoff die Pfortenminister deshalb befragte, erwiederten diese, dass sie zwar darin nichts erblickten, wozu nicht die Regierung das vollste Recht hätte, dass jedoch davon nicht die Rede sei, und dass die osmanischen Truppen auf demselben Wege, auf welchem sie gekommen, nach Bosnien zurückkehren würden. — Nach den dem benannten H[m] Gesandten zugekommenen Meldungen, wäre ein sicherer Mahmud Bey, welchen der Statthalter von Widdin, Zia Pascha zu den zusammengerotteten Bulgaren entsendete, um sie über ihre Beschwerden zu befragen, Ursache an dem späterhin in hellen Flammen aufgeloderten Aufstande, indem er über sie hergefallen sei und 200 von ihnen niedergemetzelt habe. Es scheint, dass der Ferik

Riza Pascha, den man bereits in Widdin angekommen weiss, gegen die noch hie und da versammelten Aufrührer den. Weg der Milde eingeschlagen habe, und dass eben weil die Pforte ferneres Bluthvergiessen zu vermeiden wünscht, Omer Pascha den Befehl erhalten habe sich wieder aus Bulgarien zu entfernen.

(По-нататък - за оставки на турски паши в Азия).

Ed. v. Klezl

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.
Berichte aus Constantinopel 1850.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 - 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 21, с. 31.

Превод:

№ 17. С Буюкдере, 24 юли 1850

Светли високоблагородни княже,

Положението на нещата в България наистина се подобри, но изглежда, че законният ред не навсякъде е възстановен. Между това Портата не счита вече за нужно присъствието на Омер паша в Нисса и затова му изпратила заповед да се завърне обратно в Босна. В Белград цареше известно безпокойство от това, че, както се чу, войските на Омер паша щели да минат през сръбска територия. Когато г. ф. Титов запитал министрите на Портата относно това, те отговорили, че в същност не виждали нищо, за което правителството да нямало най-пълното право, но че затова не ставало въпрос и че османските войски щели да се завърнат в Босна по същия път, по който били дошли. Според получените от поменатия г. пратеник съобщения, някой си Махмуд бей, който управителят на Видин Зиа паша изпратил при насъбралите се българи, за да ги разпита за техните оплаквания, бил причина за по-късно из-

бухналото въстание, защото се нахвърлил върху тях и изколил 200 души. Изглежда, че ферик Риза паша, за когото знаят, че е пристигнал вече във Видин, бил избрал пътя на снизходителността спрямо още тук-там събралите се въстаници и че тъкмо защото Портата желае да предотврати по-нататъшно кръвопролитие, Омер паша бил получил заповедта пак да се отдалечи от България.

Досегашният управител на Солун Риза паша е пристигнал вече тук на наетия нарочно за него параход „Ориент" на Лойд. Тук беше разпространен слухът, че Сарим паша от Бруса и Халил паша от Смирна били последвали примера на Риза и поддържали също така оставките си с молба да им се позволи да се отправят в столицата. Но както се научих след това, Сарим паша изрично се е противопоставил тази връчена за такъв край молба да се тълкува като молба за оставка, тъй като неговата преданост към лицето на монарха не би му позволила никога такава постъпка. Положително е, че нито единият, нито другият е получил позволението да се отдалечи от поста си. Халил паша бил оскърбен в най-висша степен от държането на султана по време на неговия престой в Смирна.

Али Нихад ефенди, същият, който трябва да се заеме с уреждането на данъците в Смирна, е също така назначен за комисар, за да установи границите на парцела, отстъпен за 28 години на г. ф. Ламартин[1]. Този е отхвърлял постоянно всички искания от него да приеме бегълци в имението си, като отговарял винаги: "Je ne veux en faire aucunement une question de politik"[2]

Благоволете, Ваша светлост, да приемете израза на дълбоката ми почит.

фон Клецл

Инв. № 2816/1961

[1] Алфонс де Праде Ламартин (1790—1869), виден френски поет-романтик и политически деец. Произхожда от аристократично семейство. Пътувал из Турция. В книгата си „Пътувания на изток" е отразил хубавите си впечатления от България.

[2] „Не искам да правя от това въпрос на политика."

По: Стоянова, Р. ...,док. № 15, с. 226.

59

Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно изпращането на войски за потушаване Видинското въстание, което се разширява

26 юли 1850 г.

Zeitungsbericht [1] XIV A—C. Constantinopel, 26. Juli 1850.

„f). In Folge der Nachrichten über den in Bulgarien ausgebrochenen Aufstand ist gestern auf einer grossherrlichen Dampffregatte der Divisionsgeneral Risa Pascha mit Verstärkungstruppen nach Widdin abgegangen. Auch die in den übrigen bulgarischen Bezirken, Rustschuk u. s. w. befindlichen Truppenabteilungen haben Befehl erhalten sich bei Widdin zusammenzuziehen. — Die neuesten über Galatz eingelaufenen Berichte stellen den Aufstand als um sich greifend dar, und sprechen von blutigen Repressalien welche bereits an mehreren Orten von den Muselmännern an den RaJas ausgeübt werden".

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 - 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С. 1948, док. № 19, с. 30.

60

Доклад от Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг във Виена

27 юли 1850 г.

№ 18 A-B Буюкдере, 27 юли 1850

Светли високоблагородни княже,

Високопочитаемите заповеди от 16 т. м. имах честта да получа на 25 сутринта.

Съжалявам, че още днес не мога да изпълня уважаемото Ви нареждане да изпратя точно описание на характера и убежденията на Ариф ефенди, тъй като сам не познавам този функционер, а също така и никой от сегашните преводачи на интернунциатурата не е влязъл в по-близка връзка с него, принуден съм да събирам сведения по незабелязан начин, което се затруднява донякъде от рамазана. Все пак се надявам да бъда в състояние да изпълня с идущата поща тази високопочитаема заповед.

Тъй като вчера направих посещения на някои от най-изтъкнатите сановници, имах случая да говоря с мюстешара[1] на великия везир Фуад ефенди[2] върху положението на работите в България и да му съобщя същевременно съдържанието на благосклонно съобщения ми доклад до Импер[аторското] военно командуване в Темешвар. Той намери в съдържащото се в него изложение, т. е. сведението, че повече от 10 000 българи били избити, за преувеличено в най-висша степен и каза, че според съобщенията на Портата от българска и турска страна не били паднали общо повече от 5 — 600 души; но и това било вече значителна и за съжаление загуба, която обаче се обяснявала с факта, че за потушаването на въстанието са били принудени да използват нередовни войски. Той добави, че първите доклади на ферик Риза паша били току-що пристигнали, той обаче не е имал още време да види съдържанието им.

Али паша, когото исках само да посетя, не намерих в къщи.

В допълнение на последния ми най-покорен доклад, *Lit.* А, трябва да добавя, че смятам да се премълчат пред Али паша до възможна изрична заповед от Ваша светлост забележката на Али паша, „че тържественият прием в Бейрут навярно се е отнасял до високопочитаемия параход" — която забележка с оглед на уведомлението на господин Гьодел, че Гион бил пристигнал с английски товарен параход, се оказа съвсем злополучна, — както и съобщението от този генерален консул обстоятелство, че ренегатът Хамершмид се намирал не в Алеп, а в Дамаск. Тъй като турското министерство в последно време е дало на

импер[аторското] правителство някои убедителни доказателства за приятелска и действително лоялна отстъпчивост, както например при арестуването на Плесчински, не считам за целесъобразно при маловажни поводи и там, където не съм принуден от някое положително искане, да отегчавам османските министри с неплодоносна полемика и с това да преча и на останалите многобройни интереси на работата на интернунциатурата. Ако на Ваша светлост се струва много важно даденото назначение на Гион и пребиваването на Хамершмид в Дамаск, за да се мотивира някаква енергична намеса (без такава нищо не би се постигнало), то моля най-покорно да ми съобщите какво ще заповядате да направя.

Приемете, Ваша светлост, израза на дълбоката ми почит.

фон Клецл

8 август вечер[4]

Виж телеграма до Цариград от 13 август и... телеграма за там от 10 септември...[4]

Инв. № 2817/1961

[1] Съветник.

[2] Мехмед Фуад паша (1815-1869), известен турски държавник. Заемал редица дипломатически длъжности, бил няколко пъти министър и велик везир. Фуад паша свързал името си с Танзимата. Проведените по негово време реформи били отчасти изпълнявани, поради което не постигнали целта си - да укрепят разлагащата се Турска империя.

[3] Датата написана с друг почерк в началото на доклада.

[4] Бележката е написана с друг почерк в полето на доклада; не са разчетени две думи.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 16, с. 227.

61

Писмо на Али Риза паша до великия везир относно дадени уверения на завърналите се раи

27 юли 1850 г.

До Великия везир

Скромно излагам следното:

В по-предишното си писмо бях Ви изложил по какъв начин са се завърнали обратно по своите места в кутловишката нахия и белоградчишката околия около петнадесет-двадесет селски семейства, които били заминали към сръбската граница и стигнали до самата линия, и какви общи предписания са изпратени до Ниш, София, Търново, Пловдив и по други места, за да се постъпва и действа предпазливо и внимателно в тия времена.

След като казаните селяни се завърнаха по селата си и след като им се дадоха нужните уверения и гаранции, те, придружени от своите първенци Петко и други около сто души другари, ми се представиха и се разкаяха. След като се оплакаха от причинените им жестокости, признаха грешките си и се помолиха за милост. Освен това съобщиха ми, че имало още около тридесет-четиридесет техни другари от Търновско и Пловдивско, които от страх още се скитали по горите, та се помолиха да бъдат и те помилвани.

Понеже лично те сами не са в състояние да повдигнат бунт и въстание и са хора слаби и глупави, дадох им необходимите гаранции и ги изпратих по селата им, като им съобщих, че се помилват и техните тридесет-четиридесет другари от гореказаните места и са свободни да си заминат за техните виляети.

По повод на това повторно бе писано до надлежните места, щото за в бъдеще да не се създават на раите неприятности, от които те биха се озлобили, би се нарушило тяхното спокойствие и увредил мирът.

17 рамазан 1266 г.
27 юли 1850 г.

Дивизионен генерал: (печат) Али Риза.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 580, с. 317.

62

Писмо на сръбския княз Александър до Юмер паша относно изпращането на исканите две заподозрени лица

29 юли 1850 г.

От сръбския княз Александър до Негово Превъзходителство мушира на румелийската царска армия, Юмер паша

Изпращането на поменатите две лица до Ваше Превъзходителство стана по решението на княжеството. Според както Ви се пише, предоставяме на Вашето високо усмотрение, дали е удобно да се изпратят в Цариград, или пък да останат арестувани при Вас. Изпращането на поменатите лица невързани при Вас, след като им бе гарантиран животът, се извърши от околийските началници на Ягодина и Баня, гдето тия лица се намираха.

По предписание от страна на княжеското правителство до началниците на поменатите две околии тия лица след като им се дадоха нужните гаранции бяха изпратени в Зайчар и зайчарският околийски началник Ви ги препраща.

Настоящето ни писмо е изпратено до зайчарския началник, за да се предаде на поменатите лица, които ще Ви го предадат лично Вам. Същите лица ще пристигнат при Ваше Превъзходителство след два-три часа.

Изпращането на поменатите две лица Чавка и Чолев, които се намират в самата Сърбия, е станало по силата на чиновническия дълг и естеството на работата.

Ако сега тия лица биха се изпратили силом вързани и арестувани, понеже се намират в Сърбия, сръбският народ поради национално достойнство духом ще се настрои против княжеството [още повече, че] има някои лица и с бунтовнически замисли.

По-после е било поискано освобождаването на Чавка и Чолев от страна на Али Риза паша.

21 рамазан 1266 г.
29 юли 1850 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 581, с. 318.

63

Из подробна бележка в преписката по видинското въстание за плащаните от населението, извън държавните данъци, тежки тегоби в пари и натура на селските аги

[б. д.]

Примерна пусула, какво плаща населението от с. Брегово, сахренска нахия, с 374 къщи, — както за данъци и други тегоби в полза на държавата, така и в зърнени храни и пр. на господаря, сир. на селския ага и на субашията.

Годишен данък на това село ..... 20,842 гр.
Военен данък ..... 7,605 гр.
28,447 гр.

Между населението на селата открито се говори, че на селския ага се дава за всеки чифт волове по 50 оки пшеница или ръж или царевица; напр. този, който притежава един чифт волове, ако получи само 50 оки пшеница, или пък 50 оки ръж, или 50 оки царевица, то всичко отивало за селския ага. Миналата година на селския ага са дали:

Сирене 370 оки за ..... 370 гроша
Пшеница 925 стамбулски килета всеко едно
приблизително по 10 гроша .... 9 250 ”
Ръж 925 стамбул. килета всеко едно по 6 гроша . 5 550 „
Царевица 925 „ „ 6 „ ....5 550 „
Всичко 20 670 ”

От всеки уврат лозе по 450 гр.

Същото село няма гора и като донесат дърва от близките села, субашията не отказва че е вземал по 10 гроша на кола.

Освен долуписаните неща, общо се твърди, че на субашията дневно се давало по една кокошка, а на избраните му от селото слуги годишно по 150 гроша заплата и от всяка къща по три оки жито.

Говори се още, че тези субашии, един вид чиновници на агата в селото, бият сиромасите, взимат глоби и се осмеляват на недостойни деяния, като посягане на честта.

Даваните на постоянно живеещия на село субашия на агата:

Ръж по 4 оки дневно ..... 1 440 оки ..... 720 гроша
Масло по 100 драма ..... 90 ” ..... 720 „
Брашно по 50 оки месечно ..... 600 ” ..... 600 „
Ориз по 3 оки месечно ..... 36 ” ..... 72 „
Свещи по 2 оки месечно ..... 24 ” .....120 „
2 190 за 2 232 ”

Ще се състави таблица и за количествата, които взимат селските аги и техните субашии в другите села; населението се оплаква и от селските князе, сир. коджабашии, но техните взимания мъчно се разследват и записват; като пример тази пусула (бележка), която се състави и представи според свидетелствата на населението на самото село.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 582, с. 318.

64
Бележки по оплакванията на някои раи във Видинско

[б. д.]

Селските аги насила взели петдесет оки ечемик и петдесет оки просо. Братът на хаджи Хасан Халил и хаджи Юмер ефенди не искат главния княз. Владиката Игнатий и Цанко са причина сиромасите да хванат гората.

Царевица петдесет оки, жито петдесет оки, петдесет оки ечемик на чифт волове. Двесте-триста оки боб, леща, просо, конопено семе, зеле, пиперки, лук са взети; 120 гроша харач на деца до 15 годишна възраст.

На владиката годишно по шест гроша. В една година на хаджи Юмер ефенди е давано по шестнадесет и половина гроша на човек. На главния кмет на човек е давано по четиридесет пари. На хаджи Юмер ефенди е давано по шестдесет пари.

Данък на селския ага годишно по шестдесет пари на човек. На овца годишно е давано по една ока сирене на селския ага. Селският ага събирал топрак парасъ по 10 пари на малки деца до една година; по четиридесет пари на кошер; от една кола сено по три гроша и тридесет пари. От всяка къща селският ага събирал по дванадесет гроша пари за дърва. Селските аги изкарвали сабите си и викали: „Тази земя не е на Падишаха, тя е наша". Събирали по шест гроша и десет пари на всеки уврат. От бедните, които нямат волове, а работят нивите си с мотика, вземали по двадесет и пет оки храни.

Ние приемаме драговолно десетъка, заповядан от падишаха. Годишно даваме на владиката по едно агне на всяко село. Също и слугите на войводата и селските аги събират от бедното селско население по пет гроша, десет гроша, шестотин гроша, казвайки: ти това си направил, криво си стъпил. Селските субашии, без да знае пашата, събират насила от населението овце, агнета, ечемик и много други неща. Ние мислим, че има танзимат. На един беден,

който нямал и триста оки царевица, съдружникът на Санко, Ибрахим, му взел сто и петдесет оки. Отишел в конака на Чауш Мустафа Халил да се оплаче, обаче Мустафа не го оставил. Като умирал някои рая, когато се раздавали книжата за данъците, събирали данъци и за умрелия (Следват имената на провинилите се 13 турци).

[Без дата. Вероятно 1850 г.]

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев, С., 1940, док. № 583, с. 319.

65
Из писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно съобщения в печата за потушаването на Видинското въстание
31 юли 1850 г.

Zeitungsbericht XXIII A—D. Constantinopel, 31. Juli 1850.

f) Sehr befriedigend lauten dagegen die neuesten Nachrichten aus Bulgarien, wo die Ruhe als vollkomen hergestellt geschildert wird. Die aufständischen Zusammenrottungen haben sich ganz zerstreut und selbst jene bulgar. Familien, welche sich aus Furcht in die Gebirge geflüchtigt hatten, sind wieder in ihre heimatlichen Dörfer zurückgekehrt. Die Anzahl der in diesem kurzen Aufstande umgekommen Bulgaren wird auf heutischen Berichten zufolge auf 700 angegeben. Dies verhältnismässig so bedeutende Blutvergiessen wird durch den Umstand erklärt, dass die türk. Autoritäten, denen nicht gleich anfangs eine hinreichende reguläre Truppenmacht zu Gebote stand, zu irregulären Aufgeboten ihre Zuflucht zu nehmen gezwungen waren. Ueber die dabei gegen wehrlose Christen vorgefallenen Excesse lässt die Pforte durch den Divisions-General Hadschi Risa Pascha genau Erhebungen pflegen.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 - 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 22, с. 31.

66.
Доклад от Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
31 юли 1850 г.

№ 19 В Буюкдере, 31юли 1850

Светли високоблагородни княже,

След последния ми най-покорен доклад от 27 т. м. имах случай да съобщя на г. министъра на външните работи[1] съдържанието на препратеното с височайш рескрипт от 16 т. м. до тук съобщение на Импер. крал. кордонно командване на Долния Дунав за въстанието в България.

Али паша се изказа за него в същия дух, както Фуад ефенди, и изправи според междувременно получените доклади на ферик Риза паша съдържащите се в него очевидно преувеличени сведения по следния начин. Числото на загиналите в боя при Белоградчик българи било 5 до 700 души; възможно е това без съмнение значително число на падналите да съдържа също така и някои невинни, които са паднали жертва на яростта на нередовните войски; сведения за това продължават да се събират. Проливане на кръв обаче е имало само в поменатото сражение и всички слухове, които бяха разпространени за изколване на беззащитна рая в Лом Паланка и други селища, бяха напълно опровергани от докладите на Риза паша. В момента спокойствието във въстаналите околии е напълно възстановено и българските семейства, които бяха избягали в планините, се завърнали пак в селата си.

По отношение на унгаро-полските бегълци в Босна, Албания и Сърбия осведомих Али паша за съответното място във височайшия рескрипт със забележката, че в скоро време ще му направя и писмено съобщение по този въпрос. Г. фон Шварцхубер при този случай подсети пашата, че той самият бил уверил на времето от своя страна, че тръгналите в съпровод на Омер паша бивши въстаници офицери не били определени да отидат в Босна, а трябвало да останат в Монастир, центъра на армейския корпус в Румелия; затова, ако се е действало по друг начин, сам той сигурно щял да има възможност да оправи работата. Ще смятам за свой дълг да дам на Ваша светлост отчет за резултата от по-нататъшните ми постъпки в това отношение.

Ваша светлост без съмнение сте осведомен чрез докладите на Импер. консулство в Белград за разрива на английския генерален консул Фонбланке със сръбското правителство. Али паша се изразил пред г. ф. Щварцхубер върху случката в смисъл, че поведението на сръбската полиция спрямо слугата на г. Фонбланке било без съмнение за порицаване, този обаче не е имало нужда да скъсва веднага с правителството, без да е направил каквато и да е постъпка за постигането на някакво удовлетворение. На запитването дали сър Страфорд Кенинг вече се е намесил в тази работа, Али паша отговори отрицателно, като изказа предположението, че посланикът бил изчаквал указанията на своето правителство, на което г. Фонбланке непосредствено бил докладвал. Колкото се отнася до белградския паша, то неговият рапорт, според изказването на Али паша, се ограничил само до предаване на преписките, без по-нататък да се впуска в подробности.

Приемете, Ваша светлост, израза на моята дълбока почит.

фон Клецл

Виж доклада от Белград от 14 юли 1850, .№ 220.[2]

Инв. № 2818/1961

[1] Феликс фон Шварценберг.
[2] Написано с друг почерк в полето на доклада.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 17, с. 228.

67

Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно движението на маджаро-полскиte бежанци край границите на Австрия, положението в България и известие за англо-турската конвенция за износ на сол от Албания

3 август 1850 г.

№ 20 Bujukdere. 3. August 1850.

Bericht des Eduard von Klezl an des k. Ministerium des Aeussern

Durchlauchtig Hochgeborner Fürst,

Ich habe die Ehre den Empfang der hohen Weisungen vom 23. v. M., welche mir am l. dieses zukamen, zu bestätigen.

Den mir gütigst ertheilten Aufschluss über die rücksichtlich der Nationalitätsfrage Dembinski eingeleiteten Erhebungen, deren Resultat Eure Durchlaucht anher bekannt zu geben sich vorbehielten, habe ich bereits zur Kenntnis Aali Pastehas bringen lassen, der diese Eröffnung mit Dank entgegennahm. Ich werde nicht ermangeln mich über den Gegenstand auch mit dem eben heute von seinem Ausfluge nach Brussa zurückgekommenen Herrn v. Titoff zu besprechen, der aber, wie er sich vor einigen Wochen gegen mich äusserte, kaum hofft von seiner Regierung eine Erledigung in diesem Anbetrachte zu erhalten, indem die Entscheidung der Frage ganz unserem Cabinete überlassen Worden sei.

Bei Uebergabe der in Abschrift gehorsamst beigeschlossenen Instruktion in Betreff der in den Gränzprovinzen sich aufhaltenden ungarisch-polnischen Flüchtlinge, trug ich Herrn von Schwarzhuber auf, dem osmanischen Minister des Aeussern jene Stelle aus dem letzten Berichte des Donau-Cordons-Commando zu Orsova mitzutheilen, welche besagt, dass seit einiger Zeit von Rustschuk und Schumla viele ungarische Flüchtlinge auf kleinen Frachtschiffen dort ankommen und dann zu Lande sich nach Serbien und namentlich nach Belgrad begeben. Herr von Schwarzhuber erinnerte zugleich, dass wir seiher Zeit in den Berichten aus Schumla selbst die Angabe gefunden, dass die Pforte aus Anlass der bevorstehenden Auflösung des Etablissements in Schumla, den Flüchtlingen in Vorhinein ganz im Geiste der Traktate erklärt hatte, wie sie, wenn sie in der Türkei bleiben wollten, dazu Erlaubniss hätten, nur aber sich ferne von den österreichischen Gränzen halten müssten. Aali Pascha zeigte sich vor der Wichtigkeit des Gegenstandes vollkommen durchdrungen. Er bestätigte neuerdings, dass wirklich die Pfortenbefehle genau in diesem Sinne gelautet hätten und drückte seine Bereitwilligkeit aus für deren Aufrechthaltung Sorge zu tragen.

Aus Bulgarien wusste mir Aali Pascha nichts Neues mitzutheilen. Man erwartet die weiteren Berichte und Resultate der Erhebungen Riza Paschas, welche sich auch auf das Benehmen des Statthalters von Widinn, Zia Pascha, beziehen werden.

In dem Blatte de Journal de Francfort von 14. Juli fiel mir ein dem "Wanderer" entlehnter Artikel aus Coustatttinopel auf, laut welchem Sir Stratford Canning daran arbeiten soll, zur Erleichterung der Salzausfuhr aus Albanien über die zwei Erdzungen Klek und Suttorina, mit der Pforte eine Convention auf 25 Jahre abzuschliessen. Aali Pascha, den ich darüber befragen liess, versicherte mich die mindeste Kenntniss von der Sache zu haben.

Die von mir, der h. Ermächtigung zufolge, den Betreffenden türkischen Ministern für die Einräumung des Bassins im Arsenale zur Ausbesserung des Lloyd-Dampfers "Italia" ausgedrückte Erkenntlichkeit der kais. Regierung, hat von ihrer Seite die freundschaftlichsten Versicherungen hervorgerufen, wie sehr ihnen die Angelegenheiten des österreichischen Kaiserhofes und Seiner Unterthanen am Herzen liegen,

mit dem Zusatze, dass es wegen eines so geringen Dienstes keines besonderen Dankes bedurfte.

Indem ich mir die Erledigung der übrigen hohen Aufträge demnächst gehorsamst vorbehalte, erübrigt mir bei diesem Anlasse Eurer Durchlaucht den erneuten Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht zu unterlegen.

Ed. v. Klezl

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.
Polit. Archiv Turkei.

Annexe

au rapport du M. d. Klezl au Ministère des Affaires étragères en date du Bujukdéré, 3 août 1850. № 20.

C o p i e

d'une instruction adressée par le Cargé d'Affaires I. èt R. M. de Schwarzhuber en date du 31 juillet 1850.

D'aprfès une dépêche de S. A. M. le Prince de Schwarzenberg en date du 16 de ce mois, le Gouvernement Imp. a été informé qu'il se trouve parmi les troupes ottortianes dans les provinces limitrophes un nombre assez considérable de refugiés hongrois et polonais dont quelques uns seraient même adjoints à Omer Pascha en qualité d'aides de camp. J'ai reçu, par conséquent, l'ordre de demander à la S. Porte que les dits réfugiés soient éloignes des provinces avoisinantes de l'Empire d'Autriche.

Cette demande étant fondée sur les stipulations expresses de traités, le Gouvernement Imp. se plaît à éspérer que la S. Porte avisera le plutôt possible au moyens d'y satisfaire.

Vous êtes autorisé, M. le Chèv., en faisant cette communication à S. E. Aali Pascha, à lui laisser copie de la présente instruction.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 - 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С. 1948, док. № 23, с. 32.

68

Из доклада на извънредния султански пратеник Али Риза паша относно убийствата на български първенци в Белоградчик по време на видинското въстание

4 август 1850 г.

За да не се даде по-сетне повод за разни тълкувания, както Ваше Височество ще се осведоми от тук приложения списък, съставен от специални чиновници (имената на които са отбелязани в тук приложената бележка), изпратени в кутловишка нахия и в белоградчишка и ломска околия, от страна на Негово Превъзходителство Зия паша, от страна на моята скромна личност и от страна на държавата, след надлежната справка на самото място, заедно с поменатия паша, [установи се, че] броят на умрелите мюсюлмани първоначало е бил петнадесет души, броят на убитите раи сто петдесет и двама. Обаче макар от бившия мюдюрин Али ефенди, от членовете на административния съвет и от някои други да се отрича убийството на седем души чорбаджии, арестувани в крепостта когато в Белоградчик отишел видинският първенец и член от административния съвет известният ага, заедно с башибозука, но както и да е, като се прибави и мнението на гореказания мюдюрин, ще се установи, че казаните първенци са били убити през нощта от [следните лица]: Мустафа ага, капитан от артилерията, неговият син чаушинът, поручик Арап Сюлейман ага, Дели Ахмед ага, десетникът Ашар и видинлията кйор Манаф, и били заровени извън града. При все това, обаче, в дадените наставления и нареждания до бригадния генерал, Негово Превъзходителство Исмаил паша, поисках да се разследва това обстоятелство и да ни се донесе. Но както се вижда от забележките в списъка, приложен към общия ни доклад — в съгласие с бившите мюдюри на кутловишката нахия, белоградчишката и ломска околии, с поменатия паша и с членовете на административния съвет,

— наредено е да се открият и осъдят тия, които са се одързостили да извършат убийството на около четиридесет-петдесет души раи в места извън района на обявеното възстание.

Понеже убийците са вече повикани да отговарят пред съда, с Божия воля, след като с общо съгласие се приключи съдебното дело срещу тях и срещу ония, които са взели участие в дела, несъвместими с Височайшето желание, ще Ви се докладва най-подробно, като същевременно донасяме на Ваше Височество, че ще се постараем да обезпечим под покровителството на Негово Императорско Величество Султана един съвършено сигурен и спокоен живот на раята. Във всеки случай ние очакваме Ващите заповеди и нареждания.

25 рамазан 1266 г. (Подп.) Али Риза
4 август 1850 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 584, с. 320.

69
Доклад на Али Риза паша относно злочинствата и неправдите, които възбуждат недоволство у раите
6 август 1850 г.

До великия везир

Скромно съобщаваме следното:

Както в по-първото, така и в последното си писмо бях донесъл на Ваше Височество, че нищо не може да подейства така благотворно върху сърцата на мюсюлманите и другите поданици при

потушаването на бунта и въстанието, както кротките и благи обноски. От моето заминаване за Видин та досега, вследствие на моите съвети, след като се прибраха по селата петнадесетте-двадесет селски жители, които заедно със семействата си бяха забягнали към границата; и се отнесохме с кротост и благост към тях, спечелено бе доверието и на другото население.

За да изложат самата истина върху положението, там бе дадено уверението, че няма да им се попречи да изберат измежду си 5—10 души и с едно заявление да се изпратят в Цариград. Своевременно бе съобщено на събраните раи, че няма да им се попречи на заминаването.

Преди няколко дни ми се представи една депутация от около сто и пет-десет души с молба да им се разреши да бъде изпратена в Цариград със заявление една делегация от осемнадесет души жители на кутловишка нахия, и на белоградчишка и ломска околии, която да бъде придружена от белоградчишкия мюдюрин Негово Благородие Хаджи Мехмед ага.

Понеже същият Мехмед ага владее езика и е запознат твърде добре с положението на тукашните раи, отнася се меко с тях и е доста интелигентен, а освен това, понеже още от началото на събитията та до техния край бе изпращан по много места с мисия и е направил доста разноски, отпустнаха му се от държавното съкровище десет хиляди гроша пътни пари и се изпрати с парахода, заедно с депутацията, за която се спомена по-горе, като му се дадоха някои наставления, които да запомни.

От това, което ще Ви съобщи поменатият Хаджи Мехмед ага, както и от съдържанието на тук приложената обяснителна бележка, Ваше Височество ще се осведомите, че цялото християнско население от казаните три околии е огорчено и онеправдано по следните причини: терор и насилия от страна на селските аги и субашии; събиране на повече десетък и овце от законно определените от страна на закупвачите и преброителите на овцете; стражарите, които отиват по селата, както и скитниците сеймени и други празноскитащи се елементи се хранят безплатно и вземат

каквото искат, като същевременно не заплащат и стойността на сеното и ечемика, взети за храна на добитъка им. Освен това, след като тия хора пренощуват на едно място, налитат върху честта на жените, някои пък незаконно събират от хората данъци. Поради всичко това населението е лишено от всеобщото благоволение и милост на Падишаха.

Сърбите, виждайки това положение, ги подстрекават. Ето защо на първо място е нужно да се забрани всякакво насилие от страна на селските аги, които ще трябва да прекъснат всякакви връзки с раята, освен това, при удобен случай, ще трябва да се накажат мюлтезимите и другите чиновници, както и сеймените и празноскитащи се елементи, та по такъв начин да се осигури в тая страна нормално спокойствие.

Понеже във видинския окръг се практикува ангарията, някои стопани на чифлици карат бедното население да им работи даром по нивите и чифлиците, което би трябвало да се забрани и да се запазят техните (на раите) интереси. Във всеки случай нека бъде Вашата воля и Вашата заповед.

27 рамазан 1266 г.
6 август 1850 г. Печат: Али Риза

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 585, с. 321.

70

Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно новополучени от Портата известия по разследването на Видинското въстание и постъпките на руския посланик Титов против жестокостите на турските войски

7 август 1850 г.

№ 21 B. Bujukdere, 7. August 1850.

Bei dem Besuche, welchen Hr v. Schwarzhuber, in meinem Auftrage, gestern dem Aali Pascha abstattete, erfuhr er von ihm, dass neue Berichte des Ferik Riza Pascha aus Bulgarien eingelangt seien. Der weitere Verlauf der von ihm eingeleiteten Untersuchung zielte dahin, die Urheber der türkischer- ebenso wie auch bulgarischerseits stattgefundenen beklagenswürdigen Excesse kennen zu lernen, um selbe der verdienten Bestrafung zu unterziehpn. Es scheint dass der Gouverneur von Widdin Zia Pascha zwar nichts gethan habe, wodurch er zu dem ausgebrochenen Aufstande oder zu den verübten Grausamkeiten die Veranlassung gegeben hätte, dass ihn aber der Vorwurf treffe, durch Lauheit manches Unglück verschuldet zu haben. Riza Pascha hätte eine Deputation von bulgarischen Notabein zu sich berufen, um deren Beschwerden entgegenzunehmen und der Regierung zu unterlegen; solche war aber noch nicht bei ihm erschienen.

Herr von Titoff hat mir eine Depesche des kais. russischen Ministeriums des Aeussern mitgetheilt, die er durch das letzte Odessaer Dampfboot erhielt, und welche durch den von mir seiner Zeit gehorsamst erwähnten Bericht des General Duhamel über die in Bulgarien von den türkischen Truppen verübten Gräuel, die Zurückweisung der auf das walachische Donauufer sich flüchtenden Bulgaren seitens des Pfortencomissärs Ahmed Wefik Efendi, und den aus diesem Anlasse zwischen ihm und dem benannten General stattgehabten Notenwechsel hervorgerufen war. Das russische Cabinet drückt darin die Hoffnung

aus, dass die von der Pforte angewandten Represiv-Massregeln die baldige Herstellung der Ruhe unter der so-ist friedlichen Bulgaren zu Folge haben werden, zugleich aber auch sein Bedauern über das von Ahmed Efendi eügehaltene ebenso wenig humane als in Bezug auf die Dämpfung des Aufstandes zweckförderliche Benehmen, namentlich aber sein Befremden über den zweideutigen Inhalt des vom Pfortencomissär an General Duhamel gerichteten Schreibens mit dem Beisatze, dass das osmanische Ministerium in lichtigerer Würdigung der Sachlage wohl nicht zögern werde, ihm die erforderlichen. Belehrungen und Aufträge zu ertheilen.

Hr v. Titoff hat seit jenem ersten ihm von General Duhamel mitgetheilten Berichte keine weitere Anzeige von ihm erhalten, ist daher in Unkenntniss dessen, was inzwischen an dem betreffenden walachischen Donau-Cordon vorgefallen sein dürfte. Durch die neuerlich angetrettene günstige Wendung der Dinge in Bulgarien fällt übrigens der Gegenstand der Hr von Titoff aufgetragenen Schritte von selbst hinweg, und letztere werden sich demnach wahrscheinlich auf einige von der Pforte zu ertheilende Aufklärungen zu beschränken haben.

Genehmigen Euere Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

Ed. v. Klezl

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.
Berichte aus Constantinopel 1850.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 -1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С. 1948, док. № 24, с. 33.

Превод:

№ 21 В Буюкдере, 7 август 1850

Светли високоблагородни княже,

При посещението, което г. ф. Шварцхубер направи по мое поръчение вчера на Али паша, той узна от него, че са били

пристигнали нови доклади от ферик Риза паша от България. По-нататъшното развитие на воденото от него разследване имало за цел да узнае виновниците за станалите както от турска, така и от българска страна печални изстъпления, за да получат същите заслуженото наказание. Изглежда, че управителят на Видин Зиа паша не е направил наистина нищо, с което да е дал повод за избухналото въстание или за извършените жестокости; той обаче се упреква, че поради нерешителност е станал причина за някои и други нещастия. Риза паша свикал при себе си депутация от български първенци, за да приеме техните оплаквания и ги представя на правителството; същата обаче още не се явила пред него.

Г. ф. Титов ни съобщи една телеграма на Импер[аторското] руско външно министерство, получена от него с последния одески параход; тази телеграма била предизвикана от споменатия от мен най-покорно на времето доклад на генерал Дюхамел за извършените жестокости от турските войски в България, от връщането на бягащите българи от влашкото дунавско крайбрежие от страна на комисаря на Портата Ахмед Вефик ефенди, и от станалата по този повод размяна на ноти между него и поменатия генерал. Руският кабинет изразява в нея надеждата, че употребените от Портата репресивни мерки ще доведат до скорошното възстановяване на спокойствието между иначе мирното население на тази област; същевременно обаче то изразява и своето съжаление за малко хуманното поведение на Ахмед ефенди, както и за целесъобразното поведение по отношение потушаването на въстанието, особено обаче — учудването си върху двусмисленото съдържание на отправеното от комисаря на Портата до генерал Дюхамел писмо с допълнението, че за по-правилна преценка на положението османското министерство няма да се забави да му даде необходимите наставления и поръчения.

След този първи съобщен му от генерал Дюхамел доклад г. ф. Титов не е получил други по-нататъшни уведомления от него, затова не знае какво може да се е случило междувременно във въпросния влашки дунавски кордон. С настъпилия напоследък благоприятен обрат на работите в България предметът на направените от г. ф. Титов постъпки впрочем отпада от само себе си и последните според това по всяка вероятност ще трябва да се ограничат с няколко съобщени от Портата разяснения.

Благоволете, Ваша светлост, да приемете израза на моята дълбока почит.

фон Клецл

Вж. доклад № 1280 от 6 юли 1836.[1]

Инв. № 2819/1961

[1] Написано с друг почерк в полето на доклада.

По: Стоянова, Р. ...,док. № 18, с. 230.

71

Султанска заповед до видинския валия Зия паша и до извънредния пратеник Али Риза паша относно нови изстъпления над раята във Видинско

12 август 1850 г.

Копие от предписанието до видинския валия Зиа паша и до Негово Превъзходителство Али Риза паша, изпратен там със специална мисия

По повод съпротивата, оказана от раята от околиите видинска и белоградчишка, макар [хората] да се са завърнали по селата си, след като им се дадоха нужните гаранции, обаче Мехмед бюлюк

баши, първенец от Видин, Рустем от Белоградчик, Ибрахим и Реджеб от Баня, Узун Салих, видно лице от Вешница, Осман от Белоградчик, Ахмед от Баня и циганинът джелатин Зубейр, заедно с още около шестдесет души техни другари, яхнали на коне, излезнали от с. Туловица и след като разрушили и опустошили шест села, а именно Калугерица, Страковица, Кладероб и Върбени, убили четирима раи и други двама тежко ранили. Освен това посегнали на честта на две момичета, от които едното на дванадесет, а другото на шест години. По повод на това селяните раи, на които бе гарантиран животът и имотът, [отново] забягнали по горите. Подобни известия се получиха от много места. •

Макар хуманността и чиновнишкият дълг да изискват да се предприемат най-справедливи и съвестни мерки, за да се вкарат в пътя на подчинението и покорността ония, които въстават против правителството на законната държава, а особено да не се измъчват невинни хора, изпратената там като заплашителна сила башибозушка войска извършила много лоши работи и се проляла много излишна кръв. Огорчени от това положение и търсейки начини за да се поправи това зло, сега, още неуталожено положението от миналите произшествия, ако наистина са станали тия неща, действително това е едно дело, за което ще трябва много да се съжалява. Защото едни такива безсрамни хора, понеже не проумяват опасните последствия от подобни лоши постъпки, не ще съмнение, че ще се окуражат да вършат всякакви мърсотии и безчестия, според както им скимне.

Обаче почитаемите висши чиновници, като знаят положението на времето и начина на управление, което се изисква в тоя случай, през време на война, а особено в такива деликатни времена, ще трябва да действат твърде осторожно. Бидейки тяхна най-първа чиновническа обязаност да се трудят да не се пораждат подобни трагически случки, с право може да се каже, че тия чиновници ще трябва да понасят и отговорността, в случай че станат неща, които биха създали разни опасности на държавата ни.

Ето защо, след като в това отношение направите необходимите разследвания, ще пристъпите към осъждането и наказанието на

дръзналите да извършат такива зверски действия, като предварително веднага арестувате лицата, чиито имена се споменаха погоре, и след като обстойно и всестранно проверите до каква степен са верни пръсканите слухове и по какъв начин са извършили тия престъпления и [след като] се докаже виновността на поменатите лица и на някои техни сподвижници, които също ще трябва да бъдат арестувани, ще се постараете да ни съобщите бързо и обстойно всичко станало, като се погрижите да не се допущат по никой начин в бъдеще да се вършат подобни лоши неща и се постараете също да се създаде едно положение справедливо и благоприятно за общественото мнение, за което Ви се пише настоящето писмо.

4 шеввал 1266 г.
12 август 1850 г.
Царско ираде от 6 шеввал 1266 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев, С., 1940, док. № 587, с. 323.

72

Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно пристигането през Галац в Цариград на българска депутация от въстаналата област с тъжба до султана

14 август 1850 г.

№ 23.C. Bujukdere, 14. August 1850.

Доклад накрая с Postskriptum: N. S. Die bulgarische Deputation ist mit dem Galatzer Dampf boot hier abgekommen.

Ed. v. Klezl

Zeitungsbericht № XXVI A-C. Constantinopel, 14. August 1850.

"c) Auf dem heute aus Galats eingetrofenen Lloydboote langte die aus 20 Mitgliedern bestehende bulgarische Deputation in dieser Haupt-

stadt an, welche auf Einwirken des Befehlshabers der türkischen Truppen in Bulgarien Ferik Aali Riza Pascha, von den dortigen Bewohnern gewählt und abgesendet wurde, um S. M. dem Sultan ihre Beschwerden und Anliegen vorzutragen und ihr künftiges Los seiner Gnade zu empfehlen."

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 - 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 25, с. 34.

73

Доклад от Теодор фон Радосавлиевич до княз Феликс фон Шварценберг във Виена

14 август 1850 г.

[№] CCLXXXXI Белград, 14 август 1850

Светлейши княже,

Току-що получени достоверни доклади от България гласят: една комисия, в която вземал участие гръцкият митрополит, била натоварена да събере точни сведения за причинените загуби на българите.

Същата съобщила, че числото на убитите българи е 162 души, а това на падналите турци — 11, докато от събраните сведения от Риза паша загубата на българите възлизала на 1 400 души, а самите българи твърдят, че били загубили към 2 000 души. Същите, възмутени от тези пристрастни сведения, подали оплакване и поискали една безпристрастна комисия, която им била и допусната. Един императорски отомански комисар бил пристигнал от Цариград; 14 български делегати,[1] които били изпратени в Цариград, за да донесат до знанието на властта оплакванията на народа, били неосведомени селяни, техният водач Петко[2] не бил отпътувал с тях, а останал като посредник.

Тъй като изнесените оплаквания против управителя Зиа паша и турските потисници били подложени на разследване, същите решили чрез хитрост да обвинят българите в открити бунтовници против султана. За тази цел на 19 юли ст. стил 62 турци се преоблекли като бъдгари и застанали в засада в Буковашката гора, нападнали минаващите низамски части, убили 6 души и се опитали така да хвърлят подозрение върху българите.

Риза паша обаче, предупреден за това, бил изпратил войските си срещу преоблечените турци и като заловил 6 души от тях, се убедил в истинското положение на нещата. Българите след това подали молба до Високата порта да им поставят Риза паша за управител. Същият изпратил в Белградица[3] за успокояване и опазване на страната един батальон низамски войски под командата на един генерал и един втори, под командата на полковник Абдул бей, в Лом с нареждане да обезоръжат намиращите се там турци.

Интересно е при това, че по време на горната смешна схватка двама мними англичани, които говорели руски, отседнали при Зиа паша.

Като бързам да доведа до светлейшото знание на Ваша светлост тези последни доклади, моля Ваша светлост да благоволите и приемете израза на най-дълбоката ми почит и преданост.

ф. Радосавлиевич
полковник консул

До негова светлост... княз Феликс Шварценберг, Виена

Инв. № 2820/1961

[1] В делегацията, съставена от осемнадесет дути, влезли: баш кнезът Петко Маринов от с. Грамада, Петко Спасов, Първан Стамболиев от с. Раковица, Стоян Николов. Първан Стойков и други, избрани между ръководителите на въстаниците и селските старейшини. Депутацията носила изложение до султана и била водена от новоназначения белоградчишки мюдюрин Хаджи Мехмед ага, благосклонно разположен към българите и тяхната кауза. Тя отпътувала от Видин на 6 август нов стил и пристигнала в Цариград след осем дни. В резултат на станалите срещи делегатите получили само обещания за подобрение на тежкото им положение. Те се завърнали във Видин късно през есента на 1850 г.

[2] Петко Маринов от с. Грамада.
[3] Белоградчик.

По: Стоянова, Р. ..., док. № 19, с. 231.

74
Протокол на Областния съвет във Видин за отношенията между стопаните на чифлици и чифлигарите
16 август 1850 г.

Понеже се мълви, че в някои села на видинската област свръх законния десетък се събирали от християнското население по четиридесет-петдесет оки храни на всеки ярем под формата на агалък и понеже в държавното съкровище няма никаква бележка, че се получава храни под казаната форма от поменатите села освен десятъкът, — то съгласно с издадената за случая заповед от страна на Негово Височество садразамина всестранно трябва да се провери това обстоятелство, след което резултатът да се съобщи с протокол. По тоя случай от страна на Съвета бяха разследвани и разпитани вещи и компетентни лица и след като се провери и в книжата, установи се, че още в началото на танзимата било представено протоколно решение направо до Негово Императорско Величество Султана, по повод на което била издадена садразамска заповед. Въз основа на нея през 1261 г. (1845 г.) била издадена друга садразамска заповед. От нея се вижда, че земята на известни села по-рано не е била дадена на самото селско население, а била раздадена с крепостни актове на мюсюлманите, живеещи в градовете Видин, Белоградчик и Лом. Самите притежатели мюсюлмани пък от своя страна давали тая земя на селското население под наем, срещу който понеже [по-рано] взимали някои извънредни неща, още от началото на танзимата прибирали от селските жители в нахиите кутловишка и ломска за всеки ярем по петдесет оки жито, по петдесет оки ечемик и по

петдесет оки царевица. Прибирали също като право за пасене на всеки десет овце по една ока сирене, в гористите места от всяка къща по една кола дърва, а в места, гдето има лозя, от всеки уврат лозе по дванадесет пари. Но тъй като белоградчишка околия е камениста, решено било за всеки от казаните три вида храни, да се взима по тридесет и пет оки. За това било издадено и царско ираде, според което се е действало до сега.

Въз основа на всичко това съставен е настоящият протокол, който се изпраща на Ваше Височество.

8 шеввал 1266 г.
16 август 1850 г.

Валия на видинската област — Мехмед Зия
Финансов директор — Мехмед Есад
Съдия — Ахмед Мурад
Мюфтия — Сюлейман
Член — Махмуд
Член — Маруф
Член — Сеид Али
Директор на землед. банка — Идрис
Член — Мустафа
Владика — не се чете
Кмет — Г. Т. М.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 589, с. 325.

75

Писмо на великия везир до нишкия мютесариф относно въстаниците Чавдар, Кочо, Чавка и Джено, членове от „хетерията» на Станко войвода.

(Препис)

17 август 1850 г.

Командующият румелийския армейски корпус Омер паша е изпратил в Цариград арестуваните от Вас престъпници Станко и другарите му — жители от лесковската каза, нишки санджак. Четирима от неговите другари — Чавдар, Кочо, Чавка и Джено са избягали в Сърбия. Командующият румелийския армейски корпус заповяда да се поискат и те от княжеското управление (сръбското) и се изпратат в Ниш или Цариград. От горепоменатите хора, именуемият Чавдар не се знае положително дали е избегал към вътрешността на Сърбия. За Кочо се предполага да е отишал в Цариград, понеже е притежавал позволително издадено от неговия окръг (вилает). Колкото се касае за другите двама — Чавка, живущ в Баня и Джено — в Якодина, писменно бехме уведомени от княжеското правителство, за тяхното изпращане. При пристигането им, те се подложиха на разпит от който се установява, че Коста Чавка, род. от гр. Ниш, беше избегал поради големите си дългове, а Джено заяви, че е отишал в Сърбия по частна работа. И двамата ще се изпратат по техните места, като им се вземе нуждната гаранция, понеже не може да се установи тяхното съучастничество във въстанието. От Ваша страна требва да им се помогне за да не пострадат нито те, нито техните домове. По този снизходителен начин ще се даде възможност на Коста Чавка да изплати лека-полека своите задължения. Но ако Вие установите тяхното съучастие в размирието, да ми го съобщите, също така да ми съобщите и мнението по въпроса на командующия корпуса. Всичко, каквото узнаете за тия — които Ви изпращам, също и за онези 12

души, които армейският началник е изпратил в Цариград, съобщавайте най-подробно.

9 шеввал 1266 г. от Егира
(м. август) 1850 г.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи, С., 1926, док. № 12, с. 25.

76

Рапорт на видинския валия Али Риза паша до Високата Порта по дейността на въстаниците Чавка и Джено във Видинско през 1850 год. Стефан Богориди пише на видинските чорбаджии

19 август 1850 г.

От съобщенията на пребиваващия в Букурещ Н. П. Абделхалим паша, както и от две писма на сръбското княжество, бяхме предизвестени за идването на 3 души преоблечени шпиони, изпратени от Русия да разбунтуват раята. Също бяхме предизвестени и за идването на живущите в якобинската и банската кази (Сърбия) — Чавка и Джено, родом от Нишко и Лесковско. Преписи от въпросните писма и от ония, които писахме на пашите мухасили в Ниш, София, Търново и Пловдив, Ви изпратихме. От тяхното съдържание се вижда как русите пращат произволно шпиони да насъскват раята и как някои размирници от вътрешността на Сърбия, по давление на русите, агитират, за същата цел в Пирот, Берковица, Сахра (Кулско), Белоградчишко и Ломско. Благодарение, обаче, на писмените ни наставления и на мерките, които са вземени, успяхме да заловим шпионите и по този начин да предотвратим злото. Считаните за водители на обществото (руеса-и-джумхурдан адд олунан)[1] Петко, Нико, и други, повлияни от снизходителния и кротък начин, по който се отнесох към тех, както и от добрите съвети на видинския владика Венедикт — верен наш

държавен служител — и на чорбаджиите Хаджи Томаки и Цанко, разкаяха се като заявиха, че са били подведени от сръбски и руски попълзновения. Стефанаки бей (Богориди) с писмения си отговор до тукашните първенци, потвърждавайки факта, че към всички се отнесох снизходително и справедливо от самото начало на идването ми във Видин, успя да им внуши пълно доверие в мен и затова те сами дойдоха и ми прочетоха този негов отговор. Тази тяхна привързаност ни дава право да разчитаме на вероятността един ден да ни бъдат те полезни с точните сведения, които могат да ни дават за всеки провинил се рая. Също, по недоказаност на тяхната виновност, намерих за добре да изпратя по техните места предадените от Сърбия Коста Чавка и Джено. По сигурен път те са препратени на нишкия мютесариф като уведомих за това и сръбското княжество.

11 шеввал 1266 год. Егира
1850 г.

Ваш слуга:
(печат) Али Риза Ес-Саид
видински валия.

[1] Руеса-и-джумхур значи на арабски: водители на обществото, на народа и водители на републиката.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи. С., 1926, док. № 13, с. 26.

77

Писмо на членовете на Върховния съвет в Цариград до великия везир относно дошлите в столицата български пратеници

19 август 1850 г.

Ваше Височество,

По повод на предишното съобщение от страна на Негово Превъзходителство Али Риза паша, издаден е царски ферман.

Съгласно с него мерките, които трябва да се вземат за Видинско, е нужно да се обсъдят от първенците. Поменатият Риза паша напоследък е изпратил няколко писма до военния министър, съдържащи обстоятелствата и причините, които са предизвикали [познатото] събитие. Изпратени са също и девет души представители от раята, за да изложат самото положение. Те са пристигнали, придружени от назначения мюдюрин на кутловишка нахия Хаджи Мехмед ага и им бе съобщено, че ще бъдат поканени във Високата порта.

На 7 шеввал (15 август), четвъртък, бе свикан специален съвет, в който се прочетоха получените писма, а пък дошлите раи изложиха своите оплаквания в смисъл, че до сега над тях са се вършели само насилия, че не са се ползвали от истинските справедливи постановления на танзимата, че не били достатъчно сигурни за своя живот, имот и за своята чест, а били онеправдавани и угнетявани, което не би се допуснало от страна на Негово Императорско Величество Султана. След като изложиха това, съобщи им се, че не трябва да се съмняват, че от страна на правителството ще се разследват всичките злодеяния, за които се мълви, че са извършени от страна на селските аги и от тълпата мюлтезими и ще се вземат всички необходими мерки за прекратяване на тия злодеяния, като за всеки случай раята ще бъде удостоена с благоволението и милоста на Падишаха. Обаче както вратата на обилното състрадание от страна на държавата ни е отворена за всекиго, като се приемат и удовлетворяват всякакви законни и верноподанически оплаквания и по тоя начин се разнася по цял свят славата за показаната от Негово Императорско Величество Султана милост и щедрост, също така стана нужда да бъдат наказани от държавата ония, които са се събрали да въстанат, като са кривнали по пътя на неподчинението и непокорството.

Горното като се съобщи на [представителите на] раята, те отговориха, че колкото пъти са се отнасяли до по-предишните валии, за да им изложат положението, бивали винаги мъмрени, критикувани, даже и излагани на съвсем по-други обноски, за това

именно те са били принудени да постъпват по тоя начин, за което просят извинение.

В отговор на техните изявления, каза им се, че тия стари времена са вече минали, че за в бъдеще ще бъдат изслушвани всичките техни изложения и оплаквания и ще се потърси средство да се направи това, което е редно и справедливо, обаче както благоволението и милоста на нашия велик благодетел Падишаха изобилно се излива над честните негови поданици, също така са винаги готови наказателните разпоредби на държавата спрямо тия, които постъпват против волята на Падишаха, което не трябва да се изпуска из предвид.

Но както и да е, съгласно с издадения царски ферман, с който се нарежда да се разследват събитията, станали във видинската област, съставена е от страна на Висшия съвет една комисия, пред която всеки е свободен, без стеснение, да изложи подробно всичко.

Като се съобщи горното на раята в отговор на техните оплаквания, те се помолиха за дългоденствието на Падишаха и с преголяма радост дадоха уверения, че за в бъдеще не ще вършат незаконни действия. Тоя факт се съобщи и на Съвета и, според техните умни и уместни изложения, ще се постараете да бъдат отстранени всички действия, които биха предизвикали оплаквания от страна на населението.

11 шеввал 1266 г.
19 август 1850 г.

Царско ираде на 13 шеввал с. г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 591, с. 326.

78

Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг отноно отстраняването на маджарско-полските бежанци от граничните на Австрия области, уволнението на Видинския управител поради въстанието, известие за нови изстъпления в Белоградчик, брой на жертвите, българи и турци, във въстанието и др.

21 август 1850 г.

№ 25. A—B Bujukdere, 21. August 1850.

Durchlauchtig Hochgeborner Fürst,

Ich trug gestern Hrn v. Schwarzhuber auf, sich zu Aali Pascha zu begeben und an ihn, sowol wegen der nach Kuitachia zu erlassenden Befehl als auch wegen,der zur Entfernung der ungarisch-polnischen Flüchtlinge, welche sich in den Gränzprovinzen in den Reihen der türkischen Truppen befinden sollen, getroffenen Massnahmen, eine Anfrage zu stellen.

Der Herr Minister entwiderte, dass die Befehle nach Kuitachia bereits expedirt seien. In Bezug auf die Gränzprovinzen habe man Vorsorge getroffen, dass keinem Flüchtlinge Pässe dahin ausgefertigt werden und zugleich auch an die bezüglichen Behörden geschrieben, um zu erfahren, ob sich wirklich unter den Truppen solche befinden, die dann von dort zu entfernen wären.

Ueber das mir zu Ohren gekommene Gerücht von den beschlossenen Absetzung des Gouverneurs und des Municipalrathes von Widdin befragt, bestätigte Aali Pascha diese Angabe, indem er hinzufügte, dass gegen Zia Pascha zwar keine positiven Beschwerden vorliegen, dass man aber genöthigt sei ihn zu ersetzen, indem er jedenfalls durch die an den Tag gelegte Schwäche bewiesen habe, die zur eine solche Stelle benöthigten Eigenschaften nicht zu besitzen. Anders verhalte es sich mit einigen Mitgliedern des Medschliss (Conseil) von Widdin,

die wie der Kadi, Mufti u. s. w. sich einer strafbaren Betheiligung an den Statt gehabten beklagenswerthen Excessen schuldig gemacht haben. Auch die Nachricht von einem neuen blutigen Conflicte bei Belgradschik bestätigte Aali Pascha. Er äusserte, man kenne die Urheber derselben und werde sie strenge bestrafen; von den früheren Ereignissen wisse man nun genau, dass nicht mehr als 150 Bulgaren im Ganzen ums Leben gebracht oder verwundet wurden, und 20 Muselmänner als Opfer gefallen seien. — Die hier befindliche bulgarische Deputation, ward gestern zum zweiten Male bei der Pforte vorgelassen.

Es zeigt sich nun dass die Intrigen gegen das Ministerium, zur Zeit des Beiram mit besonderer Thätigkeit betrieben wurden. Man arbeitete dahin Sarim Pascha von Brussa, hieher kommen zu lassen und es soll einen Augenblick gegeben haben, wo den Feinden Reschid's der Erfolg gesichert schien. Doch ward das Gewitter bei Zeiten beschworen und nun soll die Stellung des Grossvesirs wieder consolidirt und sogar davon die Rede sei, Riza Pascha von hier zu entfernen. So viel ist gewiss dass Reschid mit dem alten Chosrew Pascha, der noch immer im Serail Einfluss besitzt, in der letzten Zeit häufigen Verkehre pflog, und dass Sir Stratford Conning sich seinerseits grosse Bewegung gab. Wohl hat es der Partei Reschid nicht an Unterstützung im Serail fehlen lassen. Bei ubrigen Missionen, namentlich die russische und französische, verhielten sich hiebei, anscheinend wenigstens ganz ruhig.

Genehmigen Euere Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht.

Ed. v. Klezl

Haus-, Hof- und, Staatsarchiv Wien.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С. 1948, док. № 26, с. 34.

79
Из преписката на лорд Палмерстон с английския посланик в Цариград по повод на злодеянията над българите след видинското въстание
27 юли - 25 август 1850 г.

Писмо от лорд Палмерстон с дата 27 юли 1850 год., получено от английския посланик в Цариград

Според едно писмо, получено от консула в Браила, датирано от 8 т. м., башибозушки аскер и жители на самия Видин убили много християни във Видин и околностите. Английската държава се надява, че това известие не отговаря на истината. При все това заявете на Техни Превъзходителства министрите, че ако турската държава желае да спечели приятелството и благоразположението, както и да има подкрепата на английската държава, тя трябва да накаже тези, които вършат такива злодеяния. Освен това желателно е да припомните на Техни Превъзходителства, че е най-нужно и обязателно, чиновниците на империята да вземат всички мерки, да не се случват подобни злочинства.

Палмерстон

Английският посланик Странгфорд Дегенин на 14 август 1850 г. връчва чрез главния драгоман на посолството г. Пизани следната вербална нота:

Станалите напоследък в България ужасни събития потопиха в скръб сърцата на всички човеколюбиви умствени създания и съвсем смутиха и опечалиха доброжелателите на турската империя. Вашите съвети и напомняния на Али паша (тогава външен министър б. пр.) по този случай, аз повторих и на Негово Високочество великия везир, така че стана известно на двамата държавници мнението на английското правителство, което то си създаде въз основа на рапортите на английските консули по бреговете на Дунава.

Но излиза, че след получаването на инструкциите на лорд Палмерстон, ние от друг източник се научихме, че въпреки дадената амнистия, някои висши чиновници са извършили лоши и недостойни деяния спрямо българските семейства, които бяха се приютили в планините на Сърбия и около тях. Реформите и подобренията, които Н. В. Султанът обещава и министрите се стараят да приложат, освен че не се прилагат, а поради много злочинства и фанатични деяния на властите и на турското население, доверието на българското население се изпарява, реформите стават излишни, дори вредни. Значи, тръбва да се прави по-добър подбор на провинциалните чиновници, да се засили тяхната отговорност и в случай на някой бунт или движение да се употребяват само редовни войски, да се вземат под внимание справедливите оплаквания и молби на населението и съответно да бъдат наказани авторите на безсрамните деяния.

Трябва да се вземат нужните покровителствени мерки и се облекчат многото нещастия, на които е подложено българското племе (булгар тайфасинън). С това държавата ще се засили във вътрешно и външно отношение. Няма никакво съмнение, че пристигането на някои представители на България в Цариград е добър случай да се заздравят и излекуват раните в сърцата на населението от тази област. Аз искрено правя тия напомняния, които отговарят на истинските интереси на държавата. Затова прочетете тези ми инструкции на Техни Превъзходителства Али паша и великия везир и оставете на турски един препис за другите членове на министерския съвет.

Предадено на министерския съвет на 17 шеввал 1266 г. (25 август, 1850 г.). № 86.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 588, с. 324.

80
Протоколно решение на нишкия аялет по въстанието в Нишко
29 август 1850 г.

Събрахме се в присътствието на Негово Превъзходителство Юмер паша, мушир на румелийската султанска армия, който посети Ниш със заповед да се вземат подобрителни мерки за раята в известните места, гдето тя се осмели да извърши бунтовнически вълнения във видинския аялет, и доведохме при нас по-напред извикания и затворен в Ниш бояджи Станко от село Власотинци, лесковска околия, неговият писар по турски, отпосле също затворен, албанецът Шериф от с. Бласница, вранска околия, Пецо от Еркюб, който бе убил разбойника Сава, и ги разследвахме един по един.

Споменатият Станко бил главният капитан на четата от дванадесет души, организирана с цел да раздвижи раята от нишкия аялет. Тези хора са получавали чрез Станко от неизвестно тям място месечно определени заплати. В четата влизали: споменатият Сава; живеещият сега в околията Алексинец Петко, родом от с. Липовица, лесковска околия; Милош от с. Врановица, аладжа хисарска околия; намиращият се в Беград Никола Сендрак, родом от с. Рошен, нишка околия; също от нишка околия Чавдар Стоян; нишанецът Чавка Коста, сега се намира в Алексинец; Теохар от Лесковец; мумджията (свещар) Косо; Соню от с. Власотинци, лесковска околия; един писар от Крушовче (в Сърбия) и Велемир, адютант на Кьне Чанин.

Тези хора се събирали на разни места в Сърбия да разискват, изявленията им са подобни и еднакви и потвърждават, че Станко е бил капитан на тези лица; така и ние сме забелязали, че поведението на Станко е несъвместимо с вярноподаничеството на раята. Раята по тези места поради своята пълна глупост и простащина е като животни и както по-преди, по внушението на същите, ако се подаде пак на техните подлъгвания, ще стане причина, не дай Боже, да настъпят нежелателни работи, поради

което ние бихме загубили благото на мира, на което се радваме под справедливата власт на Н. В. Султана.

Ясно е, след тези инстински и верни констатации, че ние не сме сигурни от споменатия Станко и от неговите бунтуващи се помощници; трябва да се отстранят и заточат и се приложат спрямо тях постановленията на султанския наказателен закон. Молим да бъдем защитени от размирните им влияния и, за да се запази сигурността и спокойствието, на което се радваме под сянката на Н. В., съставихме и представяме настоящия протокол. В този и всички други случаи важи Вашата Височайша заповед.

21 шеввал 1266 г.
29 август 1850 г.

Следват 19 печати на:
Ел-Сеид Хюеин Ремзи—мютесариф на нишкия аялет
Мустафа Рефик — финансов директор
Абдул Рахман Мазар — кадия
Зеин-Ел-Абедин — мюфтия на града
Мехмед Раиф — директор на земеделието
Елсеид Хусеин — началник на Нуфуза
Хафъз Салих
Абдюл-Кадир
Митрополита на Ниш и епархията, Йониос
Коджа башия Тодори
Николцо от народните първенци
Н. З. Ц. (не се чете)
Д. Д.
Станко С. М.
Мито Д. М.
Кочо
Дими
Михал
Йованчо Янков Томе Папа Йованъ (с ер голям).

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев, С., 1940, док. № 591, с. 327.

81
Данни на Сиприен Робер за нечувани зверства при потушаване на въстанието
[б. д.]

Дадените откъси са взети от Cyprien Robert[1], Les Slaves de Turquie, I. Paris, 1852, p. 12 — 13.

Възбуждението беше такова, че през юни 1850 г. те [селяните] решиха да се разбунтуват не толкова срещу крепостните гарнизони, колкото срещу субашиите и спахиите — турци, притежатели на тяхната земя. Въоръжени само със сърповете си и с подковани тояги, те започнаха да прекосяват селата, където убиха голям брой турски господари заедно с хората им. И като ограбваха усилено къщите на богатите, те успяха да се снабдят с някоя пара, с която се надяваха да купят барут и пушки

На 8 юни трите нахии — Видинска, Белоградчишка и Берковска бяха на крак. Хората им в гъсти маси щяха да нападнат крепостта Белоградчик, но, отблъсквани два дни от оръдията, те трябваше да се откажат от безумния си опит. Тогава те се оттеглиха в три окопани лагера, гдето зачакаха неприятеля. А той не се поколеба да ги потърси дори в окопите им. Прибавяйки хитрост към дързостта, видинските турци започнаха преговори с въстаниците, четири пъти по-многобройни от тях. Благодарение на едно фалшиво примирие, те се промъкнаха в лагера на тези нещастници, които бяха изклани по ужасен начин. При този случай загинаха 212 българи. Още по-лошо беше в Ломската нахия, която също въстана и където турците по същия начин изненадаха Власинотовския лагер на брега на Лом и го покриха с 500 български трупа.

Победители във всичките схватки, мохамеданските спахии започнаха да обикалят селата, на брой повече от 200, които бяха взели участие във въстанието. Настана опустошение, достойно за най-варварските времена. Нищо не беше пощадено — нито пол, нито възраст. Всичко младо беше отведено в робство, в ястребовите гнезда на балканските спахии...

Комисарят на Портата Риза паша беше изпратен при нещастните победени и изслуша оплакванията и исканията им... Що се отнася до оплакванията, те ги изложиха с искреност. Те заявиха, че са готови по-скоро да умрат, отколкото да продължат да предават жените и децата си на желанията на сладострастните спахии, крито не позволяват да се осъществи нито една от реформите, провъзгласени в Цариград. Откак данъците и дълговете на селяните започнаха да се плащат в пари, те са се удесеторили, понеже субашиите изчисляват житните и други храни според ценитe на цариградския пазар, които са десет пъти по-високи от ценитe в България. Следователно, българите искаха пак да плащат данъците си в натура, както по-рано. Те искаха данък, съобразен със земята и състоянието на всеки, със срокове, които са определени и предварително обявени. Те искаха народно свещеничество, което да говори техния език, вместо гръцките си владици и свещеници, които не знаят нито дума български и изглежда разбираха само езика на дукатите. За да запазят честта на семействата си и на дъщерите си, те желаеха да им се позволи да носят като турците нож и пищови в поясите си. Най-сетне, за да се осигури прилагането на дело на реформите, дадени от султана, те искаха Диванът строго да контролира всяка една от местните власти, срещу които селянинът не може да се оплаче публично, без да рискува живота си.

[1] Сиприен Робер бил професор по славянска филология в Париж. Той прекарал няколко години между южните славяни, за да изучи езиците и нравите им.

По: Положението на българския народ под турско робство. Документи и материали. Съставил и редактирал Николай Тодоров, С., 1953, с. 216.

82
Обръщение на българския народ към руския император за нескончаеми издевателства и непоносими данъци
септември 1850 г.

Откъс от неиздаден документ, оригиналът в ЦГИА Москва; фотокопие от ИИ БАН, инв. № 2250/1951.

... От това става ясно, че всички турци са единодушни в убиването и ограбването на гяурите. Когато в Доспат (Родопите] се случи християни и турци да са заедно, разбойниците освобождават турците, а грабят и убиват християните. Християните се боят да се събират масово и да се оплакват в съда, за да не се рече, че са бунтовници. Самите злодеи и грабители залавят християните и ги затварят в затвори, както например в провинцията Серес, Поломен [Лом ?] и Белоградчик. Там християните дойдоха да се оплакват на кетипа, а той не само не даде ухо на молбата им, но хвана девет души от тях и ги затвори в тъмница, гдето и умряха, бедните. После много хора се събраха, за да искат правата си, които се съдържат в султанския Хатишериф и във ферманите, но турците, въоръжени с ножове, пушки и топове, ги нападнаха и убиха всички като бесни вълци, палеха къщите, убиваха свещениците, опустошиха и оскверниха църквите. В Белоградчик убиха 25 първенци, насилиха и обезчестиха жени и невинни малолетни момичета, разграбиха добитъка, разбиха дюкяните и оплячкосаха стоката, палеха сбирки и късаха документи. Освен тези толкова големи нещастия, те убиха и повече от 2 500 човека. При това турци разбиха църквите в града, раниха и убиха двамина християни и разориха много къщи. Ако ли някой се осмели да се оплаче в съда за убийството на сина си или на баща си, съдията отговаря, че е заповядал да бъдат заловени убийците. В меджлиса присъстват представители от страна на народа, по двама във всеки местен меджлис, а където има архиерей, и той по запо-

вед на султана присъствува за добро. Турците не се съветват с тях, нито ги питат, и те само седят в съвещателния дом, като бездушни идоли. Едни се боят от местния войвода да не ги убие тайно, а други, които по природа са злонравни, служат на турците за оръдия във всяка неправда и грабителство. Ако за някакъв граждански случай трябва да се изпратят в Цариград подписи и печати, турците пишат на чорбаджиите в провинцията да съберат толкова и толкова печати. И те събират от народа печатите и ги изпращат на пашата или войводата, без народът да знае нещо за тях, а само чорбаджиите и турците. И народът не дръзва да попита защо се събират печатите. Ако ли някой се осмели да попита, казват му: „Това не е твоя работа да знаеш." И така бедният народ остава безгласен, без да се осмели да откаже да даде печатите и да се подпише на някаква хартия. После те пишат рапорти в Цариград за оправдание на пашите, воеводите и членовете на меджлиса, ако някой съобщи в царствуващия град за разните им злоупотребления.

А големите и разнообразни данъци, които бедният български народ плаща, са нещо нечувано. Отначало султанът изпрати пълномощници да опишат цялото имущество на неговите поданици. И след като определиха основния данък, те оцениха едно лозе за 80 лева[1] един вол за 300 лева, яловите животни за 150 лева, един кон за ездене за 15 лева, а една овца за 12 лева, една свиня за 20 лева. За всичко това се плаща всяка година десетък, и то на държавната хазна. Освен това повторно се плаща по 3 лева за свинете, които всеки християнин би заклал за Рождество Христово. Но понеже турците вземат данък върху пет и десет свине, той, ще не ще, трябва да плати, макар и да е заклал само една. Един казан, в който се вари ракия, е оценен за 1000 лева и за него се плаща всяка годин десетък. За десет коси се плащат 30 лева, т. е. една кола сено, а всяко прекопаване на лозе — 6 лева и 20 пари, за една нива - 50 оки пшеница, 50 оки царевица, 50 оки ечемик и т. н. За конопите и градините на едно село от четиридесет или най-много петдесет къщи се плащат 1 500 лева. За пшеницата и царевицата навсякъде се плаща в натура, а за сеното — в пари. За 2 000 лози се плащат 24 лева, макар и да не са дали никакъв плод. В някои

области за едни охранени волове се плаща 35 оки пшеница и една кола дърва, за десет овце — една ока сирене. Всички плодни дръвчета се описват през пролетта, когато цъфтят, и всяко дръвче се оценява с оглед на толкова и толкова плод. И през есента ни заставят да платим по 20 и 30 лева, ако и да не са дали дръвчетата никак плод. И грабежите на бегликчиите не са обикновени. Като дойдат в закупените провинции, те най-напред подкупват пашата, войводите, а после членовете на меджлиса. В началато те само преброяват писмено кой колко овце има. Но когато дойде време да се съберат овцете, идва друг бегликчия със списъка на първия. Той вика всеки селянин по име и му показва списъка, в който не стои истинският брой на овцете, които има всеки, но удвоеният и утроеният. И когато селяните искат да се оправят, той им казва: „Аз не съм виновен. Този преди мен е намерил толкова овце у вас и ги е записал да бъдат продадени. Сега ми показвате по-малко число." И като няма кому да се оплаче, бедният селянин е принуден да даде ризата си. А когато бегликчията се готви да отпътува за Царигд той получава от меджлиса на всеки окръг свидетелство, потвърдено от пашата и войводата, за да го покаже в Цариград, че е взел правилно овцете. Ние даваме още на войводската къща масло, мед, дърва и др., които са и за държавната хазна. Харач плащаме, като се почне от 15 лева за дванадесетгодишните деца и постепенно се отива до 30 и 60 лева, тъй като харач плаща и осемдесетгодишният старец. Освен тези и много други неописани данъци, ние сме построили от камъни голямо количество мостове, без да ни се заплати нито една стотинка. Ние предполагаме, че има някаква заплата от страна на султана, но воеводите, субашиите и колджиите са присвоили всички пари и не са ни дали ни стотинка. Ние, бедните, плащаме данък и харач и за мъртъвците три години след смъртта им. А когато отписват мъртъвците от законоустановения списък, писарят взема един овен и въпреки това данъкът за умрелия в селото си остава пак. А когато умре някой християнин, вземат къcмет парасъ („случайни пари") според имота и положението, което е имал—от 50 лева за бедния до 1000 лева. Освен това описват имота и вземат данък. И докато да се заплатят

„случайните пари" (късмет парасъ), погребението на християнина не се разрешава. Само за един турчин ние сме принуждавани да приготвяме толкова много ядене, колкото би стигнало да се наситят пет души. А той, като не може да изяде всичко, храни с него ловджийските си кучета. Ние не страдаме по един и същи начин, но по различен! Всеки от нас плаща по пет лева за местния архиерей. Нашите свещеници също плащат и на архиерея и данък на султана. Два или три пъти на годината от всяка къща за архиерея се събират гъски, кокошки, яйца и по два лева пари. От всяка къща се събират за издръжката на същия архиерей още по 2 лева. Свещениците плащат за всичко десетък и всяка година отиват да служат за архиерея. А пък грабителствата на кадиите, от които страдаме, са безбройни. Докато стои един кадия [съдия] в някоя провинция, той преценява разните вещи и местата, за които се води дело, и взема две пари на лев, за да даде съдебно решение на двете съдещи се страни. Но когато дойде друг кадия, горното решение се унищожава и започва отново друг процес. И отново започват техните никога несвършващи се процеси. Ако някой турчин е задлъжнял на християнин и не желае да си плати дълга, той взема за свидетели други двама турци, че си е платил, и християнинът губи правата си. Дори когато той има от него писмен запис, турчинът заявява, че е забравил да си вземе обратно записа. А християните никога не се приемат за свидетели. Такива и различни други неправди търпят християните от кадиите и турците. За всичко това местният меджлис не се грижи никак и не донася в столичния град. Султанът не знае какво правят пашите, пашите не знаят какво правят войводите, а и войводите не знаят какво правят субашиите и т. н.

От всичко гореказано става ясно какви злини понася българският християнски народ, който няма кому другиму да се оплаче за своите страдания и да получи облекчение. Ние коленичим пред Ваше Всемилостивейшо Величество, зашитника на православната християнска вяра, самодържец на цяла Русия, и се молим да благоволите и да съдействате за подобрението на

жалкото положение на този беден и многострадален народ. Защото той много пъти е правил изложения за своите страдания пред Негово Величество султана но, за нещастие, не е имало резултат. Уверени твърдо, Августейши монарше, че Вашето великодушие не ще отхвърли тази ни молба, ние оставаме в очакване на всемилостивейшата резолюция на Ваше Императорско Величество.

Смирени и коленопреклонни слуги, всички българи от България, Тракия, Македония:

[Следват над 1000 подписа, начело с архимандрит Йосиф].

[1] Така е написано в оригинала: лев, а по-нататък и стотинка.

По: Положението на българския народ под турско робство. Документи и материали. Съставил и редактирал Николай Тодоров, С., 1953, с. 221.

83

Писмо на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно отстраняването на маджарски, немски и полски бежанци от Босна и изпращането правителствен комисар във Видин за разследване станалите кланета в България

14 септември 1850 г.

№ 32. Bujukdere, 14. September 1850.

Durchlauchtig Hochgeborner Fürst,

Das politische hohe Rescript vom 3-ten dieses habe ich am 12-ten zu empfangen die Ehre gehabt.

Rücksichtlich der Besprechung mit Aali Pascha aus Anlass der Reise Ihrer kais. Hoheiten der durchlauchtigsten Herrfi Erzherzoge Ferdinand und Carl nach der Levante nehme ich mir die Freiheit auf einer meiner heutigen administrativen Berichte mich gehorsamst zu berufen.

Ich habe den Hrn Minister des Aeussern, dem Wunsche Euerer Durchlaucht zufolge, die Anerkennung der kais. Regierung für die seitens des Statthalters von Bosnien dem kais. General Consul, Hrn Atanascovitcs bereitete zuvorkommende Aufnahme ausdrücken lassen und zugleich auf den ausgezeichk neten Empfang hingewiesen, welcher unsererseits dem omanischen Gouverneur Wassif Pascha seine Befriedigung zu erkennen gab und die vom genannten Gouverneur, bei jenem Anlasse vorgebrachten freundnachbarlichen Gesinnungen bekräftigte.

Was die nach dem Berichte des Hrn Atanascovites bei Omer Pascha angeblich befindlichen ungarischen, deutschen und polnischen Renegaten anbelangt, so durfte die Pforte in Folge der diesfalls schon vor einiger Zeit erlassenen Befehle bald in der Lage sein darüber Aufschluss zu geben, wo ich dann, wenn sich jene Angabe bewahren sollte, auf die schleunige Entfernung der fraglichen Individuen dringen bedacht sein weide.

Meiner im heutigen Zeitungsberichte enthaltenen Anzeige von der Ernennung Hairedin Pascha's zum Statthalter von Bosnien habe ich hier beizufügen, dass, der Versicherung Aali Pascha's zufolge, Hafiz Pascha desshalb aus Jener Provinz abgerufen wurde, weil er sich über keinen Punkt mit Omer Pascha verständigen konnte. Man hofft, dass dies dem neyen Gouverneur besser gelingen werde, der ein alter Freund Omer Pacha's ist.

Die lang erwarteten Veränderungen in der türkischen Diplomatie sind endlich erfolgt und vorgestern bei der Pforte bekannt gemacht worden. Aali Pascha hat selber gestern Hrn von Schwarzhuber bestätigt, Aarif Efendi ist zum Botschafter am kais. österreichischem Hofe und Fürst Karadscha zum Gesandten in Berlin ernannt. Hr Dan, bisher Geschäftsträger in letzter Stadt, kommt als Botschaftsräte nach Wien. Der Botschafter Mehmed Pascha in London hat einen Urlaub, den er schon vor längerer Zeit nachgesucht, erhalten, und wird einstweilen durch den dortigen ersten Botschaftssekretär ersetz werden. Hrn Musurus ist hieher berufen, um, wie Aali Pascha glaubt, hier angestellt zu werden.

Der Zeitpunkt der Abreise Aarif Efendi's ist mir noch nicht bekannt; ich gedenke aber diesen Botschafter nächstens zu besuchen und hoffe hiebei etwas darüber zu erfahren.

Ueber Samos ist noch nichts entschieden.

Es durfte Eurer Durchlaucht aus meinen Berichten erinnerlich sein, dass ein Comissär nach Widdin entsendet werden sollte, um eine Untersuchung gegen die bei den Statt gehabten Metzeleien in Bulgarien am meisten betheiligten Muselmänner einzuleiten; die Wahl desselben ist zwar noch nicht offiziel bekannt gemacht, wird aber, wie mir Aali Pascha eröffnenlicht, auf Nail Bey, Mitglied des grossen Pfortenrathes (einen Sohn des verstorbenen Minister des Innern Aakif Pascha) fallen.

Hr I. ist von Kuitachia zurückgekehrt. Ueber die Art und Weise, wie er sich seiner Aufträge dort entledigt, ist mir noch nichts bekannt, da er, wie ich höre, wieder am Fieber erkrankt darniederliegt. So eben wird mir gemeldet, dass der nach Athen abgereiste Cäsar Bolliak, wegen dessen Rückkehr ich kräftigst bei der Pforte einschritt, bereits hieher zurückgekommen sei.

Genehmigen Euere Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht.

Ed. v. Klezl

Häuf-, Hof- und Staatsarchiv Wien.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 27, с. 35.

84

Печатно известие относно очакванията българската делегация от Видин да се върне задоволена

2 октовмри 1850 г.

№ XXXIX A. D. Zeitungsbericht. Constantinopel, 2. X. 1850.

„c) Die Deputation, welche die Beschwerden und Bitten der bulgarichens Bevölkerung in den unlängst aufgesandenen Districkten

des Paschaeiks von Widdin vorzutragen gekommen, steht auf dem Punkte, befriedigt nach Hause zu kehren. Die Pforte hat ihrer gegründeten Beschwerden wegen Ueberdrückung mit Auflagen Rechnung getragen, und namentlich die dort noch bestehenden Reste des für das Landvolk ungehört drückenden Spahi (Gospodar) Wesens gänzlich abgeschafft."

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 28, с. 36.

85

Из протокола на Специалната анкетна комисия

6 октомври 1850 г.

... Ако те (въстаниците) имаха покровителството на сърбите в тоя случай, събралите се 10 — 15 хиляди българи нямаше да бъдат разпръснати от няколкостотин башибозука и — недай Боже, мисълта, че нямаше да се свърши това събитие така бърже — не идва да потвърди това предположение.

Според както е отбелязано в третата алинея (на протокола на областния съвет), в случай че десятъкът на казаните по-горе нахии се отдаде на самите раи, тия места щяха да останат без чиновници. Мнението, че по тоя начин би се стигнало до сръбските привилегии, е неоснователно и произхожда от обстоятелството, че той (валията) не е запознат със сегашните мерки.

Обаче както и да е, в случай че се отдаде десятъкът на населението, тия места няма да останат без чиновници, а ще се запазят от терора на угнетителите. Освен това, ако тоя начин почне да се прилага с Божия воля и на други места на царската империя, не ще има опасност да се тълкува, че това са някакви привилегии.

За да се премахнат издевателствата от страна на владиката, получава заплата, което нещо заслужава да се приложи навсякъде;

това е един метод, който трябва да се поощри, тъй като ще има голяма полза от това, а и самите раи искат да стане това.

29 зил-кааде 1266 г.
6 октомври 1850 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 592, с. 328.

86
Печатно известие за заминаването през Галац за Видин на Наил бей, правителствен пратеник за разследване изстъпленията над българите
23 октомври 1850 г.

№ XLV A. C. Zeitungsbericht. Censtantinopel, 23. X. 1850.

„a) Mit dem heute nach Galats abgehenden Lloyd-Dampfboote reiset Nail Beg, Mitglied des grossen Pfortenconseil, dahin ab, um sich von dort nach Widdin zu begeben, wo er die von der Pforte angeordnete Untersuchung über die muselmänischerseits gegen die bulgarischen Christen Excesse leiten soll."

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.
Türkei VIII, Fasc. VIII.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 29, с. 37.

87

Рапорт на видинския валия Али Риза паша по положението във Видинско през 1267 год. от Егира

януари 1851 г.

В досегашните си рапорти Ви писахме за циркулиращите от време на време слухове за въстание от страна на българите. Дори напоследък в Германия се носел слух за някакво масово повдигане на българите и за нападение и обсаждане на Лом и Акчар. Дори германският консул във Видин, който е бил във Варшава, като чул за това веднага побързал да се върне обратно във Видин да види в какво състояние се намира семейството му. Верно е, че много настоятелно взе да се говори за общо въстание на българите отвъд Балкана, слуховете, обаче, за някакво обсаждане на Лом и Акчар са съвсем несъстоятелни също така и за продаване на раята „господарска" земя (господарлък еразисинин раяя сатълмасъ хусусунда). Тукашните хора са честни и послушни. Някои само размирници измежду тях ги заставят насилствено да въстават. Едни такива хора тия дни са разпратили дори писма в Сахра (Кулско), Ломско и Белоградчишко, с които агитират за въстание. Повечето от агентите на това революционно движение са хванати и по този начин можа да се предотврати злото. По настоящем няма от що да се опасяваме. Ако в Цариград се появят противни сведения да не вярвате в тях като неверни. До сега макар и да сме арестували част само от размирниците, населението, обаче, бидейки недоволно от тях не се съмняваме, че то само ще излови и предаде останалите. Щом главните инициатори бъдат хванати, ние ще Ви пишем и ще постъпим съгласно Височайшата султанска воля.

15 ребиюлеввел 1267 г. от Егира
м. януари 1851 г.

Ваш слуга: Ес-Сайд Али Риза
видински валия

Ес-Сайд Мехмед Наил
видински чиновник.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи, С., 1926, док. № 14, с. 26.

88

Записка, написана от частния секретар на видинския валия Али Риза паша

[б. д.]

Когато се завърнаха осемнадесетте души, излъгаха бедното население така: "Мнението на Падишаха е, щото да се употреби всичко за нашето постоянно спокойствие. Дадоха ни се привилегии, съгласно с които ние ще бъдем освободени от данъци и други берии. Главно той ни ощастливи, като ни подари господарските земи".

Повторното им изпращане в Цариград.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев, С., 1940, док. №593, с. 328.

89

Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг относно появата на петима емисари в София за повдигане българския народ към въстание през пролетта

22 февруари 1851 г.

№ 16 A. B. Constantinopel, 22. Februnr 1851.

Durchlauchtig Hochgeborner Fürst,

Die Wienerpost hat mir gestern Morgens die hochverehrten Weisungen Euerer Durchlaucht von 11-ten dieses überbracht.

Kundschaftsberichte aus Bulgarien melden, dass fünf politische Emissäre in Sofia erschienen seien und sich von dort aus im Lande zerstreut haben, wo sie die Meinung zu verbreiten suchten, im Frühjahr eine allgemeine Erhebung des bulgarischen Volksstammes erfolgen würde. Ich glaubte den Herrn Minister des Aeussern von dieser Anzeige

verständigen zu sollen, welcher bereits davon Kenntniss hatte und bemerkte, dass nach den der Pforte zugekommenen Notizen der Aufstand schon in März ausbrechen sollte. Er drückte den Wunsch aus, dass es gelingen möchte einen der Emissäre zu verhaften um der wahren Quelle dieser Umtriebe auf die Spur zu kommen: übrigens sei die Pforte aufmerksam und sowohl dem Gouverneur von Sofia, als jenem von Nisa fehle es nicht an der nöthigen Intelligenz und Thätigkeit, um derlei Umwälzungsversuche zu vereiteln.

Aali Pascha, welchen Hr von Steindl heute früh in seiner Wohnung besuchte, war auf dem Punkte sich zur Pforte zu begeben, woselbst der Sultan erwartet wird, um der Versammlung des Ministerrathes beizuwoh en.

Genehmigen Euere Durchlaucht etc.

Ed. v. Klezl

Haus-, Hof-und Staatsarchiv Wien.
Berichte aus Constantinopel 1851.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 30, с. 37.

90

Сведение на Едуард фон Клецл до княз Феликс фон Шварценберг за ново възбуждане всред населението в България подир връщането на българските пратеници от Цариград, някои от които били арестувани в София

5 март 1851 г.

Constantinopel, 5. März 1851.

Durchlauchtig Hochgeborner Fürst,
(Min. des Aeussern).

a) Die mit der Post vom 18 v. M. an mich abgefertigten hohen Weisungen habe ich am 18 zu empfangen die Ehre gehabt.

b) Indem ich für die weitere gnädige Eröffnung rücksichtlich der Organisirung des österr. Consularwesens in Bulgarien meinen gehorsamsten Dank abstatte, glaube ich erwähnen zu sollen, dass die aus dieser Provinz eingelangten Meldungen den baldiegen Ausbruch neuer Unruhen besorgen lassen. Es ward mir von glaubwürdiger Seite erzählt, dass die nach der gewaltsamen Unterdrückung des letzten Aufstandes in die Hauptstadt entsendeten bulgarischen Deputirten bei ihrer Rückkunft eine Rundreise im Lande unternahmen, um der Bevölkerung die ihnen hier gemachten beruhigenden Zusagen bekannt zu geben, eben das sei aber die Veranlassung einer bedeutenden Aufregung unter den dortigen Christen geworden, in Folge deren der Statthalter von Sofia mehrere jener Deputirten gefänglich eingezogen haben soll. Jedenfalls scheint die Stimmung in Bulgarien einer aufmerksamen Beobachtung zu bedürfen, und es stellt sich demnach die baldige Ankunft des kais. Consuls Herrn von Rössler auf seinen Posten als sehr wünschenswerth dar.

Die verschiedenen mir empfohlenen Geschäftsgegenstände werde ich ihrer ehehinlichen Erledigung zuzufahren und nochmals darüber gehorsamst zu berichten bedacht sein.

Geiehmigen Euere Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurch.

Ed. v. Klezl

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 31, с. 38.

91

Прошение на българи от Видин до султан Абдул Меджид с искане да им се опрости вътрешното мито

[б. д.]

Ваше Величество всемилостивейши царю, препокорно прошение.

Със страхопочитание припадаме пред Ваше Величество, препокорно да молиме да учините милост на ваши верни поданници да ни харижите Кара-Гюмруко. Както сте показали превелика милост на сичките наши ближни комшии каквото Русчук, Свищов и по други места сте го харизали. А оу назе защото и до днес са държи тоя Кара-Гюмрук, не можеме из мемлекето (странообласт) надвор до един сахат место далеч за десет гроша нещо да отнесеме. Нити пак от надвор една ока масло или друго на това подобно можеме да внесеме без Гюмрук, затова сме остали и много сиромаси. А сичко Кара-Гюмрук за една година заедно сас сичко едвам може до десет хиляди гроша да фане. А ний фукарата Ви много губиме пощо не можеме да си продадеме продуктите из едно село у друго без гюмрук и това става на фукарата в големо угорчение.

За това коленопреклонно препадаме пред нозе Вашего Величества и молиме да са умилостовите на вашите бедни, но върни подданици и да ни харижите тоя Кара-Гюмрук, и с това ще ни оулесните много, щото и ний фукарата ви да молиме Бога да ви поживи с многолетни години на вашио пресветлий царский престол и да покори под нозе Вашего Величества всякаго врага и сопостата на Ваше Величество

покорни и верни подданици жители видински

Следват 18 печата:

Георги Геортович
Йован Танасович

Тано Първано
Вало Тико
Матей Марко
Стоян Николо
Йоцо Нинов
Йончо Нинов
Първан Дилов
Йован Анжел
Правул Станко
Лало Дицов
Гико Рух
Живко Цокин
Поп Никола
Андрей Станко
Николо Марко
Марин Петко.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, док. № 594, с. 329.

92
Известие в печата за започването на дело срещу 19 души заловени съучастници във Видинското въстание, докарани в Цариград
2 април 1851 г.

Zeitungsbericht N XXII A. F. Constantinopel, 2. IV. 1851.

"d) Gegen die 19 Individuen, welche als am letzten Aufstande in Bulgarien betheiligt in Widdin ergriffen und gefangen hierher gebracht wurden, wird gegenwrtig der Process eingeleitet."

По: Документи за българската история, т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, док. № 32, с. 38.

93

Доклад от Емануил фон Рьослер, австрийски консул, до княз Феликс фон Шварценберг във Виена

6 април 1851 г.

Kais. öster. Konsulat
für Bulgarien
№ 14.

Rustschuk, d. 6. April 1801.

Durchlauchtigster Fürst!

A. Seit meinem Eintreffen auf dem hiesigen Posten habe ich es mir zur Pflicht gemacht wo möglich sichere Nachrichten über die politischen Zustände der Rustschuk zunächst gelegenen bedeutenderen Bulgaren-Städte zu erhalten, und von allen Seiten wurden mir die beruhigendsten Auskünfte über allgemeine Ruhe und Ordnung ertheilt.

Die Art und Weise wie im vorigen Jahre der im Paschalik von Widdin ausgebrochene Aufstand beigelegt worden, hat das, revolutionären Ideen ohnehin noch nicht sehr zugängliche Bulgarenvolk, sattsam von dem stets Ungewissen Ausgange ähnlicher Unternehmungen überzeugt, und die noch bis zur Stunde anhaltenden Verhaftungen unter den einflussreichen christlichen Ortsvorstehern, welche, wie es verlautet, vorzüglich auf Instigation des dem türkischen Prinzip durchaus ergebenen griechischen Bischofs in Widdin stattfinden, sind Mittel, die unterstützt von dem Eindruck der unter das Volk gebrachten Nachrichten über die siegreiche Unterdrückung des bosnischen Aufstandes, hierlands ihren Zweck nie verfehlen können.

B. In Rustschuk selbst ist seit kurzer Zeit eine kleine Rivalität zwischen dem hier residirenden Pascha von Silistria, dem alten Tarlarenfürsten Mechmed Said Pascha, und seinem Tefterdar Zeki Efendi, einem Protégé Reschid Paschas, eingetreten. Letzterer hofft es bald dahin zu bringen Said Pascha zum fünften Mal des Gouvernements der hiesigen Provinz enthoben, und sich an dessen Stelle eingesetzt zu

sehen, ein Wechsel, der ungeachtet der vielen guten Eigenschaften des gegenwärtigen Statthalters, sehr erwünscht wäre, indem Zeki Efendi Alles aufzubieten gesonnen ist um durch Einführung einer zeitgemässen Änderung der bisher üblich gewesenen Verwaltungsmethode, gerechten Klagen von Seite'der Rajas vorzubeugen.

C. Said Pascha will bestimmte Nachrichten haben, dass Grossherr gesonnen sei im Verlaufe dieses Sommers eine Reise donauaufwärts bis Widdin, und dann landeinwärts bis Sofia, Philipopel, und Adrianopel, vorzunehmen.

D. Von den ungarisch-polnischen Flüchtlingen, die sich nach der Emigrazionsauflösung von Schumla hieher begaben, halten sich um 18 Individuen in Rustschuk auf, wovon 7 Pohlen, die anderen aber Ungarn sind. Unter letzteren befindet sich der in meinen Berichten aus Schumia öfters erwähnte ehemalige Erzpriester Vuja, und der vormalige Legionskommandant Kabos. Ihr Betragen ist ruhig, und fast alle sehen der Möglichkeit einer Rückkehr in's Vaterland mit grosser Sehnsucht entgegen.

Geruhen Eure Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefsten Verehrung und grössten Hochachtung gnädig aufzunehmen.

E. von R ö s s le r

Staatsarchiv Wien. Consularberichte aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 264, с. 7.

Превод:

№ 14

Импер. консулство за България
Русчук, 6 април 1851

Светлейши княже,

А. Откато пристигнах на тукашния си пост, вмених си за дълг да получавам по възможност сигурни сведения за политическото

положение в по-значителните близки до Русчук български градове и от всички страни ми се дадоха най-успокоителни сведения за общо спокойствие и ред.

Начинът, по който било потушено избухналото миналата година въстание във Видинския пашалък, убедило достатъчно и без това още не много достъпния за революционни идеи български народ във винаги неизвестния изход на подобни предприятия, от своя страна продължаващите до този час арестувания измежду най-влиятелните християнски местни старейшини — които, както се чува, стават предимно само по подстрекателство на изцяло предания на турския принцип гръцки митрополит във Видин — са средства, които, подкрепени от впечатленията на донесените между народа известия за победоносното потушаване на въстанието в Босна, не могат никога да пропуснат в страната своята цел.

В. В самия Русчук от късо време е настъпило едно малко съперничество между пребиваващия тук силистренски паша — стария татарски княз Мехмед Саид паша — и неговия тефтердар[1] Зеки ефенди, едно протеже на Решид паша. Последният се надявал скоро да доведе работите дотам, Саид паша да бъде освободен за пети път от управлението на тукашната провинция и той да се види настанен на неговото място; тази смяна, въпреки многото добри качества на сегашния управител, би била много желателна, тъй като и Зеки ефенди е готов да направи всичко, за да изнесе справедливото оплакване от страна на раята, като въведе едно съвременно изменение на досегашната обичайна метода на управление.

С. Саид паша бил имал положителни известия, че великият султан възнамерявал да предприеме през лятото пътуване по горното течение на Дунава до Видин и после вътре в страната до София, Филипопол[2] и Адрианопол[3].

Д. От унгарско-полските бегълци, които след разтурянето на емиграцията в Шумла[4] се отзоваха тук, се намират само 18 души в Русчук, от които 7 поляци, другите обаче са унгарци. Между

последните се намира често споменаваният в докладите ми от Шумла бивш първосвещеник Вуя и предишният комендант на легион Кабош. Тяхното поведение е спокойно и почти всички очакват с голям копнеж възможността за завръщане в родината си.

Благоволете, Ваша светлост, милостиво да приемете израза на моето най-дълбоко уважение и най-голяма почит.

Русчук, 6 април 1851 Е. фон Рьослер

Вж. молбите за помилване на същите в доклада от Шумла от 20 юли 1850, № 210.[5]

До негова светлост... княз Феликс фон Шварценберг във Виена

Инв. № 2821/1961

[1] Финансов управител на областта.
[2] Пловдив.
[3] Одрин.
[4] Шумен (дн. Коларовград).
[5] Написано с друг почерк в края на доклада.

По: Стоянова, Р. ..., док. № 20, с. 232.

94

Писмо на видинският валия Али Риза паша до Наил бей — член от видинския меджлис, по въпроса за изпратените в Цариград 18 души българи[1]

[б. д.]

След миналогодишното въстание, 38 души българи бяха изпратени в Цариград, заедно с бившия ломски каймакамин Мехмед ага, да видят и се уверят в искрените намерения от които се въодушевлява Н. В. Султана спрямо жителите от този край, та

на връщането им тук да могат да го разкажат на своите съплеменници. При пристигането, обаче, на тия 18 българи във Видин, когато аз ги повиках при себе си и им казах „видяхте ли сега какво мисли Н. В. Султана за Вас, че Вашето благоденствие е Неговата ежедневна грижа?" те ми казаха: "Да! действително е тъй. Дори Н. Величество благоволи да ни даде разни привилегии, да не плащаме, например, вергии и разни други тегоби и, главно, Той ни е подарил *"господарлъците"*. На това аз им възразих, че криво трябва да са разбрали въпроса за неплащане вергии и ги посъветвах да не разправят такива неща на бедните селяни, защото с това могат да внесат смут всред тях. Те обаче, настоявали на своето си и след като ми заявиха, какво Мехмед ага, с идването си тук, щял да донесе и издадения по тия привилегии султански ферман, отидоха си. Въпросните лица, а особено измежду тях Никола Турчинлията и други едни наивници, започнаха, веднага след туй, да пъдат от селата *мюлтезимите* да заставят, насилствено, честни хора да се подчиняват на техните попълзновения, целящи създаване някое ново събитие и, разхождайки се въоръжени из казите, да псуват и бият, ония които не искат да им се подчиняват. Едни от тях повалили публично, посред белоградчишката чаршия, един християнин и го били така силно, щото му счупили едната му ръка. Също така, на три пъти, те набили много тежко и трима жители от село Медковец. Битите от тях в село Влах раи са били заставени да им платат и глоба.

В с. Бойница, тия същите лица скъсали шерийския ходжет на един тамошен жител с думите: „с такъв мюсюлмански ходжет работа се не върши. От сега нататък без нас нищо няма да става". Горепоменатият Никола Турчинлията, след като е взел вергии от едни раи, живущи в Ку байр (Видин), набил ги и наранил и накрая ги наглобил. Същият разпращал известие из околните села, какво Турция била освободила България от вергии и други тегоби, а в Белоградчик, пред казармената врата, се опитал да вземе пушката на постовия войник, като му казал „дай ми да видя какво имаш в паласката си". Такива са привилегии на тия хора. Аз отбелязвам само това, което сега ми е на ум. Подобно държание, след като те

са ходили в Цариград да се осведомяват по истинските подбуждения на Н. В. Султана и след като те са били помилвани в свръзка с предшествующето събитие, не може освен да бъде в пълен разрез с волята на нашия милостив Господар. С такива деяния, те сами си навличат заслуженото наказание. Дорде тия разбойници са тук, ние никога няма да имаме спокойствие, а напротив, ще се създават условия за ново някое събитие. Не треба да се забравя, че тия именно лица, подпомогнати от около 150 други хора са били инициаторите на въстанието през 1266 год. от Егира и, че своеволия, като гореописаните, са предизвикали миналогодишното въстание. За това е нужно, за едно продължително време, те да не са тук. В противен случай, техните съмишленици ще се насърчат и, ако не днес, непременно утре, ще предизвикат нов смут. Това е ясно, като бял ден. В заключение, нито за сега, нито за в бъдаще, тяхното идване тук (бурая гелмелери) не може да не бъде, както ми е донесено, вредно за страната. Въпросът е от Ваша юридикция, и като така, ще се разреши както Вие намерите за добре.

[1] Сравнявай с документ № 15, публикуван във „Видинското възстание през 1850 год. Новооткрити документи" от ВладимирТодоров-Хиндалов, 1926 год., с. 27. Вж настоящото издание, с. *217 (бел. съст.)*

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи, С., 1929, док № 15, с. 63.

95

Писмо на Рьослер до княз Шварценберг във Виена за състоянието на работите в България; арестите във Видин; въстанието във Видинско; отзоваването на видинския управител Зия паша и назначението на Али Риза паша на негово място, на Наил бей за комисар за разследване безредиците и на Рашид ефенди за председател на общинския съвет; съперничествата между тях; страшни интриги на видинския владика; сръбски подстрекателства; Вучич и идеята за самостоен български княз; популярността й в България; кандидатурата на Богориди

19 април 1851 г.

Kais. osterr. Konsulat
für Bulgarien
№ 37.

Rustschuk, den 19. April 1851.

Durchlauchtigster Fürst!

Mit dem Berichte vom 6. l. M., Z. 14, hatte ich die Ehre Eurer Durchlaucht eine flüchtige Skizze über die hiesigen politischen Zustände vorzulegen. Was ich seither hierüber in Erfahrung gebracht, bestätiget die Fortdauer des faktischen Zustandes der Dinge, bietet zugleich aber auch Gelegenheit über die Motive der in letzterer Zeit in Widdin vorgekommenen häufigen Verhaftungen ein helleres Licht zu verbreiten.

Wie es Eurer Durchlaucht seiner Zeit angezeigt wurde ist im verflossenen Jahr, gerade um dieselbe Zeit, eine Bewegung unter der christlichen Bevölkerung des Widdiner Paschaliks ausgebrochen, die eine zu strenge Behandlung von Seite der türkischen Landesbehörden hervorgerufen haben soll. Der damalige Gouverneur Zia Pascha war

nicht der Mann um auf legalem Wege eine Beruhigung der erhitzten Gemüther zu ermöglichen und die Pforte ein grösseres Umhergreifen des Uebels befürchtend, beschloss die Abberufung des Zia Paschas indem sie dem Paschalik in Ali Riza Pascha einen neuen Statthalter gab, zugleich aber Nail Bey aus Constantinopel als Commissär zur Untersuchung der statt gehabten Wirren nach Widdin abschickte und dem dortigen Gemeinderathe in der Person eines gewissen Raschid Effendi ebenfalls aus Constantinopel ein Oberhaupt bestellte.

Unter diesen drei Personen nun, herrscht nicht die geringste Harmonie; Jeder von ihnen handelt nach eigenem Ermessen und der Hass den sie gegen einander hegen, ist der einzige Punkt in dem sie sich berühren.

Ali Riza Pascha der eigentlich berufen wäre Ruhe und Ordnung herbeizuführen, ist zu schwach um seinen beiden Gegnern auf irgend eine Weise die Spitze zu bieten und diese sind unter sich wieder zu uneinig um das Mittel zu ergründen, den Gebrechen der Vorgangsweise des Gouverneurs abzuhelfen.

Zu diesem Wirrwarr gesellt sich nun noch ein viertes störendes Element, welches mir das gefährlichste scheint. Es ist das der in Widdin befindliche griechische Bischof, ein noch junger Mann, der die Uneinigkeit der türkischen Grossen benutzend, das Feuer der Zwietracht wadker und mächtig schürt. Den Launen eines Jeden derselben nach eigenthümlicher Weise huldigend und besonders mit Nail Bey auf sehr vertrautem Fusse, weiss er den leichtgläubigen Türken von den Revolutionsplänen und Umsturzprojekten der Bulgarischen Christen so viel vorzuschildern dass jene nichts eiligeres zu thun haben als alle Individuen verhaften zu lassen, die der Bischof als gefährlich bezeichnet und dieser säumt wieder nicht, die Bulgaren anzueifern vor den Verfolgungen der Türken auf ihrer Hut zu sein, die ihre gänzliche Unterdrückung beschlossen haben und wenn nun die türkischen Schergen kommen, um die Verhaftungen vorzunehmen, finden sie entweder eine verzweifelte Nothwehr der bezeichneten Opfer oder dieselben aus der Heimat entflohen, was der Pascha, und die ihm beigegehenen Räthe, als Vorbothen und Anzeichen eines neuen Aufstandes betrachten und

auf diese Weise getäuscht, Alles so einleiten, dass eine Revolte notwendiger Weise herbeigeführt werden muss.

Diese Doppelrolle des bulgarischen Bischofs ist erwiesen und den türkischen Behörden in Widdin selbst kein Geheimniss mehr, allein der Unfrieden unter denselben lässt dem Spiele kein Ende absehen und es bleibt nur noch die Ursache zu erforschen, welche diesem Benehmen zu Grunde liegt.

Hier, wie bei allen in den türkisch-christlichen Provinzeen auftauchenden Bewegungen, die man nicht den Fehlern der inneren Administration zuschreiben will, werden die gewöhnlichen Schlagwörter „russisches Geld und panslavistische Umtriebe" als stereotipe Grundlagen der Ereignisse und der Bischof als der Mann bezeichnet, der zur Ausführung „russischer Intriguen" auserkiesen sein soll.

Nach meinet Ansicht scheint diese Triebfeder nicht die direkte zu sein, wol aber könnten da serbische Aufmunterungen im Spiele sein, die mit ihren Plänen einer gänzlichen Lossagung von der Pforte, immer kühner herausrücken, und durch das Anfachen eines Aufstandes in dem stammverwandten Nachbarlande dem eigenen Unternehmen grosse Vortheile zu biethen glauben.

Daher dürften die freundlichen Aufmunterungen rühren, welche die verfolgten Bulgaren erhalten, sich in Serbien niederzulassen und zugleich wäre dafür der Umstand ein Beleg, dass Wutschitsch noch im vorigen Jahre hier einen Anhang zu sammeln trachtete, um der Provinz einen eigenen Fürsten zu verschaffen falls das Land mit Serbien vereinigt, eine Revolution ausführen wollte, die zugleich die Absetzung des serbischen Fürsten Kara Georgievics zu bewerkstelligen gehabt hätte.

Die Idee eines selbstständigen Fürsten für Bulgarien, ist seit längerer Zeit schon hier eine heimische geworden. Nicht aus bulgarischem Gehirne entsprossen, sondern von den bedeutenderen Fanariotengeschlechtern Constantinopels auf hiesigen Boden verpflanzt, hat sie unter der Bevölkerung Wurzel zu fassen gewusst. Fürst Vogorides soll in den alten Bulgarenstädten Tirnova, Gabrova und Sistov Sympathien für den Gedanken im Allgemeinen gesammelt haben, nur ist man noch nicht einig, ob das zu bestimmende Oberhaupt aus dem Stamme selbst oder

einer anderen religionsbefreundeten Parthei zu wählen käme. Den Türken sind die verschiedenartigen in dieser Beziehung ausgestreuten Gerüchte nicht unbekannt und es ist zu erwarten, welche Lösung dieser Frage von der Hauptstadt aus bevorstehe.

Der für Constantinopel bestimmte kgl. preussische Geschäftsträger Freiherr von Rocenberg ist nach einem kurzen Aufenthalte in Bucarest, gestern über Giurgevo hier eingetroffen und hat allsogleich seine Weiterreise zu Lande über Schumia und Varna angetreten.

Geruhen Eure Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefsten Verehrung und grössten Hochachtung gnädig aufzunehmen.

Rustschuk, am 19. April 1851.

E. v. R ö s s l e r

Staatsarchiv Wien.
Consularberichte aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 265, с. 8.

Превод:

№ 37 Русчук, 19 април 1851
Импер. австр. консулство за България

Светлейши княже,

А. С доклада от 6 м. м., ч. 14, имах чест да поднеса на Ваша светлост една бегла скица за тукашното политическо положение. Каквото можах да узная за това оттогава, потвърждава продължителността на фактическото положение на нещата, обаче предлага същевременно и случай да се хвърли повече светлина върху мотивите на станалите в последно време арести във Видин.

Както беше доложено на Ваша светлост на времето, миналата година точно по същото време избухнало между

християнското население на Видинския пашалък едно движение, което предизвикало много строго третиране от страна на местните турски власти. Тогавашният управител Зиа паша не беше човекът, който по легален път да даде възможност за успокоение на разпалените духове; Портата, опасявайки се от по-голямо разпространение на злото, реши отзоваването на Зиа паша, като даде на пашалъка, в лицето на Али Риза паша, един нов управител, същевременно обаче изпрати във Видин Наил бей[1] от Цариград като комисар за разследване на станалите безредия, а в лицето на някой си известен Решид ефенди, също така от Цариград, назначи председател на тамошния общински съвет.

Между тези три лица сега не цари ни най-малката хармония; всеки от тях действа по собствено разбиране и омразата, която питаят помежду си, е единствената им допирна точка.

Али Риза паша, който собствено би бил призван да въдвори спокойствие и ред, е твърде слаб, за да се противопостави по някакъв начин на своите двама противници, а тези последните са твърде неединодушни помежду си, за да издирят средството да помогнат за отстраняването на недостатъците в начина на действие на управителя.

Към тази бъркотия се присъединява сега и един четвърти смущаващ елемент, който ми се струва най-опасен. Това е намиращият се във Видин гръцки митрополит, един още млад човек, който, използувайки разногласието между турските големци, усърдно и силно разпалва огъня на раздора. Възхвалявайки по особен начин прищевките на всеки един от тях и стоейки на много интимна нога, особено с Наил бей, той умее да обрисува така добре на лековерните турци революционните планове и проекти за преврат на българските християни, че те нямат какво да направят по-бързо, освен да наредят да бъдат арестувани всички лица, които митрополитът посочва като опасни; от своя страна този последният не пропуска да поощрява българите да се пазят от преследването на турците, които решили да ги накарат да се подчинят напълно, и когато турските полицаи дойдат, за да

предприемат арестуванията, срещат или отчаяната съпротива на посочените жертви, или пък тези — избягали от родината си; пашата и придадените му съветници считат това като предвестници и признаци за ново въстание и, измамени по този начин, нареждат всичко така, че по необходимост трябва да се предизвика бунт.

Тази двойственост на българския митрополит е доказана и не е вече никаква тайна и за турските власти в самия Видин, но несъгласието между същите не позволява да се види краят на играта и остава само още да се проучи причината, която лежи в основата на това поведение.

Тук, както и във всички изникващи в турско-християнските провинции движения, които управниците не искат да се припишат на грешките на вътрешната администрация, обикновените удобни думи „руски пари и панславистски сплетни" се отбелязват като стереотипна основа на събитията, а митрополитът — като човек, който бил избран за изпълнението на „руски интриги".

По мое мнение, тази подбуда не изглежда да е пряката, възможно е в играта да има поощрения от сърбите, които все по-дръзко разкриват плановете си за окончателно откъсване от Портата, а чрез подклаждането на въстание в едноплеменната съседна страна мислят да създадат големи предимства за собственото си начинание.

Затова оттам изглежда да произтичат любезните поощрения, които получават преследваните българи, да се заселват в Сърбия, което се доказвало същевременно и от обстоятелството, че Ватчич още миналата година се стараел да събере привърженици тук, за да даде на провинцията собствен княз, ако страната, съединена със Сърбия, би искала да проведе една революция, която едновременно би извършила свалянето на сръбския княз Карагеоргиевич[2].

Идеята за един самостоятелен княз на България е станала вече тук от дълго време близка. Изникнала не от български умове, а присадена на тукашна почва от по-знатните фанариотски родове от Цариград, тя успяла да пусне корени между населението. Княз

Богоридес[3] бил изобщо събрал симпатиите за идеята в старите български градове Търново, Габрово и Систов[4], само че те не са единни още дали вождът, който ще се определи, трябва да се избере от самото племе или от някоя друга религиозна приятелска партия. На турците не са неизвестни различните разпръснати в това отношение слухове и от столицата се очаква решение на този въпрос.

В. Определеният за Цариград кралски пруски заместник пълномощен министър Фрайхер фон Розенберг след къс престой в Букурещ пристигна вчера тук през Гюргево и продължи веднага пътуването си по сухо през Шумла и Варна.

Благоволете, Ваша светлост, милостиво да приемете израза на най-дълбокото ми уважение и най-голямата ми почит.

Русчук, 19 април 1851 Е. фон Рьослер

Вж. доклада от Царигр. от 14 септ. 1850, № 32.[5]
Вж. доклада от Царигр. от 28 август 1850, № 27.[6]
До негова светлост... княз Феликс фон Шварценберг във Виена

Инв. № 2822/1961

[1] Мехмед Наил бей, член на Висшия съдебен и административен съвет при Високата порта, назначен за извънреден правителствен пратеник за разследване изстъпленията над българското население. Пристигнал във Видин в началото на месец ноември 1850 г. Със своята политика Наил бей не внесъл успокоение, защото съблюдавал интересите на турските аги и земевладелци. По този начин той засилил още повече недоволството у селяните.

[2] Княз Александър Карагеоргиевич.

[3] Стефан Богориди (Стефанаки бей) (1775—1859), българин, краен туркофил, заемал длъжност на висш турски сановник. Роден е в Котел, бил внук на Софроний Врачански; баща му бил джелепин. Учил е в Букурещ. За известно време бил каймакамин на Молдова, а след Одринския мир (1829) станал управител на остров Самос.

[4] Свищов.

[5] и [6] Бележки, написани с друг почерк върху полето на доклада

По: Стоянова, Р. ..., док. № 21, с. 233.

96
Доклад от Емануил фон Рьослер до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
26 април 1851 г.

Kais. öster. Konsulat für Bulgarien Rustschuk, d. 26. April 1851.
№ 46.

Durchlauchtigster Fürst,

Mit Beziehung auf meinen Bericht vom 19-ten d. M. Z. 37 habe ich die Ehre Euer Durchlaucht nach dem Inhalte der neuesten aus Widdin eingelaufenen Nachrichten zu melden, dass der politische Zustand dieses Gouvernements, wie überhaupt der ganzen Provinz Bulgarien keiner neuen Störung unterlegen, und das früher erwähnte friedliche Verhalten bis zum heutigen Tage keine Veränderung erlitten habe.

Die seit den letzten Vorgängen in Widdin noch verhaftet gewesenen 16 Bulgaren sind ihrer Haft entlassen, und gänzlich frei gesprochen worden.

Dieser Schritt des Pascha von Widdin könnte im Einklange mit der nach den letzten Nachrichten aus Constantinopel erfolgten Abberufung Raschid Effendi's, des bisherigen Oberhauptes des Widdiner Gemeinderaths, zur Erwartung berechtigen, dass der gegenwärtige Zustand keiner weiteren Erschütterung mehr ausgesetzt sei; wenn nicht andererseits der in den aufgeregten Gemüthern wohnende Hass gegen den Bischof und seine Anhänger die ununterbrochene Fortdauer der jetzigen Lage wieder einigermassen in Zweifel ziehen würde.

Geruhen Euere Durchlaucht etc.

E. von Rössler

Staatsarchiv Wien.
Consularberichte aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 266, с. 9.

Превод:

№ 46 Русчук, 26 април 1851
Импер. австр. консулство за България

Светлейши княже,

Във връзка с доклада ми от 19 т. м., ч. 37, имам чест да донеса на Ваша светлост, че според съдържанието на пристигналите от Видин най-нови известия политическото положение в тази област, както и изобщо в цялата провинция България не е смутено и по-рано поменатото миролюбиво държане не е претърпяло никаква промяна до днес.

Арестуваните след последните събития във Видин още 16 българи са освободени и напълно оправдани.

Тази стъпка на видинския паша, която стои в съгласие със станалото според последните сведения от Цариград отзоваване на Решид ефенди, досегашния председател на Видинския общински съвет, даде основание да се очаква, че сегашното състояние не е вече изложено на никакво по-нататъшно сътресение, ако, от друга страна, криещата се във възбудените духове омраза срещу митрополита и неговите привърженици не би поставила до известна степен под съмнение продължителността на сегашното положение.

Благоволете, Ваша светлост, да приемете най-милостиво израза на моето най-дълбоко уважение и най-голяма почит.

Русчук, 26 април 1851

Е. фон Рьослер

неполучено 9/5...[1]
До негова светлост... княз Феликс фон Шварценберг във Виена

Инв. № 2823/1961

[1] Написано с друг почерк в началото на доклада ; подписът не е разчетен

По: Стоянова, Р. ..., док. № 22, с. 236.

97
Доклад от Емануил фон Рьослер до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
1 май 1851 г.

Kaiserl. österr. Konsulat
für Bulgarien
№ 51.

Rustschuk, den l. Mai 1851.

Durchlauchtigster Fürst!

Die Pforte scheint den Vorfällen im Paschalik von Widdin endlich die gewünschte und nöthige Aufmerksamkeit zu schenken.

Ausser der in meinem letzten Berichte vom 26. v. M., Z. 46, angezeichneten Entfernung Raschid Effendis von dem Posten eines Präsidenten des widdiner Munizipalrathes, wurde ein gleiches Loos dem dortigen ausserordentlichen Regierungs-commissär Nail Bey zu Theil. Auch Riza Ali Pascha, der Gouverneur soll abgesetzt und ebenso der griechische Bischof gewechselt werden.

Die Bulgaren sehen mit Sehnsucht der Ankunft des zur Untersuchung der widdiner-bulgarischen Angelegenheiten bestimmten ehemaligen wiener Bothschafters, Schekib Effendi entgegen, und wie es heisst, wird derselbe mit einem Regierungsdampfboote — das künftig als Stazionsschiff in Widdin weilen soll — längstens binnen 20 Tagen an dem Orte seines neuen Wirkens erwartet.

Eine genaue Überwachung der Vorgangsweise des neuen Pfortenkommissärs sowie auch eine Beurtheilung seines Verhaltens zu der serbischen Regierung in dieser Angelegenheit, dürften der kaiserlichen Regierung von Interesse sein und ich bin daher so frei, mich ehrfurchtsvoll anzufragen, ob Eure Durchlaucht nicht anzuordnen geruhen, dass bei dem Umstände, wo der für Widdin in Aussicht gestellte kaiserliche Vicekonsul noch nicht alldort eingetroffen, ich mich entweder persönlich dahin für einige Zeit zu verfügen, oder in anderer Weise für den dortigen Dienst vorzusorgen habe. Jedenfalls aber mögen Hochdieselben die

Gnade haben, dem kaiserlichen Herrn Geschäftsträger in Constantinopel aufzutragen, dass die Ausfertigung des für mich bereits seit dem Monate Jänner in Anregung gebrachten grossherrlichen Berats als Konsul für Bulgarien und darin inbegriffene Gouvernements von Silistria, Widdin und Sofia beschleunigt werde, indem ich noch bis zur Stunde mit diesem Dokumente nicht versehen bin und leicht Umstände eintreffen könnten die mich ihren Angang in dienstlicher Beziehung lebhaft fühlen Hessen.

Seit gestern hat bereits der Übertritt des seit beinahe drei Jahren in der Walachei stationiert gewesenen türkischen Observationskorps nach dem diesseitigen Ufer begonnen. Hier, in dem der walachischen Grenzstadt Giurgevo gegenüber liegenden Rustschuk werden für die nächste Zukunft der Oberkommandant .dieser Truppen Halim Pascha und der Liva Mechmed Pascha, beide früher in Bucarest stationirt, ihren Sitz haben. Von Cavallerie sollen 1500, von Infanterie 2500 Mann in unserer Stadt untergebracht werden, während 2000 Mann Cavallerie nach Schumia und 1200 Infanteristen nach Silistria, dem walachischen Orte Kalarasch gegenüber, verlegt werden.

Es heisst, dass die auf diese Weise längs des Donauufers vertheilten Militärkräfte zugleich berufen sind, sich unverzüglich landein- und stromaufwärts zu begeben, falls in Widdin oder an irgend einem anderen Punkte der Provinz Störungen zu gewärtigen wären.

Geruhen Eure Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefsten Verehrung und grössten Hochachtung gnädig anzunehmen.

E. v. Rössler

Rustschuk, am 1. Mai 1851.

Staatsarchiv Wien.
Consularberichte aus Rustschuk 1851

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 267, с. 10.

Превод:

№ 51 Импер. австр. консулство за България
Русчук, 1 май 1851

Светлейши княже,

А. Портата изглежда най-после, че обръща желаното и нужно внимание на инцидентите във Видинския пашалък.

Освен посоченото в последния ми доклад от 26 м. м., ч. 46, отстранение на Решид ефенди от поста председател на видинския общински съвет същата участ сполетя и тамошния извънреден правителствен комисар Наил бей. Също и управителят Риза Али паша щял да бъде свален, а също така щял да бъде сменен и гръцкият митрополит.[1]

В. Българите очакват с копнеж пристигането на определения за разследване на българските работи във Видин бивш виенски посланик Шекиб ефенди[2] и, както изглежда, същият се очаква да пристигне с един правителствен параход — който параход ще пребивава за в бъдеще като стационарен параход във Видин — на мястото на неговата нова служба най-късно до 20 дни.

С. Едно внимателно наблюдение на начина на постъпване на новия комисар на Портата, както и една преценка на държането му спрямо сръбското правителство в тази работа биха били от интерес за Импер. правителство. Затова съм така свободен да запитам почтително дали ваша светлост няма да благоволи да наредите поради обстоятелството, че предвиденият за Видин импер. вицеконсул още не е пристигнал там, аз лично да се озова там за известно време или да се погрижа по друг начин за тамошната служба. Във всеки случай моля Ваше високоблагородие да има милостта да натовари Императорския зам[естник] пълномощен министър в Цариград да ускори изготвянето на предвидения от месец януари височайши берат[2] за мен — за консул за България и включените в нея области на

Силистра, Видин и София, — тъй като до този час не съм снабден с такъв документ и лесно биха могли да настъпят обстоятелства, които да накарат да почувствувам осезателно тяхната липса в служебно отношение.

Д. От вчера вече започна преминаването на тукашния бряг на пребиваващия почти от три години във Влашко турски наблюдателен корпус. Тук, в намиращия се срещу влашкия граничен град Гюргево Русчук, в близко бъдеще ще имат своето седалище главният комендант на тези войски Халим паша и Лива Мехмед паша — и двамата стациониращи преди това в Букурещ. В нашия град щели да бъдат настанени 1500 души кавалерия и 2500 души пехота, докато в Шумла ще се преместят 2000 души кавалерия, а 1200 души пехотинци—в Силистра, срещу влашкото селище Калараш.

Говори се, че разпределените по този начин войски по дължината на дунавския бряг същевременно са предназначени да се отзоват незабавно вътре в страната и нагоре по течението на реката в случай, че във Видин или в някой друг пункт на провинцията се забележат смутове.

Благоволете, Ваша светлост, да приемете милостиво израза на най-дълбокото ми уважение и най-голяма почит.

Русчук, 1 май 1851 Е. фон Рьослер

Вж. доклада от Цариград от 23 април 1851, А 33 В.[4]

Изпратени ли са тези документи съгласно доклад на заместник пълномощния министър в Царигр. от 30 април т. г. XXVIII Д. транзит за Русчук.[5]

До негова светлост... княз Феликс фон Шварценберг във Виена

Инв. № 2824/1961

[1] Митрополит Венедикт бил отстранен в края на септември 1851 г.

[2] Мехмед Шекиб паша, виден турски сановник, бил председател на Висшия държавен съвет, посланик в Лондон, Виена и др. Поради изостряне на положението

във въстаналата област бил изпратен във Видин (13 юни - 19 декември 1851 г.) като извънреден правителствен пратеник, на мястото на отзования Мехмед Наил бей, със задачата да разследва причините за въстанието и начина на неговото потушаване. Той взел енергични мерки, с което укрепил позициите на турското правителство и внесъл известно успокоение сред българското население. С това обаче той влязъл в конфликт с местните турски реакционни представители.

[3] Свидетелство.

[4 и 5] Бележките са написани с друг почерк.

По: Стоянова, Р. ..., док. № 23, с. 236.

98

Доклад на Рьослер до княз Шварценберг във Виена относно получаване от Цариград на берата и фермана за признаването му; за тържественото му приемане от пашата в присъствие на първенците и вдигане на австрийското знаме при 21 топовни гърмежи

12 май 1851 г.

Kaiser. österr. Konsulat für Bulgarien Rustschuk,den 12. May 1851.
№ 77.

Durchlauchtigster Fürst!

Den mir von der hohen Pforte in meiner Diensteseigenschaft verabfolgten Berat und Hattferman erhielt ich am 9-ten laufenden Monats von dem Herrn Geschäftsträger in Konstantinopel zugeschickt und heute habe ich die übliche Vorzeigung und Einregistrirung dieser Anerkennungsurkunden besorgt.

Said Pascha liess mich zu diesem Ende um die 10h Vor-Mittagsstunde auf feierliche Weise in mehreren glänzenden Equipagen und unter dem Vortritte seiner Hausoffiziere und Kavassen, von seinem ersten Sekretär Rüstern Effendi abholen, worauf ich mich begleitet von dem Herrn Konsulats-vizekanzler v. Knapitsch, Herrn Clician, der die

Gefälligkeit hatte das Geschäft eines Dragomans zu übernehmen, und dem übrigen Dienstpersonall, in die Residenz des Statthalters begab.

Dort empf'ng mich der Pascha umgeben von dem Artillerie General Mechmed Pascha, dem Tefterdar Zeki Effendi, dem Kadi, Mufti, dem griechischen Bischöfe und den vornehmsten bulgarischen Tschorbatschis in voller Uniform, auf eine sehr ausgezeichnete Weise, und, nach der lauten Vorlesung dieser Dokumente vor der ganzen Versammlung erhielt ich sowohl vom Statthalter als auch vom Kadi im Namen des ganzen Medschliff (Conseils) die freundschaftlichsten Versicherungen über die mir zu Theil gewordene Beförderung, und die Art wie ich bisher die vorgekommenen Angelegenheiten im Interesse unserer beiderseitigen hohen Regierungen zu behandeln wusste.

Nachdem ich mit derselben feierlichen Cortége nach Hause zurückgekehrt war, und die grosse Consularflagge aufgehisst wurde, ist dieselbe von der türkischen Nationalflagge, und mit 21 Kanonensalven begrüsst worden.

Das bei solchen Gelegenheiten übliche Empfangsfest im eigenen Hause, habe ich zur Ersparrung doppelter Auslagen für den Moment hinaus geschoben, wo die Obersiedlung des öster. Konsulates in das zu dieser Bestimmung zu errichten begonnene neue Gebäude, stattgefunden haben wird.

Geruhen Euere Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefsten Verehrung und grös-sten Hochachtung gnädigst aufzunehmen.

Rustschuk, am 12. May 1851.

E. von Rössler

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С,. 1951, док. № 268, с. 11.

99
Доклад от Емануил фон Рьослер до княз Феликс фон Шварценберг във Виена
16 май 1851 г.

Kais. österr. Konsulat für Bulgarien Rustschuk,den 16. Mai 1851.
№ 85.

Durchlauchtigster Fürst!

Den Widdiner Angelegenheiten steht durch die noch immer nicht erfolgte, aber demnächst erwartete Ankunft des Pfortenkommissärs Schekib Effendi eine neue Phase bevor. Der Bischof von Widdin über dessen buntes Treiben sowol die slavischen als auch einige deutsche Blätter laute Klagen führen, fürchtet besonders diesen Augenblick, indem Schekib von jenen Bulgaren begleitet hier anlangen soll, die im vorigen Jahre von dem Bischof als Rebellen bezeichnet nach Constantinopel abgeführt, jetzt aber freigelassen wurden.

Auch der Gouverneur Ali Riza Pascha besorgt seine baldige Entfernung, überlässt alle Geschäfte dem Medschliss und ist ein stummer Zuseher der fortwährenden Berdrückungen und Verfolgungen der Christen. Letztere bauen jedoch ihre ganze Hoffnung auf die Ankunft des Untersuchungskommissärs und man glaubt allgemein an eine friedliche Ausgleichung der Wirren.

Seit einiger Zeit sind in diesen Gegenden widerholt Gerüchte von verborgenen Schätzen in aufgefundenen Römergräbern aufgetaucht und eine dieser Nachrichten muss besonders lockend gewesen sein, weil sich Said Pascha bewegen liess an einen ihm bezeichneten Ort unterhalb Sistov, seinen Leibarzt begleitet von einem der hie sigen Tschorbadschis zur Untersuchung abzusenden. Das Resultat war jedoch, dass die Beiden, ansser einer ziemlich grossen Quantität gelber Ockererde, an der bezeichneten Stelle nicht die mindeste Spur eines Schatzes vorfanden.

Die dieses Jahr über anhaltende Dürre lässt einen allgemeinen Misswachs für Bulgarien befürchten und der Mangel an Futterkräutern

wird in den sonst gesegnetesten Landstrichen jetzt schon fühlbar. Die Aussicht dieses für Menschen und Thiere traurigen Zustandes bestimmte den Sultan öffentliche Gebethe zur Erflehung eines Regens anstellen zu lassen und bereits haben die Muselmänner, der Pascha, der Kadi, alle Chodschjas an der Spitze, einen feierlichen Umgang abgehalten, während die Katholiken sich vornehmen nächsten Sonntag, das ist übermorgen, diesem Beispiele zu folgen. Bis jetzt hat der Himmel die türkischen Bitten nicht erhört.

Geruhen Eure Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefsten Verehrung und grössten Hochachtung gnädig anzunehmen.

Rustschuk, am 16. Mai 1851.

E. v. Rössler

Staatsarchiv Wien.
Consularberichte aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 269, с. 11.

Превод:

№ 85 Импер. австр. консулство за България
Русчук, 16 май 1851

Светлейши княже,

А. За видинските работи предстои нова фаза с още непоследвалото, но очакващо се скоро пристигане на комисаря на Портата — Шекиб ефенди. Видинският митрополит, против чиято разнообразна дейност се издигат обвинения както от славянските, така и от някои немски вестници, се страхува особено от момента, когато Шекиб трябва да пристигне тук, придружен от онези българи,[1] които миналата година били посочени за бунтовници от митрополита и откарани в Цариград, а сега — освободени.

Също и управителят Али Риза паша се грижи за скорошното си отстраняване, предоставя на меджлиса[2] всички работи и е ням зрител на непрекъснатите потисничества и преследвания на християните. Последните обаче градят цялата си надежда върху пристигането на следствения комисар и общо се вярва в едно мирно изглаждане на вълненията.

В. От известно време в тази област се появиха няколко слуха за скрити съкровища в открити римски гробове и една от тези новини трябва да е била особено примамлива, защото Саид паша се склонил да изпрати своя личен лекар, придружен от един от тукашните чорбаджии, в една посочена му местност, под Систов, за проучване. Резултатът беше обаче, че двамата освен много голямо количество жълта глина не намерили на посоченото място ни най-малката следа от някакво съкровище.

С. Тазгодишната продължителна суша заплашва България с общо неплодородие и липсата на фураж се чувствува още отсега в иначе най-плодородните места. Изгледите за това тъжно положение за хора и животни накарали султана да нареди да се извършат молебени за дъжд и мюсюлманите начело с пашата, кадията и всички ходжи извършиха вече тържествена процесия, докато католиците възнамеряват идната неделя, т. е. в други ден, да последват този пример. Досега небето не е чуло турските молби.

Благоволете, Ваша светлост, милостиво да приемете израза на най-дълбокото ми уважение и най-голяма почит.

Русчук, 16 май 1851

(Рьослер)

До негова светлост... княз Феликс фон Шварценберг във Виена

Инв. № 2825/1961

[1] По-голямата част от арестуваните българи били измежду делегатите, посетили Цариград през есента на 1850 г. След завръщането си те предприели обиколка, за да запознаят поляните с успокоителните обещания, дадени им от Портата, а именно да се ликвидира господарското земевладение. От това изникнали нови конфликти между селяните и местните земевладелци и властта, интересите на

които били остро засегнати. Делегатите били обвинени за подстрекатели на ново въстание, арестувани и изпратени в Цариград. Тяхното освобождение станало едва след анкетата, направена от Шекиб ефенди.

[2] Съвет.

По: Стоянова, Р. ..., док. № 24, с. 238.

100

Доклад на Рьослер до княз Шварценберг за отношенията му към турската власт; политическо затишие в България; княз Богориди — княз на България и спечелване на Шекиб ефенди за тая идея; оттегляне на турските войски от Влашко; затруднение на австрийското параходно дружество; моканите в България

21 май 1851 г.

Рапорт на конс. Rössler
от Русе 21 Май 1851.
№ 90.

Durchlauchtigster Fürst,

А. Говори за отношението си към турските власти.

"B. In politischer Beziehung herrscht die vollkommenste Windstille. Schekib Efendi ist noch immer nicht in Widdin eingetroffen und früher kann an eine gänzliche Beilegung der dortigen Wirren nicht gedacht werden. Unverbürgten Nachrichten zu Folge soll Fürst Wogorides wie bekannt einer Bulgarenfamilie aus Kazan entstammend, diesen Umstand besonders geltend machen wollen um Knés der Provinz zu werden, und von Tirnova, Gabrova und Sistov aus, schneidet man Pläne um den neuen Pfortenkomissair dem dieses Project noch in Constantinopel nicht ganz fremd gewesen sein soll, für diese Idee zu gewinnen".

„C. Ebenso schnell als die türkischen Truppen im Sommer 1848 nach der Walachei gezogen sind um damals vereint mit den Russen,

dem Lande die getrübte Ruhe wiederzugeben, ebenso langsam und gemächlich verlassen sie jetzt den Boden dieses Fürstenthums, und bivuakiren längs des diesseitigen Donauufers in einzelnen Lagerparthien unter den seit Jahrhunderten gleich gebliebenen grünen Zelten des Befehles gewärtig, der sie tiefer in das Land rufen, und in angemessenen Casernen unterbringen möge. Die Officiere und die Manschaft denken mit Vergnügen der Zeiten, die sie in der Nähe europäischer Civilisation verlebt, und mancher mitgebrachte Eindruck unvermischt bleiben".

D. За някои затруднения на австрийското дунавско параходно Дружество.

Е. По въпроса за моканите.

E. von Rössler

Staatsarchiv Wien.
Türkei VIII. Fase. 29 (Mokane 1850 - 1860).

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 270, с. 12.

101

Доклад на Рьослер до княз Шварценберг за лоши сетнини от забавянето на Шекиб ефенди и убийство на двама намразени от народа български първенци във Видинско; разпускане на турски войски; за пристигане на първите австрийски консули на София и Видин

1 юни 1851 г.

Kais. öster. Konsulat für Bulgarien Rustschuk, d.1. Juni 1851.
№ 116.

Durchlauchtigster Fürst!

A. Der für Widdin bestimmte Untersuchungskommissair Schekib Effendi ist noch immer nicht in diesen Gegenden eingetroffen, eine

Verzögerung, die schon schlimme Folgen hatte, da die zwei thätigsten Förderer der vor drei Monaten vorgenommenen Bulgarenverhaftungen, die Tschorbadschis Seraf Nika aus Madkovits und Deda Stojan aus Brenitza, ersterer in Lom Palanka und letzterer in Rahova von ihren bulgarischen Landsleuten erschossen wurden, ohne dass man den eigentlichen Thätern dieses Verbrechens auf die Spur kommen konnte.

Leider hat dieses in den hiesigen Gegenden bisher noch nie vorgekommene Beispiel einer Lynchjustiz zu einzelnen Äusserungen von Billigung Anlass gegeben, und man murrt laut darüber, dass die türkische Regierung mit den vorzunehmenden Erhebungen so langsam und lau zu Werke gehe.

B. Разпущане на изслужили турски войски в Русе.

C. Herr von Martyrt wird hier den zu seinem Amtsantritte erforderlichen Vekialetferman abwarten und sich dann unverzüglich auf seinen Posten nach Sofia begeben. Ueber die Ankunft des für Widdin bestimmten neuen Vice-Consuls Herrn von Lenk-Wolfsberg, kann ich noch keine bestimmte Anzeige erstatten und sehe seiner diessfälligen Mittheilung entgegen.

Geruhen Euere Durchlaucht etc.

E. von Rössler

Staatsarchiv Wien.
Consularberichte aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 271, с. 13.

102

Доклад на Рьослер до княз Шварценберг за разследванията на Шекиб ефенди по смутовете във Видин; затваряне на 70 души първенци и др. от турската партия; разпити; изпращане провизии за турската войска в Босна; вяра у българите за помощ от Русия; инспектиране на турските войски; слух за пристигане на руски и френски консули в Русе

6 юни 1851 г.

Kais. österr. Konsulat für Bulgarien Rustschuk, den 6. Juni 1851.
№ 163.

Durchlauchtigster Fürst!

A. Meinen letzten Nachrichten über Schekib Effendi habe ich die Ehre beizufügen dass derselbe ungeachtet des eingetretenen Ramazans sich mit grosser Emsigkeit den Untersuchungsangelegenheiten der im vorigen Jahre im widdiner Paschalik ausgebrochenen Wirren, widmet.

Da in diesem Drama die Instigazionen der türkischen Autoritäten durch den Widdiner gr. n. u. Bischof als Hauptfedern spielten, so ist es zu erklären, dass der kais. Commissär bereits gegen 70 der dabei am meist gravirten Individuen der türkischen Parthei gef anglich einziehen liess worunter ausser mehreren Notabein- aus Widdin sich auch der Gouverneur von Belgradžik, dem Hauptfoyer der letzten Unruhen, befindet. — Mit dem Bischöfe selbst werden täglich Verhöre vorgenommen und so wie über seine Zukunft noch ein dunkler Schleier schwebt, ebenso dürfte mancher bulgarische Tschor badschi, der zu seinem Anhange gehört, in dieser Beziehung in Besorgniss sein.

B. Aus Bulgarien gehen noch immer bedeutende Proviantsendungen für die türkischen Truppen nach Bosnien ab: eine der letzten Parthien beiläufig 400,000 Oka Getreide wurde von unserer Dampfschiffarts-Gesellschaft bis Racza nach Serbien verführt, und dem

Verlauten nach dürften noch mehrere ähnliche Transporte folgen, was eben nicht auf eine Beendigung des Aufstandes in der gedachten Provinz schliessen lässt.

C. Unter der hiesigen christlichen slavischen Bevölkerung hat der Umstand, dass der Kaiser von Russland den beiden Fürsten der benachbarten Donauprovinzen den Skt. Annenorden in Brillanten verliehen, und die bezüglichen Dekorazionen nach Bucarest und Jassy durch den Hofrath Strennukoff als eigends aus der Hauptstadt dahin abgeschickt überbringen liess — einen sehr günstigen Eindruck hervorgebracht. Die ununterbrochene Aufmerksamkeit, die Kaiser Nikolaus den unter einem Protektorate stehenden jenseitigen türkischen Provinzen widmet, und die Art und Weise wie er in schicklichem Moment Sympathien zu erwirken versteht, lässt auch die diesseitige nicht mohamedanische Bevölkerung die Hoffnung hegen, dass in irgend einem entscheidenden Momente nur von St. Petersburg aus Hilfe kommen könne! Dieser Gedanke ist hier so ziemlich allgemein, den Türken kein Geheimnis mehr und daher der Grund des fortwährenden Hasses gegen Rüssland.

D. Die alljährlich vorkommenden Inspectionsreisen eines Generals wegen Untersuchung der Festungswerke an der Donau, haben den verflossenen Monat statt gefunden und es heisst, dass nach gänzlicher Herstellung der projektirten Bauten für Silistria und dann landeinwärts für Schumia, auch jene für Rustschuk in Angriff genommen werden sollen.

E. Ebenso soll einem entfernten Gerüchte zu Folge, hier der Ankunft eines russischen und französischen Consuls entgegengesehen werden.

Geruhen Euer Durchlaucht den Ausdruck meiner tiefsten Verehrung und grössten Hochachtung gnädig aufzunehmen.

E. von Rössler

Staatsarchiv Wien.
Consularbericht aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 272, с. 13.

103

Рьослер до княз Шварценберг за усилията на Шекиб ефенди да въвежда ред в управлението във Видин; за отстраняването на Наил бей и Рашид ефенди; успокоение в пашалъка; привързване на населението и парализиране на симпатиите за Сърбия; сол за Сърбия; турски войски във Влашко

27 юни 1851 г.

K. öster. Consulat für Bulgarien Rustschuk, d. 27. Juni 1851.
№156.

Durchlauchtigster Fürst!

A. In den 14 Tagen, die sich Schekib Effendi bereits in Widdin befindet, hat derselbe vorzüglich sein Augenmerk auf die Einführung eines geregelten Ganges in der Civilverwaltung des betreffenden Paschaliks gerichtet.

Ohne grosses Aufsehen zu erregen werden Individuen, die früher in administrativer Beziehung eine grosse . Willkühr geübt, entfernt, und so wie Nail Bey, der frühere Regierungskommissär mit dem Dampfschiffe der vorigen Woche hier anlangte um sich wegen mehreren Rechtfertigungen nach Constantinopel zu begeben, ebenso brachte uns der gestrige Dampfer den abgesetzten Widdiner Gemeinderath's Chef Raschid Effendi, der zu demselben Ende sich nach der Hauptstadt begibt. Die christliche Bevölkerung ohne Unterschied ist mit der Vorgangsweise des neuen kaiserlichen Commissairs zufrieden, und dieser moralische Einfluss hat natürlicher Weise auch die günstigste Rückwirkung auf die öffentliche Ruhe in dem ganzen Ejalet.

Schekib Effendi bereitet seiner Regierung durch dieses sein Auftreten einen doppelten Gewinn, denn während er die Gemüther für sich stimmt, paralisirt er zugleich die Sympathien, die das benachbarte Serbien in diesen Gegenden zu gewinnen suchte.

В. За пренасяне на сол за Сърбия чрез дунавските австрийски параходи.

За турските войски на отатъшния влашки бряг и във Влашко.

E. von Rössler

Staatsarchiv Wien.
Cosularberichte aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 273, с.14.

104

Доклад на Рьослер до княз Шварценберг за енергичното разследване във Видин от Шекиб ефенди; арестуване на първенците в Белоградчик; изпращане оковани в Цариград на 5 души провинени в кланетата; мъдро държане на ломския каймакамин Хаджи Мехмед ефенди; пристигане на новоназначения видински австрийски консул; турските войски край Дунава

19 юли 1851 г.

Kais. österr. Konsulat für Bulgarien Rustschuk, am 19. Juli 1851.
№ 185/2.

Durchlauchtigster Fürst!

Die Nachrichten aus Widdin lauten fortwährend befriedigend. Schekib Effendi schreitet m den Untersuchungen mählig vorwärts und soll sowohl gegen Türken als Christen, Energie mit Gerechtigkeit paaren.

Unter den Verhaftungen die in letzterer Zeit statt gefunden, war jene der Häuptlinge von Belgradzik ein Beweis für solch eine Behauptung. Fünf von diesen, welche im vorigen Jahr vorzüglich zu den durch die Türken dort vorgenommenen Niedermetzlungen beigetragen haben sollen, wurden mit einem der letzten Dampfschiffe unter militärischer Eskorte nach Constantinopel zur weiteren Untersuchung und Bestrafung abgeschickt und um diesem Ereignisse jenen Eindruck zu benehmen den es doch vielleicht unter der christlichen Bevölkerung hätte hervorrufen können, fingirte die Untersuchungsbehörde, dass die abgeschickten Arrestanten, eingefangene serbische Soldaten wären.

In dem ganzen bisherigen Drame war der Kaimakan zu Lom, Hagi Mehmed Effendi eine im versöhnenden Sinne wirkende Erscheinung. Derselbe hatte schon im Anfange der entstandenen Gährungen, Parthei für die unterdrückten Rajahs genommen, wodurch er sich den Hass des fanatischen Theiles der türkischen Bevölkerung zugezogen. Diese nannte ihn öffentlich einen Abtrünnigen von der Lehre des Propheten und um zu zeigen, dass es nur seine Absicht gewesen im Interesse des Sultans Ruhe und Ordnung zu erhalten, bot er die ganze Zeit hindurch allen Verläumdungen und Angriffen kühn die Spitze und harrte auf seinen Posten bis zum Beginn der jetzt eingeleiteten Untersuchungsperiode aus. Da diese nun begonnen, reichte er bei Schekib Effendi seine Demission ein und begab sich mit dem letzten Dampfschiffe nach der Hauptstadt um dort Details über die hiesigen Ereignisse abzulegen und dann vermuthlich mit neuem Vertrauen seiner Regierung ausgerüstet in den hiesigen Gegenden einen bedeutenderen Posten als den früheren einzunehmen.

Der für Widdin neu ernannte kais. Vice-Consul Herr von Lenk-Wolfsberg ist bereits hier eingetroffen und wird sich mit dem morgigen Schiffe auf seinen Posten begeben. Von der gewandten Auffassungsgabe Herrn von Lenk's steht zu erwarten, dass Euerer Durchlaucht von nun an häufigere und prägnantere Relationen über die Ereignisse in jenem Paschalik unterbreitet kommen werden.

Ober den künftigen Standpunkt der noch immer am diesseitigen Donauufer kampirenden ehemaligen Okkupazionsarmee der Moldau und

Walachei, weiss man nichts Bestimmtes. Der Oberkommandant erwartet den Befehl zur Erbauung von Kasematten für die Unterbringung der Mannschaft während des Winters, lässt aber dennoch aus Fürsorge einzelne Corps in den längs des Ufers gelegenen grösseren Ortschaften disloziren, um den hier höchst fühlbaren Mangel an Unterkunftslokalitäten abzuhelfen.

Geruhen Euere Durchlaucht den Ausdruck meiner grössten Hochachtung und tiefsten Verehrung gnädig aufzunehmen.

E. v. Rössler

Staatsarchiv Wien.
Consularberichte aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 274, с. 15.

105

Доклад на Рьослер до княз Шварценберг за разследванията във Видинско; оплаквания на българското население от гръцките владици в София и Ниш; арестуване на белоградчишкия кадия; видинският владика и Шекиб ефенди; оставането на първия във Видин опасно

3 август 1851 г.

Kais. österr. Konsulat für Bulgarien Rustschuk, den 3. August 1851.
№ 208/3.

Durchlauchtigster Fürst!

Die letzte Woche des Ramazans und jetzt jene des Beirams haben wesentlich dazu beigetragen, dass in der Wirksamkeit der zu Widdin

aufgestellten Untersuchungskommission fast gar keine Fortschritte seit meinem ehrfurchtsvollen Berichte vom 19. v. M., Z. 185, wahrzunehmen gewesen.

Da im gegenwärtigen Augenblicke auf allen Punkten Bulgariens die grösste Ruhe herrscht und nur aus den Gegenden von Sofia und Niss bedeutende Klagen der g. n. u. Bevölkerung über die Erpressungen ihres Klerus verlauten, so bildet Widdin vor der Hand den interessantesten Punkt für politische Beobachtungen welche sich jedoch Jetzt wegen der statt gehabten langen Fastenzeit und den von Medschlisch angetretenen 14 tägigen Gerichtsferien, bloss auf mehrere vorgenommene Verhaftungen unter der türkischen Bevölkerung des Paschaliks beschränken.

So wurde nachträglich zu den von mir bereits gemeldeten Arretierungen aus Belgradzik, auch jene des dortigen Kadis zugefügt, welcher nebst drei anderen bedeutenderen Sträflingen aus Lom und Orcava, in strenger Haft auf einem vor Widdin geankerten Regierungsschiffe gehalten wird.

Der widdiner Bischof bietet alles Mögliche auf, um sich die Gunst des türkischen Untersuchungskommissärs zu versichern und wirklich soll es ihm gelungen sein die eisige Begegnung, die ihm früher zu Theil geworden, einiger Massen zu schmelzen. Die Bulgaren, welche diesem ihrem kirchlichen Oberhäute durchaus abgeneigt sind, würden sein Verbleiben in dem bisherigen Amte höchst ungern sehen und die Folgen die man sich von den Neuerungen versprechen, stünden dann weit den gehofften Erwartungen nach.

Es verlautet, dass Schekib Effendi nach Beendigung der widdiner Untersuchung einige Zeit sich in Rustschuk aufhalten werde und dann eine Änderung in der Person des hiesigen Statthalters Platz greifen kannte.

Geruhen Eurer Durchlaucht, den ehrfurchtsvollen Ausdruck meiner, tiefsten Verehrung und grössten Hochachtung gnädig aufzunehmen.

E. von Rössler

Staatsarchiv Wien.
Consularberichte aus Rustschuk 1851.

По: Документи за българската история, т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, док. № 275, с. 16.

106
Рапорт на Мехмед Шекиб ефенди до великия везир относно обвиненията, които са предизвикали интерниранието в Цариград на 19 души българи от Видинско.
октомври 1851 г.

Понеже обвиненията формулирани преди 5-6 месеца против интернираните в Цариград 19 души българи не са могли да уверат напълно министрите, Негово Величество Султана благоволи да ме натовари да произведа на самото място обстойна анкета върху истинските причини, които са предизвикали отстранението на въпросните лица, някои от които, до напоследък дори, отивали (по търговия) до Цариград. Най-напред имах среща с Н. П. валията от писмените и устни показания на когото разбрах, че тия хора също и ония, които са били в затвора, но са освободени отпосле, вследствие добрите отзиви за тях на коджабашиите, се обвиняват, както се вижда от съдържанието на тук приложеното тезкере, за някакви си тяхни „главоломни" постъпки (ходсерране харекетлери). Разследванията, обаче, които направих, показват, че това тяхно държание не е без причини. Когато, например, бившият ломски каймакамин Хаджи Мехмед ага излизал на обиколка из казите, развеждал със себе си и въпросните лица. Известно Ви е, че по селата коджабашийството се изпълнява днес, не както в старо време от едно само лице, а от един вид малък „меджлис" — както това се практикува в някои наши провинции — съставен от 3 до 5 души, според числото на хората във всяко село. Съгласно

Танзимата тия съвети имат право да разглеждат за разпределение на данъци, събиране на приходи, някои малки шерийски и граждански дела или пък помиряват спорящите по разни частни работи и недоразумения от компетентността на полицейската власт. По тия съображения съветниците, заставени да се отнасят към едни свои сънародници по принудителен начин, естествено е да предизвикват с това тяхната омраза. Това положение злосторници едни го използват като се мъчат да компрометират чрез непростени средства този тъй полезен институт — Танзимата. Постъпката на съветниците предизвиква и гнева на държавните служители, които от своя страна ги арестуват и ги хвърлят в затвора. Нещастниците, едва започнали като новородени да проглеждат и се радват на правосъдие и спокойствие, поставени сега в затвора запитват неспокойно и натъжено за причините на сполетялото ги нещастие. Преписвайки злоумишленно тям израза „Совиа" [съвет], нещо което никога не е било произнасяно, от тия хора (хич кимсенин агзъндан ишидилмеген Совиа таабири итлакиле лигаразин истикбах идилерек) и, в същото време, изтълкувайки криво техните оплаквания като прояви на бунт и въстание, работата отишла до там, щото да се обвинят и накажат несправедливо и жестоко интернираните в Цариград лица. Това установяват показанията на хора съвестни, събудени и справедливи. Даже митрополитът и коджабашиите — бивши членове на меджлиса, неоднократно са ми заявявали поверително лично на мен или посредством други лица, че са подписали мазбатата без да знаят за нейното съдържание — че визираните в нея лица ще бъдат интернирани в Цариград. Това те са узнали едвам след като са вече подпечатили мазбатата. Впрочем, според моите разследвания, интернираните не могат се нарече престъпници. Дори, по предположение, да допуснем за момент, че те са се провинили в грешка някаква си; в такъв случай ние бихме установили съучастието в такава грешка на обвинителя им Мехмед ага отколкото някакво тяхно провинение, което да заслужава интерниране. Когато са мъмрения и устни заплашвания

те биха могли да поправят въпросните лица, те напротив, внасяйки — нека изповедам цялата истина — злоба и лична омраза в този въпрос, са докарали работата до такъв край. При наличността на такава[1] войска недопустима е мисълта дори за въстание. Както и да е, нека виновниците носят греховете на тия нещастници! Да допуснем, че обвиненията против тях са верни. Подобно едно наказание да се държат до сега тия хора далеч от своите деца и родни огнища, вместо да поправи техните съплеменици, напротив, то им е внушило страшен ужас. Ако Негово Величество Султана благоволи да уважи моята молба и възвърне тия хора в своите места, такова едно справедливо и високоблагородно дело не само ще избави жителите на тези кази от душевна мъка и ще ги възроди, но и ще породи у тях, както те сами са ми го заявили, повече обич и привързаност [към държавата].

Намирам за нужно да предупредя, в случай че се намери за нужно да се съдят интернираните лица, че това не би могло да стане тук по понятни причини и съображения. Най-добре ще бъде да се повикат и разпитат в Цариград техните обвинители.

25 зилхидже 1267 г. от Егира
м. октомври 1851 г.

(печат) Мехмед Шекиб

[1] (на днешната войска в страната).

По Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи, С., 1926, док. № 15, с. 27.

107

Списък на 19-те души българи от Видинско, интернирани в Цариград, за които бил пратен във Видин Мехмед Шекиб ефенди да анкетира на самото място формулираните против тях обвинения

октомври 1851 г.

Казите и нахиетата са отбелязани според тогавашното турско административно разпределение.

1. Поп Никола, от с. Мемедовци — Белоградчишко.
2. Нико Спасов Земията, от с. Търговище — Белоградчишко.
3. Георги (?) Станков, от с. Стакевци — Белоградчишко.
4. Мачин, от с. Василевци — Ломско.
5. Иван Ангелов, от с. Медковец — Ломско.
6. Димитър Панов, от гр. Лом.
7. Никола Марков, от с. Турчин.
8. Марин Василев, от с. Халово — Ломско.
9. Гице Пою, от с. Брегово — Ломско.
10. Никола П.. . (Земия) — Ломско.
11. Петър Трайков, от с. Попница (?).
12. Ладин Сачо, от с. Попница (?).
13. Иван Цветков, от с. Махала — Ломско.
14. Лало Вичев, от с. Куле.
15. Спас Тодоров, от с. Старопатица.
16. Перван Дильо, от с. Раковица.
17. Стоян Николов, от с. Мале-Турчин — Ломско.
18. Матей Марков, от с. Урбабинци — Ломско.
19. Бончо Николов, — Ломско.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи, С., 1926, док. № 16, с. 29.

108
Списък на подлежащите на отстранение българи
1851 г.

1. Петко Ковача, от с. Раковица — Кулско.
2. Петър Горожар..., от с. Раковица — Кулско.
3. Матей, от с. Урбабинци. Заедно с Ломския каймакамин, Хаджи Мехмед ага, се праща в Цариград.
4. Велчо, от с. Урбабинци.
5. Гицо, от с. Брегово. Тоже за Цариград, заедно с Хаджи Мехмед ага.
6. Янко, от с. Дреновец — Ломско.
7. Иван, от с. Метковец. За Цариград заедно с Хаджи Мехмед ага.
8. Никола Сарафа, от с. Медковец.
9. Живко, от с. Кърки-жаба.
10. Димитри Панов, от гр. Лом.
11. Първул, от с. Стакевци.
12. Вълко, от с. Орешец.
13. Нико, от с. Орешец.
14. Джено, от с. Ковачица.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи, С., 1926, док. № 17, с. 29.

109
Оплакване на Ес-Сайд Мехмед Наил — влиятелен член на видинския съвет, срещу извършената от Шекиб ефенди анкета
1851 г.

Нуждата от въдворяване ред и спокойствие във Видинско е наложила напоследък отстраняването от тук на 19 души българи

и интернирането им в Цариград след предварително разследване на приписаните тям обвинения. Естественно, никой не може да възрази против желанието на Височайшето ни правителство да помилва тия хора и им разреши да се върнат обратно в своите огнища. Ако обаче целта и желанието из нашия Господар е разкриването и установяването на истината по тях, в такъв случай ще тряба с недоверие да се погледне към представения от Н. П. Шекиб ефенди рапорт, понеже всичко изложено в него е невярно. Когато първоначално този въпрос е бил разискван и проучван в Меджлиса, не мога да разбера защо не е повърнат пак там, [а се възложи за проучване на друг]. Ако това е продиктувано от недоверие към членовете на Меджлиса, би трябало в такъв случай да се посочат и докажат причините на това недоверие. Шекиб ефенди тряба да се е побоял да не би неговият рапорт като неверен не се утвърди от Меджлиса. Неговият аргумент, че „докато има такава силна войска във Видин, не тряба да се страхуваме от местното население и чорбаджиите" ни очудва. Особенно ни очудва твърдението му, какво населението било обхванато от ужас поради отстраняването на въпросните 19 българи и, че при едно тяхно помилване то би се зарадвало. Той трябаше поне да докаже това си твърдение чрез едно публично допитване до това население. Заслужава да се запита въпросния господин, размирие ли или спокойствие е настъпило [във Видинско] след изгонването на тия българи? Те не са изпратени в Цариград произволно; те неведнаж са били разпитвани в Меджлиса и за тяхната провиненност се състави протокол. В случай, че тия българи се явят пред върховния съд, както нееднократно се е говорело тук, справедливостта изисква да се повикат, в такъв случай, в Цариград подписалите протокола Цанко, Игнат и Хаджи Томаки. Тогава ще се види кой в какво е виновен и как следва да се постъпи с тях.

1267 г. от Егира (печат)
23.... Ес-Сайд Мехмед Наил
1851 г.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новооткрити документи, С., 1926, док. № 18, с. 30.

110
Писмо на българи от Плевен относно положението във Видинско след заминаването на Шекиб ефенди
[б. д.]

Известяваме Ви, че след заминаването на Шекиб ефенди от Видин и пристигането там на Зариф паша, тукашните мюслюмани взеха да разправят, че Зариф паша ще изколи българите, понеже ги смята за размирници. Снощи към 1 ч. и половина, едни хора отишли пред конака на Владиката и стреляли с пушка. Владиката държи в джоба си части от патроните ударили по стените. Ако се съмнявате в това което Ви съобщаваме, можете да разпитате по него в цариградската патриаршия. Видинският санджак гори. Преди 15 дена мюслюманите в етрополската каза одушили, посред бел ден, ханджията Хаджи Коно. След заминаването от Видин на Н. П. Шекиб ефенди всички се разплакаха. Нов Пазвантоглу се яви сега в този град. Бог да е на помощ на нашите бедни. Никой, освен Бог, не знае какво ще ни донесе пролетта. Нещастното ни население е изпоплашено.

[без дата и подпис]

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новооткрити документи, С., 1926, док. № 20, с. 31.

111
Колективна просба до Великия везир, с която се искат 247 000 гроша обезщетение за разграбените имоти на българите през време на белоградчишкото клане. Капудан Ага от Видин, ломчанинът Араб и белоградчишкият мюдирин Али ефенди, като убийци на белоградчишките чорбаджии и други
[б. д.]

Ваше Васокопревъзходителство,

Както Ви е известно, башибозуци, водени от известния видински жител Капудан Ага, от ломчанина Араб и от белоградчишкия

мюдирин Али ефенди, бяха навлезли в Белоградчик и, след като убили намиралите се в Варош българи и разграбили техните имоти на стойност 247 000 гроша, убили, също така, и дошлите в крепостта (калето) да се предадат на властта 7 души чорбаджии. До този момент, убитите чорбаджии остават неизвестни. За разграбените ни имоти, ние Ви представихме, на български език, точен списък. Понеже убиването на тия чорбаджии от горепоменатите лица Ви е известно, покорно Ви молим да разпоредите да ни върнат телата на убитите, както и стойността на разграбените ни имоти. С това, не само ще сторите едно справедливо и човеколюбиво дело, но и ще утешите сърцата на толкова много онеправдани бедни хора.

Тальо Перван	Велко Николов
Лефтер Киро	Андрея Никола
Никола (Лом)	Стелко (Серай)
Елена Христьо	Никола Велчо

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи, С., 1929, док № 16, с. 65.

112
Анонимно писмо по „господарлъците" във Видинско
[б. д.]

За сега положението тук е разбъркано и работите— разстроени, понеже първокнезът Петко и двамата кнезове Йоцо и татарпазарджиклията Велчо писмено са заявили, че кулската каза се била съгласила да вземе „господарлъка" (господарлъгъ алмага каил олду). Но това твърдение на Петка, няма съмнение, е плод на подарената му от пашата *салтамарка* (петконун бойле сойлемеси пашанън кендисине бир фермене ихсан ейледиги ичун олдугу би иштибахдър). От Лом Горан е извикан от пашата. Последният му заръчал да заяви пред меджлиса, какво тия, които

надумали ломчаните да не искат „господарлъка" били Н. Превъзходителство Шекиб ефенди, Александър и хаджи Томаки. На следующия ден, когато Горан се яви пред меджлиса, пашата му каза: „Ей Горане! Я кажи сега това, което си заявил пред мене". В отговор на туй, Горан, твърде уплашен, каза, че не знае какво да каже и, че тоз който го е научил какво да каже не е между живите (бизи огреден джехенеме китди). На другия ден, събрали се неколцина „музевири" около него и го надумвали да се върне в Лом и заяви, какво населението се съгласило да вземе „господарлъка". При пристигане, обаче, на Горана в Лом, бедното население се нахвърлило върху него и насмалко да го убие. Донесено е, писмено, по този инцидент и Горан е върнат пак обратно във Видин. Заедно с него, заминаха за Видин 40-50 души, които в присътствие на пашата, заявиха, че не могат да откупят султанова земя. Това предизвика гнева на пашата, който, след като ги напсува на майка, жена и вера, ги заплаши, че с помощта на войници ще ги избие. Те обаче, не се изплашиха, а потвърдиха, повторно, своето решение. Тогава, той им каза, че ще даде земята на исполица (яръджълък ведъхиле). "Ако намерите кому да я дадете, дайте я. Но ние, понеже считаме земята на султана за наш корен (кекен олдугунден) предпочитаме да отидем друкъде, гдето ще печелим и за нас пари и за да изплатим държавните си данъци" - отговориха селяните. Пашата, твърде ядосан от тези думи на ломчаните, заповяда да ги арестуват. След час, обаче, те бидоха освободени. Аз не допущам той да успее в Ломско. Научавам се, че тия дни *гендж ага* и дефтердара ще заминават и двамата за Лом за да заставят ломското население да се откаже от своето становище, а за Белоградчик пък се готви да замине председателя на меджлиса. Кадията, Хуршид ага и Селим ефенди са тук, в положението в което ги знаете. Твърде вероятно, те да бъдат уволнени от *меджлиса,* понеже гендж ага е назначен за член. Пашата, без стеснение, когото и да срещне казва, че Шекиб ефенди, Александър и хаджи Томаки са заточени от него. Аз не вярвам и кулското население (сахра ехалиси) да се съгласи да

вземе „господарлъка", понеже властите няма, по никой начин, да се съгласат на това.

(Без подписи и дата).

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи, С., 1929, док № 17, с. 66.

113
Инструкции дадени на Исмаил паша за произвеждане анкета в Лом и Белоградчик и за въдворяване ред във Видинско. Имената на убийците на чорбаджиите и други от белоградчишката крепост
[б. д.]

За въдворяване ред и спокойствие в Ломско и Белоградчишко, нужно е, щото конницата да е водена от способен военноначалник. Исмаил паша, именно, е един от ония началници, които действително могат да подобрат днешното положение в тази област. Изхождайки от туй, ние наредихме, щото от 6-те ескадрона конница, 1 ескадрон да остане в Тулча, 1 друг — в Русе, а с останалите 4 ескадрона да се тръгне от Русе за Лом. В този последен град да се остави 1 ескадрон под водителството на способен офицер, а останалите да продължат пътя си за Белоградчик. При пристигане на Исмаил паша от Белоградчик във Видин, макар и да му са дадени устно необходимите опътвания и събраните сведения, нужно е да му се предадат още и следните писмени инструкции.

Според нашите сведения, въстанието в Кулско, Белоградчишко и Ломско, макар и внушавано от заинтересовани страни, е плод на гонения, които *господарите,* сиреч, селските аги, мюлтезими и други нисши чиновници вършат върху раята. Тряба да престанат,

напълно, тия гонения на селските аги и субашии. С това ще се улесни, в голяма степен, установяването на ред и спокойствие в тази страна. До втора султанска заповед, да се забрани отиването по селата на *„господарите"* и субашии да искат такси или да вършат нещо, което би разклатило доверието на раята. По край това, да се внимава да не се игнорират шерийските права на ония заинтересовани господари и други, които, като стопани на ниви или като съдружници в някоя засята площ, са принудени да отиват по селата за прибиране припадающата им се част. На такивато не бива да се пречи. Установява се, че през време на това българско въстание, видинският първенец и член от тамошния меджлис Мааруф ага, придружен от своите башибозуци, отишъл в Белоградчик, влезнал в крепостта и убил арестуваните там 7 души чорбаджии и 12 души раи, чиито имена са известни. Бившият мюдир Али ефенди, членовете от меджлиса и други някои още макар и да отричат убиването на тия хора, знае се, обаче, че горепоменатите чорбаджии са били убити от „юзбашията" Мустафа ага — артилерист, Огул чауш, „мюлязим" Араби Сюлейман ага, Вели Ахмед ага, Яшар „онбашия", видинчанина Кьор Манав и Намук, а заровени в скрито място извън касабата. Вменява се в дълг на Исмаил паша да разследи добре този въпрос и ни съобщи подробностите по него. Същият да проучи и провери внимателно кои са убийците на 7-те чорбаджии в белоградчишката крепост и на другите 12 души, Също така, той да узнае кои са разграбили имуществата на живущите в Белоградчик раи и посегнали позорно на тяхната чест. След като са дадени вече писмени нареждания във всички кази, предизвикването на нови смутове, било от страна на турците, било от раята, изглежда за невероятно. Не е изключена, обаче, възможността да се случи нещо, което би разклатило, отново, доверието и спокойствието на раята. За това, от сега нататък, всеки който се осмели да смути страната, да се арестува и изпраща тук, в Цариград, за да бъде наказан, съразмерно с извършеното от него престъпление. Както и по-горе се каза, въдворяване ред и спокойствие всред раята е необходимо и належащо. Нужно е, следователно, поменатият паша да бъде проникнат от важността на

своята мисия и се въздържа от всякакви преследвания или обезпокоителни дела. В това отношение, не бива, обаче, да се отива до крайност, защото от прекалено внимание към раята, тя може да се възгордее и, по този начин, се отвори път към нови разправии и конфликти с турците. Последните ще почнат тогава да гледат на християните съвсем като на неприятели, страстите ще се разгорещат още повече и, под влиянието на религиозния фанатизм, възможно е да се породат други злини. За това, пашата тряба да спазва умереност в своите постъпки, за да се избегнат каквито и да било конфликти между двете страни. Да се дадат писмени инструкции на останалия в Лом командир на ескадрона „кол-агасъ" Иззет ага, да гледа, щото при въдворяване ред в Белоградчишко и Ломско да си служии, постепенно, с примери (емсиле иле) и да не изхабява, напразно, поставената под негова команда конница. С Божия помощ и с услугите на поменатия паша, дано напълно се постигне желаното омиротворение в тази област.

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи, С., 1929, док № 18, с. 68.

114

Писмо до видинския валия за иззетите в полза на населението господарски имоти [във Видинско]

14 октомври 1851 г.

До видинския валия и до Негово Превъзходителство Наил бей

Получи се почитаемото Ви общо донесение, което ни изпратихте заедно с Негово Превъзходителство Наил бей и с което ни съобщавате благодарността на целото население от царското разрешение за продажбата на господарските земи и [за тяхното] заплащане на господарите със съкровищни бонове и че въз основа

изказаното мнение от страна на съставената за случая във Видин комисия сте назначили чиновници по разни направления, които да опишат и издирят казаните земи.

Вашето донесение стана достояние и на Негово Величество Падишаха, който остана твърде доволен от Вашите подходящи мерки и действия.

14 джемази-юл-еввел 1267 г.
18 март 1851 г.

Бележка. Изпратено е второ предписание до същите, с което им се съобщава, че се изпраща за Видин лицето Арифи ефенди за чиновник, който да урежда въпроса за нотариалните актове (тапиите) според дадените му специални наставления.

18 зил-хидже 1267 г
14 октомври 1851 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев, С., 1940, док. № 598, с. 331.

115
Оплакване от видинския ножарски еснаф до видинския губернатор от 27 мухаррем 1268 г.
21 ноември 1851 г.

Ние, покорната рая, излагаме следното:

Подписаните рая от ножарския еснаф в град Видин бяхме призовани вчера в съда, гдето ни се прочете заповедта на великия везир, според съдържанието на която следва да се откажем от тоя занаят, който ни е средство за препитание.

Ние, покорните рая, работим в казания град в 13 дюкяна, в 8 от които се изработват малки ножчета, като тия, с които се реже хляб, а в останалите 5 дюкяна се изработват така наречените

ятагани и саби, украсени със злато и сребро, които се продават по 500—600 гроша единия и не са оръжия, които всеки може да си купи. Що се отнася до малките ножчета, те са потребни на всекиго.

Освен това, всеки един от нас работи тоя занаят от преди 30—40 години и няма други източници, от които да припечелва прехраната си. При това, при всеки един от нас [майсторите] работят много калфи и чираци, та като се откажем от този занаят, всички ще изпаднем в голяма мизерия, като се лишим от всякакви средства за изхранване на семействата си.

Като ви стане известно нашето окаяно положение, молим да се нареди потребното съгласно Вашата воля и Вашата заповед.

От покорните рая на ножарския еснаф в гр. Видин.

Неиздаден документ, ДБВК, Ориент. отдел, сигн. ОАК 37/73.

По: Положението на българския народ под турско робство. Документи и материали. Съставил и редактирал Николай Тодоров, С., 1953, с. 220.

116

Писмо на доктор Барбиери, от Русе до Шекиб ефенди за положението във Видин през 1851 год. и за характеристиката на Мустафа Зариф паша и Али Риза паша

26 декември 1851 г.

A Son Excellence Chékib effendi
à Constantinople.
Excellence,

Il me déplaît beaucoup de porter à la'connaissance de V. E. ce que mon correspondant de Widin vient de m'écrire sur l'état de cette ville.

„A l'arrivée de S. E. Mûstafa Zarif pacha tout a changé de façe dans cette ville pour avoir voulu cet homme fanatique tout-de-suite

changer, cossiredire et gâter le bon ordre, l'harmonie et la paix établis avec tant de peine de S. E. Chékib Effendi et pour avoir voulu, sans fortes raisons, maltraiter et battre les bulgares et se montrer, assez vite, leur tyran et partiel défenseur des Ottomans, encore janissaires à Widin et pour vouloir agir arbitrairement et despotiquement, comme il a pratiqué à Halep et Jérusalem, au détriment de son gouvernement.

Le malentendu et le désespoir s'est tout-de-suite renouvellé dans le cœur des bulgares et de l'autre côté le fanatisme et la haîne se sont augmentés auprès la plupart des malprévenus Ottomans et si les choses vont en cette manière, en peu de temps, nous aurons le malheur de voir des affreuses conséquences." C'est en ces termes que s'expriment mes amis de Widin et je suis resté assez surpris de les lire et entendre, ne pouvant pas comprendre comment ce M-r Moustafa Zarif pacha a tout-de-suite voulu agir en cette manière antipolitique et tout-à-fait contraire aux intérêts de son gouvernement; iu;iis je suis bien sûr que tout cela c'est par faute et mal conseil de M-r le Diilerdar qui a aussi intrigué et mal conseillé le trop stupide Ali Riza Pacha et il finira de mettre le feu avec ce nouveau Pacha. Aussi ce Defterdar de Roustchouk Zéki effendi se hâte de faire des intrigues contre ce Salih pacha et cela pour s'ouvrir la rue à devenir Gouverneur de cette ville-ci et je pense qu'il arrivera à son but, non pas [sic] jamais par ses talents mais par grâce de ses jolis chevaux rouges, de son argent dépensé en quantité et de ses diaboliques intrigues qui finiront par apporter, à la fin, grand dommage à son gouvernement. Ayant comme je vous ai dit personnellement, des forts et raisonnables soupcons sur une propagande établie par les ennemis politiques bien connus du gouvernement, je me fais un devoir de la porter nouvellement à la connaissance de S. E.

Cette propagande c'est une espèce de société jurée et établie pour porter l'épouvante, le désordre et tous les malheurs imaginables dans tous les lieux de l'Empire Ottoman.

Quoique cette infâme et diabolique société c'est un peu difficile à se reconnaître et punir par être organisée et soutenue des grandes Potences, jusqu'à présent connues comme amies alliées, je crois pourtant de la pouvoir, pour le moment, bien reconnaître par les effets et de la pouvoir, avec des bons réglements et mesures de alte police, non

seulement la surprendre, mais la rendre tout-à-fait nulle et inefficace; mais tout cela dépend, Excellence, dans le choix des sages gouverneurs qui sauront maintenir la justice et l'égalité dans les sujets et en cette manière feront que ceux qui troublent un Etat travaillent toujours, sans le savoir, pour d'autres que pour eux. Et sans me prolonger d'avantage, je soumets tout à la sagesse de S. E. et je la supplie à vouloir [présenter] mes hommages à son Altesse le Grand Vézir et me tenir pour le très-humble serviteur de S. E. et ami fidèle de votre Gouvernement.

Roustchuk, 26 Décembre 1851

D-r I. Barbiéri.

По: Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новоткрити документи, С., 1926, док. № 19, с. 30.

117

Резюме от рапорта на руския консул в Белград полковник Милошевич от 19 януари 1852 г. до руското посолство в Цариград, по положението във Видинско[1]. Положението на българите в този край отчаяно. Бягството им към Сърбия. Угодничеството на княз Карагеоргевич към султана

[б. д.]

Сведенията, които получавам от видинския *еялет* представят положението на българите в този край за много отчаяно, вследствие на големи жестокости и гонения. Ежедневно, българите се отправят на групи към сръбската граница. Княз Карагьоргевич, обаче, от угодничество към султана, отказва да ги приеме и те се връщат назад. Явно е, че тия хора, не можейки да понасят повече това зло, ще бъдат заставени, някой ден, да прибегнат към нещо отчаяно. Султанският Хат-и-хумаюн, макар и останал без приложение, продължава, всекак, да предизвиква умразата на

мюсюлманите. Безпорно, фанатизмът изпъква, като голяма пречка, пред желанието на султана да въведе реформи, целящи подобряване положението на християните.

[1] Въпросното резюме е представено на турски език от руското посолство на Високата порта. Преводът, който следва, е направен от този турски текст.

По: Тодоров-Хиндалов В., Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи, С., 1929, док № 19, с. 70.

118
Писмо до видинския валия за продадените на населението господарски земи
17 юли 1853 г.

До видинския валия

Получи се писмото Ви, с което съобщавате, че тъй като възложената работа на чиновника Арифи ефенди по уреждане на въпроса с господарските земи във видинската област на самото място е привършена, че същият чиновник е отпътувал за Цариград, че били предадени изпратените берати за съкровищни бонове, на които първият тираж бил изплатен и че е започнато събирането на данъка джизие от раята и за някои други начинания, поради които под покровителството на Падишаха бедното население е било доволно и благодарно. Това Ваше писмо ни зарадва твърде много.

11 шеввал 1269 г.
17 юли 1853 г.

По: Документи за българската история, т. III, Документи из турските държавни архиви, ч. I (1564 – 1872). Подбрал и превел Панчо Дорев, С., 1940, док. № 615, с. 343.

119

Донесение на български възрожденски деец вероятно до сръбския министър Йован Ристич

[между 1850 и 1875 г.]

Списак од части по нешта о Видинској губерниј и по знаменитих пријатела, са коих имам споразумлење радити у будуће за обштенародна полза, и су готови на сваку минуту заслугу учинити кад би се позвали за оно благонаклоно дјело

Кула или Адлије.

Ова Варошица пре двадесет година је била само од триста и неколико кућа само Хришћански, а сад има 480 кућа бугара и 270 Черђеза и 190 к.[уђа] Татара и од 30 до 40 К. од Београдских турака.

Ту се начинише Касарне за војску, Конаци, телеграф, око сто и више дућана и меане, отвори се правитељство, определи се Окр. од 46села, и стои Кајмакам са 4хиљади грош месечно. Има старински знакови доста и једна Кула Римска пола срушена, и пола стои за знак, јер се је од та полотина назвало то село Кула, које пре неколико стољетја населено од Тетевенци и Етрополци. Има љепа Црква велика начињена од пре 7 год. Све. Апостол Петар и Павел. Свагда стои Војска која кавалериска и која пехотна од 800 до хиљада душа, од која деле за у Село Раковица близу граница Зајчарског округа 80 душа и у Село Халова до самог Тимока 80 душа то је спрам Вражогрънца окр. Зајч. У Конак има цепана са више барута олова оружје, и два топа. Из Куле до гран. В. Чуке има два часа.

Из Вароши Кули знаменити људи за у посао су: Дичо Лаловић, Лачко Миколић, Ћено Вељовић, Вълчо Главчовић, Ћенчо Николић и Данкоћ урчи[ћ].

Из округа.

Из село Големанова: Ћеда Жика и учитељ Андреј Тодоровић.

Из Извор Махала: Лазо Ароновић и Серјо са Којча Пешовића.

Из Халова: јон Радо Миленко и Станко Ђорђевић.

Из Грацков: Марјан Ивковић јон Лападат и Радоћосовић.

Из Црномашница: Станко Михај, и јон јовановић.

Из Велики јасеновац: Ђорђи Тудор и Станко Михај.

Из Мали јасеновац: Васил Раду, и Мошо Симјон.

Из Браћевац: чисто Србско село и Србски говоре, Ђеда Крста, учитељ Милисав, Милош Станисављевић, и Микола Ивковић. Села Бориловац, Периловац, Шишница, Шипикова, Раброва, Бошњак махала, Каленик, за ови села су из село Бојница Учитељ Вълчко Пујовић[1]) Цано Миновић[2]) и Цоло Братковић.

За Фунден, Злокућа су: из Велики Турчин, Ђеда Цоко, Пеко Мирчовић и Мино Цаковић. Овде је место Светог Петра за кога сам ја у подозрење пао, јер ако би га начинио, хтео је да буде Топчидер.

Из село Полетковце: јован Тодоровић.

Из село Старопатица: Петар Ниновић, Вълчо Нешовић и Туно јовановић. Из Раковица: Најден Драгановић. Никола Цековић и Учитељ Меша. Ту има у планину Манастир Свете Тројце до саме Србске границе. Окр. Књажевачко, до Нови Хан. У тај манастир много је народ из Србије долазио, али за то Војска у Раковицу стои, да одбију народа. Из МалиТурчин: Крста Пешић, Дано Савић, Стеван Мирчовић. Из Макреш: Ђеда Миша Вълчовић и Никола Стојановић.

За село Вълчак Водна Голтупан Минчина-Лука, из село Грамада Попа Милош, Русин Ђеловић, Ђеда Меча, Вълмо јоловић и Нино Петковић. За Урбавница, Пседерца, Бранковца, Чичил, Војница и Фусовица, су из село Медешевца, Ђеда Рача, Ђеда Цоло и Ђеда Веко.

Почем ми тефтери остадоше с'оне стране, ни сам могао подпунусва села описати, но од прилике налазим у сва 46 села да су 4800 и неколико Кућа. Ово окружије има здраво лепо и плодовито местоположење, лепа гора све брда но чисти без камена, и водно.

Велики Варош Видин

Има свега 7400 кућа, Бугара, 2100 К. Власи, до 200 К. јевреја, до 120 Кућа, и турака са цигани 4980 само у Граду, од прилике има турски кућа са јеврејских 4300, од горног количества, а 3[00], у Вароши; у граду има 3 Цркви, 1 Света Петка Срушена и на светци очи извртени, а 2 здрави и сад раде но у земљу, свети Никола и Свети Панталеј, и у Варош 1 од дрво слаб материјал свети Димитриј јер недају турци да се у Варош гради ништа од тврдог материјала. По граду од прилике има до 30 топа, и Војска топце, Кавалеристи и пехотна, свега до 4000 душа. Има музеон са неописатих древностима различни, но од Хришћана' нит је некој видио нит ушео нит је слободно да уђе, али дунђери кои су поправљали оно здање, казивали су ми да је чудо неописато.

Окружије Видинско

То има 6239 Кућа свега. 2200 Бугара, 700 татара и черђеза, из остало Власи. Местоположење је плодовито; даје пшеница лепа и кукуруз жут, и доста други изобиља. Сељаци богати и земедјелци, жива стока недърже по много. Села су населена око Тимока, спротиво окр. Неготинског све Власи, и око Дунава Власи, а сувим и око гора су села Бугарски. Али тај народ је огњетен сасвим од Видинских Турских господара, од беглуци различни, и даноци тежје, него села другијех окружија, зато налазе се више људи за у посао. У Видину имам Петка Мариновића, Ставро Стајковић и Тодораки поповић за посао. Села близо Тимока за село Коилова, Косова, Рађитница, из Брегово Мошо ђица човек честит богат, и је долазио у врјеме Књаза Милоша овде у Београд, и исказао шта народ од њега одче-које. Мошо Ника, Труна јоника бећаран, и учитељ јон родом, из Неготинског округа.

За села Балеј и мала Раковица из села Врф Стан Алд Дина. Ту је Радујевац и Тимок се слива у Дунав. почиња Дунав.

Село Ново-село. Луди за село Флорентин Гмзова Теановце, Тополовца, Бутина, Чорекалина, Сухдол, Осман-Паша Махала, Стан Куца, и Мошо Преда Бизиран. Та осам села су поверени на речени људи. За села Халваджи Хинова, Смрдан, Негованица, Чунгурус,

из Село Керим-бej: Анђел Дидој, и из Негованица: Патрашко јена. За Кошава, Кутува, Салатрна, Шевчифлик, из Гомотарца: Марин Паско, и Митре Сарак.

За Рајановца, Динковца, Ново-селца, Муслимана, Молалија, Гузалија, Игнат махала, Делајна, из Село Грци: Анђел Миколић и Тукол Лунговић. У 49-то кад је био устанак, ту су погинули много народ.

За Крнола: Гајтаница, Лагошовца, Жеглица, Глотница, Вртоп, Дражанца, Синаговца, из Арчар паланка Митко поповић, Живко Драгановић, и Мито Стојановић. У Арчар се налазе древности различни, као новаца антики и здања различни срушени.

За мала Толовица Извор Шипот, из Добри-дол Игуман Х. Вељу. Ту су забележени нај знаменити луди, кои су вредни за посао. И Видина до Лом Паланка има 10 часа.

Варош Лом

Има свега 2600 Кућа Бугара 800 јевреја 70 а остали турака и цигана нема никакви древности. Главна скеља за трговину са пшеница кукуруз сол, и други разни.

Из Лом имам: Крста С. Пишурка[3]), Ђорђи Бојчовић[4]), јованча[5]) и Коста[6]) Партењевића, сви родом из Вратца. Коста Ђорђи и Тома синови поп Апостоловића, родом из моје рођено место Етропоља, а живе у Лом и раде шпиколативну трговину из Округа за време. Родом из Лом Гавриjл Кара Стојановић[7]), Гаврил Моновић[8]) Бошнак, Николчо Ђорђовић[9]) и Прван Мустаћеровић[10]). Са овим људима пре поласка мога за овде у Београд, састао сам се у Лом, и обширње разговарао, и од како сам прешао, тражили су ме у Зајчар, јер сам им Казао да ћу тамо живити.

Из Ломских по Великих села

Из село Мокреш: Горан и Лило Пујовића, Лозан Првановић Анџарко.

Из село Ковачица: поп Димитриј, из Вулчедрама: Симјон Чорбаджи Диковић, фамилија Велика и богата. Из Метковац: бојациј Луча родом из Панађуриште, губерлија Пловдивски и Учитељ Дено

Анђеловић из Влкова-Слатина: Аврам и Нончо, синови Пешића, људи здраво богати јунаци. Из Горљово: Петко Стојановић, из Белопоље: Панта Николић. Из Крива-Бара: Анђел Хиновић и Нъно обер Кнез. Из Василвци— Прванко Х Тодоровић, и Тонко Пејовић, из Длогошевци: Манојло Х Захаровић. Ови су луди за Ломског округа на 54 села. из кои вадиил. 29 сел. Бугарски са кућа 3293 Влашки, 17 са кућа 1511 и 8 татарски и Черћески — са 916 кућа, свега 5720 кућа.

Ово окружије је пола брдовито, са лепа гора, пола равница. Никакви старинства нема, осим један шанац пружен од Лом до балкана. Кроз ово окружије пролази главна река, на име Лом, кој извира из међу село Превала окр. Берковачко, из из међу —село Долни Лом окр.: Белограчичко, тој извор није толико велики, но почем се стичу много речице од Окр.: Белоградчичког у то корито, кад је кишовито врјеме она се увеличава колико Морава, ако не и више.

Варош Белограчик

Има свега 394 кућа Бугарски 125 кућа, а осталих турака. Та варош постој на Каменито место у планину, само од једне стране може се улези с кола, и то мука; нема никаква трговина, осим много виногради варошане раде, и то далеко из Варош. Свагда стои Војска пехотна 200 душа, има различни древни срушени зданја, и крепост колико овде долни град, у нутра има 10 топа и цепана 1 касарна за војску. Постој од границе — Србске мане од 1 час-спрам Књажевац. За у посао: Цека Шалатор бабин Станин. Учитељ Василиј Тодоровић[11]) Петар Вълчовић и Живко Мариновић

Окружије Белограчичко

То се состои од 43 — села — са 4660 кућа све србо—бугара, језик помешан, место здраво, лепо за сваки случај. Из међу тих села, имам познати, а отоме вредни. Из село Чопрељ: Марко Стојчовић, из Стоћовци: ковач Живко, и Црни Живко јоловић. Из Средогрив: Стојан Николић. Из Трговиште: Петар Целовић. Из Боровица: Тодор Трифоновић, из Орешец попа Ђорђи, из Водњанци:

Цветко Семковић чолак. Из Костичовци: Илија Горановић, из Рабиш: Младен Стамболи. И ту стои војска 80 душа. Из Толовица: Трифун Недељковић, из Влаови: Стамен крчмар, из Плашивец Драгој Врача. Из Медовница: Рашко Пековић, из Карбинци: попа Мико, из Црно-поле: Христо јоцовић.

Варош Берковица

Има свега 1660 Кућа. Бугарски 720 К. јеврејски, 45 К. и турски 895. Свагда седи војска до 600 душа. Нема никаква крепост, нит старинства. У нутра и око њу речице мале и чесме доста, с`леве и десне стране обкољена са великим брдама, спротиво стара планина; ту се рађају кестене, сви мале речице стичу се у река Огост. Почем људи још спавају, једва сам нашао само једна фамилија и то богата и честита: јоца Првановића, и Ђенча Крстића. У та варош седи Епископ Доротеј,[12]) родом Копришанин.

Из Округа

Та нахија има 72 села.57 Бугарски, са 6800 К. и 15 села турских, са 1670 кућа. Имам из Чипровци: Гога Стамболи и Братој Пејчовићвијач. Ту има древности римски и једна кула здрава чудно старинско зданје. У планину 1 час из село, 1 манастир Свети јован Рилски ман: велики. Из село Бели-Мељ: Дечо Мињовић из Чељушница. Вълчо Сољови, из Камена-Рикса: ЂедоЛило Коцовић, из Вереници: фамилија Мечкаровци, из Прогорелац: Никола Стајковић, из Црни-Врх, и Котеновци: Стојан јованковић, из Габровница: Филип Ђерговић Берковачко окружије је на ови људи послушно.

из међу — Окр: тече река Огост и пролази кроз Округа Врачанског и Ореховског. У њега се стича и река Врачанска по име Ботуња, и тако се увеличава колико Сава.

Варош Вратца

Има свега 2300 Кућа. Бугарски 1118 јеврејски 60 Кућа, турски 1222 кућа. Здраволепа варош стои под балкана. Људи за у посао: Пецо Х. Крсћу синови Х Антанасовића, Христо Савовић[13])родом

из Етрополья, од Черепишћи Манастир света Богородица, Игуман Ђерасим, из Манастир Свети јован Рилски: игумен Макариј, из манастир свети Арханђел: игумен Партениј. Ови Манастири су окрес Вратца. У планину има и други Манастир, света Нећела срушен, и знаменити могили за кои кажу да има руда бакр.

Окружије Врачанско

Има свега 74 села. Бугарски 58 са 6770 К. и 16 села помашки са 1280 Кућа. Ово окружије се је сабудило, јер су и Варошани трудољубиви људи, и мислим да су свакоме познати.

Из село Криводол имам Стоилка Здравковић, за село Охрид Мрчово, Рађово-село, Минковац и Елашница. Из Лефчево: Пешо Крећовић. Из Громшин Стојан Ђергановић, из Боженица: Манојло Живковић, из Типченица: Ђешо Божиновић, из Горни и Долни Дъбник: Ђерго Лаловић. Из ово окружије нема никакви древности.

Варош Орехово

Има свега 1900 Кућа Бугара 600 Кућа. Власи 280 Кућа. 1090 тур. Кољо чорбаджи родом из Плевен, Јончо Петровић и Ставро Николић.

Окружије Ореховско

Има свега 82 села. Бугра ЗЗсела са 4650 Кућа. Власи 22 села са 1540 Кућа. 27 села са 2176 Кућа турака, помаци, кои чисто бугарски говоре. Из та села имам познати људи, и они имају уплив из међу народа. Из село Бутан: Анђел Мариновић, из Иглен: Цако Китовић, из Горња и Долна гноница: попа Антанаса. Из Кнежа: Ђеда Горчо Илијћ.

Варош Ерополе

То је рођено моје место. Има 1270 Кућа свега. Бугара 570 Кућа и турака 700. У њу има рудница гвожђе, разни старинства, постои под самог балкана, има место по име јабалница; там се налазе гробља стари, има 1 манастир срушен Свети Антанасиј, из планину извира река Искар, која пролази кроз сред Варош: има риба

пестра и други различни рибе здраво сладки. И други манастир Света Тројца у балкана, 1 час далек из Етрополља. Ту ми јемати још жива. Људи за посла: мој брат Василиј Поповић, Антанас Петковић, Панчо Павловић, Хицо Пашовић, Гаврил и Христо синови Банчовића, Учитељ Христо Дидовић, Јованчо Христо Гоцовић и фамилија Кринчева.[15])

Окружије Етрополско

Тетивене има свега 1280 Кућа, здраво лепи: све двокатни и трикатни никаква друга вјера нема осим православни Хришћани Бугара. Сви раде шпиколативну трговину по свету и по Европских местима. Има доста богати људи. Доскоро врјеме никаки данак Султану није давало, нит се може турска или од каква вера било у то село населити. То постои под Балкана 3 часа далек од Етрополља: Рођено место Матери мојој. До њега, тече река вита прилично велика, а од како место из балкана извира, то, то се човек не може нагледати. Из речено село имам Фамилија Стача Теодосјевића. Из село Гложане: Панта Бенчовића, из Манастир Гложански Свети Ђорђи: игуман Јонићј, из Правац: Ђеда Маринча Тодоровић.[16]) И ту у планину има манастир срушен св. Тодор Тирон.

Из Сомонджјово или Орханије: Стојанчо Каракашовић, из Врачеш: Ђорђи Мирковић. Из Видраре Кънчо јоловић. Из Видраре Ђедо Патју Вељовић[17]) и Пано Гавриловић.[18]) Из Брусен: Банчо Тодоровић,[19]) из Лупен: Цанчо торлак, из Кунино: Пејо Писковић. Ови су села око Искара, Из Новачане: ћорилија, из Скравена: Павел Веселиновић, из Лажане: Гано Каменовић. У Пирдоп има учитељ Лука Х Павловић,[20]) у Копривштица Макарија и Стој[21]) око Љутоуглу, Из Софија Замфираћ и Димитрјевић[22]) и Х. Мано.[23]) У Пирот Гога чорбаджи, Никола Рашић и Тасо Зумбулић. Ови људи што све горе изложих, на свако време су готови кад би се реч о слободи повело — више нег што ја мислим мисао и реч моју удовлетворити, јер су одавно чекали да се један пут за свагда о заједничкој слободи знак покаже, па су желни као патрјоти истини за отаџбину душу своју жртвувати; а и у стању су да неколико места на оружије подигнути, зато што као људи отмјенни стекли

су внимање и послушност народа, и њихова реч се свуда слуша, исмо братски и сложно уједно о то свето предузеће радили, па и хоћемо још боље, ако Бог да помоћ у слогом свију Славена, и да Словенску стару сјајну слободу опет добијемо, ђе је вода била, опет ће бити: вели народна пословица.

Превод:

Непълен списък на Видинска губерния и на по-известните приятели, с които имам споразумение да работя в бъдеще за общонародна полза и които са готови да бъдат полезни всяка минута, щом бъдат призвани за онова похвално дело

Кула или Адлие

Преди двадесет години това градче се състоеше само от триста и няколко християнски къщи, а сега има 480 български къщи, 270 черкезки и 190 татарски, а също и около 30-40 къщи на белградски турци. Тук се построиха казарми за войската, конаци, телеграфо-пощенска станция, повече от 100 дукяна и кръчми, създаде се управление и окръг с 46 села, назначен е каймакамин със заплата от 4000 гроша месечно. Има също много старини и римска кула —едната й половина разрушена, а другата е запазена като паметник, защото от нея произлиза и името на селото, което преди няколко столетия е било населено от тетевенци и етрополци. Има хубава голяма черква („Светите Апостол и Павел"), построена преди седем години. Тук постоянно стои войска (пехота и кавалерия) от 800 до 1000 души, 80 от които се отделят за с. Раковица —близо до границата на Зайчарски окръг, и за село Халово, до самата река Тимок, също 80 души; това село се намира срещу Вражогрънца, Зайчарски окръг. В конака има джепане (боеприпаси) с много барут и олово, оръжие и два топа. От Кула до границата Вршка Чука има два часа.

От град Кула известни хора за работа (в смисъл готови да въстанат - бел. моя, А. Р.) са: Дичо Лалов, Лачко Николов, Гено Вълов, Вълчо Главчов, Генчо Николов и Данко Чурчич[1] (вероятно със сръбски произход, бел. моя, А. Р.).

От окръга

От село Големаново: дядо Жика и учителят Андрей Тодоров.

От Извор махала: Лазо Аронов и Серьо с Койчо Пешов.

От Халово: Йон Радо Миленко (вероятно с румънски произход, бел. моя), и Станко Георгиев.

От Градсков: Мариан Ивков, Йон Лападат (вероятно също с румънски произход, бел. моя, А. Р.) и Радо Кьосов.

От Черномашница: Станко Михай и Йон Иванов.

От Голям Ясеновец: Георги Тудор и Станко Михай (вероятно с румънски произход, бел. моя, А. Р.).

От Малки Ясенсвец: Васил Раду и Мошо Симион (вероятно с румънски произход, бел. моя, А. Р.).

От Брачевац: чисто сръбско село, в което говорят на сръбски: дядо Кръстьо, учителят Милисав, Милош Станисавлеви и Никола Ивкови.

За селата Бориловец, Периловец, Шишница, Шипиково, Раброво, Бошняк махала, Каленик — учителят Вълчко Пуйов[1]), Цано Нинов[2]) и Цоло Братков от село Бойница.

За Фунден и *Злокукя* са: дядо Цоко, Пеко Мирчов и Нино Цаков от с. Голям Турчин. Това е мястото на свети Петър, за което съм бил заподозрян, и ако аз бях направил нещо, щеше да стане Топчидере.[2]

От Полетковци: Иван Тодоров.

От Старопатица: Петър Нинов, Вълчо Нешов и Туно Йованов.

От Раковица: Найден Драганов, Никола Цеков и учителят Нешо. В тукашната планина се намира манастирът „Света Троица", разположен до самата сръбска граница, Княжевачко окръжие, до Нови хан. В този манастир са идвали много хора от Сърбия, но в с. Раковица затова има войска, за да не допуска хората.

От Малки Турчин: Кръстьо Пешов, Дано Савов, Стеван Мирчов.

От Макриш: Дядо Мишо Вълчов и Никола Стоянов.

За селата *Вълчек, Водна, Голтупан, Минчина лъка:* поп Милош, Русин Джелов, дядо Нечо, Вълчо Йолов и Нино Петков от село Грамада.

За Урбавинци, Пседерци, Чичил, Войници и Фусовица: дядо Рачо, дядо Цоло и дядо Веко от Медешевци.

Понеже тефтерите ми останаха оттатък границата, не съм могъл да опиша изчерпателно всички села, но приблизително намирам, че във всичките 46 села има повече от 4800 къщи. Това окръжие е разположено в красива и плодородна местност; има здрав климат, хубави планини с много бърда — чисти, без камъни; то е подводно.

Големият град Видин

Има всичко 7400 къщи — 2100 български, около 200 влашки, около 120 еврейски, 4980 турски и цигански. В града има три черкви: „Света Петка" — разрушена и очите на светците й са издълбани; две здрави, построени под земята, и в тях се извършва служба — „Свети Николай" и „Свети Пантелей"; има още една в центъра на града, построена е със слаб дървен материал, защото турците не разрешават в центъра да се строи със здрав материал. В града има приблизително 30 топа и артилерийска войска, кавалеристи и пехотинци — всичко до 4000 души. Има музей с различни неописуеми старини, но нито един от християните не ги е нито видял, нито пък е могъл свободно да влезне в музея, обаче майсторите, които са поправяли това здание, ми разказваха, че има твърде ценни неща („чудо неописато").

Видински окръг

Това окръжие има всички 6239 къщи — 2200 български, 700 татарски и черкезки, а останалите влашки. Месторазположението му е плодородно — ражда хубава пшеница, жълта царевица и други неща в изобилие. Селяните са богати и земеделци, не притежават

много стада. Селата са разположени по река Тимок; всички около Дунав и срещу Неготинското окръжие са влашки, а по възвишенията[3] — български. Но този народ е потиснат от видинските турски господари, от различни ангарии и тежки данъци много повече, отколкото селата в другите окръжия и затова тук се намират повече хора за работа. Във Видин имам Петко Маринов, Ставри Стайков и Тодораки Попов. За селата, близко до реката Тимок, *Койлово, Косово и Ракитница* — Мошо Джица от село Брегово, човек честит и богат, идвал е тук в Белград по време на княз Милош и му е казал какво народът очаква от него, Мошо Ника, Труна Йоника (бекярин) и учителят Йон, роден в Неготинското окръжие.

За селата *Болей* и *Малка Раковица* — Стан Ал. Дина от село Върф. Тук е Радуевац, Тимок се влива в Дунав, започва Дунав.

За селата *Ново село, Флорентин, Гъмзово, Тияновци, Тополовец, Бутина*[4] *Чорекалина, Сухдол, Осман-паша махала* — Стан Куца и Мошо Преда Визиран (вероятно с румънски произход, бел. моя, А. Р.). Тези осем села са поверени на споменатите хора.

За селата *Халваджи, Хиново, Смърдан, Неговановци, Чунгурус* — Ангел Дидов от село Керим-бей и Патрашко Йена от село Неговановци.

За селата *Кошава, Кутово, Сланотрън, Шефчифлик* — Марин Паско и Митре Сарак от село Гомотарци.

За селата *Раяновци, Динковци, Новоселци, Мусулмане, Молалия, Гузелия, Игнат махала, Делейна* — Ангел Николов и Тукол Лунков от село *Гърци.* През 1849 г., когато е било въстанието, тук са загинали много хора.

За селата *Кърнола, Гайтанци, Лагошевци, Жеглица, Глотници, Вртоп, Дръжаница, Синаговци* — Митко Попов, Живко Драганов и Мито Стоянов от *Арчар паланка.* В Арчар се намират различни старини (пари, антики, разрушени здания).

За селата *Малка Толовица, Извор, Шипот* — игумен х. Вельо от село *Добри дол.* Тук са забелязани най-изтъкнатите хора, които са способни за работа. От Видин до Лом паланка има 10 часа.

Град Лом

Има всичко 2600 къщи — 800 български, 70 еврейски, а останалите турски и цигански. Няма никакви старини. Главна основа за търговия са пшеницата, царевицата, солта и разни други производства.

От Лом имам: Кръстьо С. Пишурка[3]), Георги Бойчов[4]), Йованчо[5]) и Коста[6]) Партениеви — всички родени във Враца. Коста, Георги и Тома, синове на поп Апостолов, родени са в моя роден град Етрополе, а живеят в Лом и сега се занимават със спекулативна търговия из окръга. В Лом са родени Гаврил Карастоянов[7]), Гаврил Монов[8]), Бошняк, Николчо Георгиев[9]) и Първан Мустакеров[10]). С тези хора аз се срещнах и обширно разговарях в Лом преди моето заминаване за тук — Белград; те са ме търсили в Зайчар, тъй като им бях казал, че ще живея там.

От по-големите ломски села

От село Мокреш: Горан и Лило Пуйов, Лозан Първанов Анджарко. *От село Ковачица:* Поп Димитър; от *Вълчедрън:* чорбаджи Симеон Диков, голямо и богато семейство; от *Метковец:* бояджията Лучо, роден в Панагюрище, майстор на губери; Дено Ангелов —учител в Пловдив от *Вълково-Слатина:* Аврам и Нончо, синове на Пешев, много богати хора и юнаци; от *Гърлово:* Петко Стоянов; от *Бяло поле:* Панта Николич (вероятно със сръбски произход, бел. моя, А. Р.); от *Крива-бара:* Ангел Нинов и селският старейшина Кньо; от *Василовци:* Първанко хаджи Тодоров и Тонко Пейов; от *Дългошевци:* Манойло хаджи Захаров. Това са хората за Ломски окръг с 54 села, 29 от които са български с 3293 къщи, 17 са влашки с 1511 къщи, 8 татарски и черкезки с 916 къщи, или всичко 5720 къщи.

Едната половина на този окръг е хълмиста с хубава гора, а другата — равнинна. Няма никакви старини освен един дълъг ров от Лом до Стара планина. През окръга минава река Лом, която извира между село Превал, Берковски окръг, и село Долни Лом, Белоградчишко: този извор не е толкова голям, но понеже се втичат

много малки реки от Белоградчишки окръг, в дъждовно време реката Лом се изпълва колкото Морава, ако не и повече.

Град Белоградчик

Има всичко 394 къщи — 125 български, а останалите турски. Този град се намира на каменисто място в планината и в него може да се влезне с кола само от едно място, и то трудно; няма никаква търговия, гражданите разработват много лозя, които се намират далеч от града. Винаги тук има пехотна войска от 200 души, има различни стари разрушени здания и една голяма крепост, в която се намират 10 топа и джепане, както и една казарма за войската. От сръбската граница в посока към Княжевац до града има помалко от един час. Хора за работа са: Цека Шалатор бабин Станин, учителят Васил Тодоров[11]), Петър Вълов и Живко Маринчов.

Белоградчишки окръг

Състои се от 43 села с 4660 къщи, всички са сръбско-български, езикът е смесен, месторазположението е здравословно, подходящо за всичко. Всред тези села имам познати и способни хора. От село *Чопрен*[5]—Марко Стойчов; от село *Стакевци* — ковача Живко и черния Живко Йолов; от село *Средогрив* — Стоян Николов; от село *Търговище* — Петър Целов; от село *Боровица* — Тодор Трифонов; от *село Орешец* — поп Георги; от село *Воднянци* — Цвятко Семков (с една ръка); от село *Костичовци* — Илия Горанов;

от село *Рабиш*[6] — Младен Стамболи (ята) и тук има войска от 80 души; от село *Головица* — Трифун Неделкович (вероятно със сръбски произход, бел. моя, А. Р.); от село *Влаович*[7] —Стамен кръчмаря; от село *Плашивец* — лекаря Драгой; от село *Медовница*—Рашко Пеков; от село *Карбинци* — поп Мико; от село *Черно поле* — Христо Йоцов.

Град Берковица

Има всичко 1660 къщи — 720 български, 45 еврейски и 895 турски. Винаги в града стои войска до 600 души. Няма никаква

крепост, нито старини. В самия град и около него има много малки реки и чешми, от лявата и дясната си страна е обграден от високи хълмове срещу Стара планина. Тук вирeят кестени, всички малки реки се вливат в реката Огоста. Тъй като местните хора още не са се пробудили, едва намерих само една фамилия—богата и авторитетна: Йоцо Първанов и Генчо Кръстич (вероятно със сръбски произход, бел. моя). В този град живее епископ Доротей[12]), роден в Копривщица.

Берковски окръг

Този окръг има 72 села — 57 български с 6800 къщи и 15 турски с 1670 къщи. От село *Чипровци* имам: Гога Стамболи(ята) и Братой Пейчов. Тук се намират римски старини и една здрава кула — прекрасно древно здание. В планината, на един час от селото, се намира манастирът „Свети Иван Рилски"; от село *Белимел* — Дечо Миньов; от село *Челюстница* — Вълчо Сольов; от село *Камена Рикса* — дядо Лило Коцов; от село *Вереници* — семейство Мечкарови; от село *Погорелец* — Никола Стайков; от селата *Черни връх* и *Котеновци* — Стоян Йованов; от село *Габровница* — Филип Георгиев. Берковският окръг е подчинен на тези хора. През окръга тече реката Огоста, която минава през Врачанския и Ореховския окръзи. В нея се влива и врачанската река Ботуня и така се увеличава колкото р. Сава.

Град Враца

Има всичко 2300 къщи—български 1118, еврейски 60, турски 1222. Красив град със здравословен климат, разположен под Балкана. Хора за работа са: Пецо х. Кръстев, синовете на хаджи Атанасов, Христо Савов[13]) — роден в Етрополе, игумен Герасим от манастира „Света Богородица", игумен Макарий от манастира „Свети Иван Рилски", игумен Партений от манастира „Свети Архангел". Тези манастири са разположени около Враца. В планината има и друг манастир, „Света Неделя", но той е раз-

рушен; намират се също и забележителни могили, за които се говори, че съдържат медна руда.

Врачански окръг

Има всичко 74 села — 58 български с 6770 къщи и 16 помашки с 1280 къщи. Този окръг е буден, защото и гражданите са трудолюбиви хора, които, мисля, че са познати на всеки.

За селата *Охрид, Мърчево, Ракьово село, Минкова махала, Минковец* и *Елешница* имам Стоилка Здравкова от с. Криводол; от село *Левчево* — Пешо Кръстов; от село *Громшин*— Стоян Герганов; от село *Боженица* — Манойло Живкович (вероятно със сръбски произход, б. м., А. Р.); от село *Типченица* — Гешо Божинов, от селата *Горни* и *Долни Дъбник* — Герго Лалов. В този окръг няма никакви старини.

Град Оряхово

Има всичко 1900 къщи — 600 български, 280 влашки и 1020 турски. [В този град имам]: чорбаджи Кольо от град Плевен, Йончо Петров и Ставри Николов.

Оряховски окръг

Има всичко 82 села — 33 български с 4650 къщи, 22 влашки с 1540 къщи, 27 турски с 2176 къщи, има и помаци, които говорят чисто български. От това окръжие имам свои познати, които имат влияние всред населението. От село *Бутан* — Ангел Маринов; от *село Иглен* —Цако Китов; от селата Горна и Долна Гнойница — поп Атанас; от село Кнежа— дядо Горчо Илиев.

Град Етрополе

Това е моето родно място, има всичко 1270 къщи — 570 български и 700 турски. В него се намират рудник за желязо и разни старини, разположен е под самия Балкан; има една местност на име „Ябалница" — там се намират стари гробища и един разрушен манастир „Свети Атанасий"[11]. От планината извира река Искър, която преминава през самия град — има пъстърва и други

видове риба — твърде сладка. Пак в Балкана, на един час от града, се намира друг манастир, „Света Троица". В града е майка ми, която още е жива. Хора за работа са: моят брат Васил Попов[14]), Атанас Петков, Панчо Павлов, Хицо Пашов, Гаврил и Христо — синове на Ванчов, учителят Христо Дидов, Йованчо Христо Гоцов и семейство Кринчеви[15]).

Етрополски окръг

Тетевен има 1280 здрави и хубави къщи — всичките са двуетажни и триетажни, заселен е само от православни християни българи. Всички се занимават със спекулативна търговия по света и европейските градове.

Има много богати хора. Доскоро местното население не е плащало никакъв данък на султана, тук не е възможно да се заселят хора с каквато и да била друга вяра. Разположено е под Балкана и от него до Етрополе има 5 часа. Родно място е на моята майка. Край него тече река Вит, доста голяма и извира от толкова красиво място в Балкана, че не можеш да му се нагледаш. От споменатото село имам семейство Стачо Теодосиев. От село *Гложене* — Панта Генчов; от гложенския манастир „Свети Георги" — игумен Йоникий; от село *Правец* — дядо Маринчо Тодоров[16]). И тук в Балкана има манастир, „Свети Тодор Тирон", но той е разрушен.

От село *Самунджиево* или *Орхание* — Стоянчо Каракашов; от село *Врачеш* — Георги Мирков; от село *Видраре* — Кънчо Йолов, дядо Патьо Вельов[17]) и Пано Гаврилови[18]); от село *Брусен* — Банчо Тодоров[19]); от село *Лопян* — Цанчо Торлак; от село *Кунино* — Пейо Писков. Това са села около реката Искър. От село *Новачане* — слепия[8] Илия; от село *Скравена* — Павел Веселинов; от село *Лъжене* — Ганьо Каменов.

В *Пирдоп* имам учителя Лука х. Павлов[20]), в *Копривщица* — Макарий и Стойко[21]) Лютоуглу, в *София* — Замфираки Димитриев[22]) и хаджи Мано[23]), в *Пирот* — Гого чорбаджи, Никола Рашич и Тасо Зумбулич (вероятно със сръбски произход, бел. моя, А. Р.).

Тези хора, които посочих по-горе, са готови да изпълнят моята дума повече, отколкото аз мисля, във всеки момент, щом се заговори за свободата. Защото отдавна очакват да се подаде веднъж завинаги знак за обща свобода и като истински патриоти жадуват да жертват за отечеството си своята душа. Същевременно те са в състояние да вдигнат на оръжие няколко селища, понеже като изтъкнати хора са спечелили доверието на народа и тяхната дума се слуша навсякъде; за това свето предприятие ние сме работили братски и задружно и желаем, ако бог даде, с помощта на всички славяни отново и още по-добре да извоюваме някогашната сяйна славянска свобода. „Където е текла вода, пак ще тече" – казва народната пословица.

1) *Вълчо Пуйов (Пуйчов)* — роден в с. Бойница, Видински окръг, син на известния войвода Пуйко, наричан още Пуйо, участник в Нишкото въстание от 1841 г. Благодарение на добрите търговски връзки на баща му със сръбския двор Вълчо бива изпратен да се учи във Висшата школа в Белград, където се сприятелява със сина на княз Милош — Михаил. След завръщането си в България той става учител и се увлича в революционните борби. Участвувал е в организирането на бунта в 1849 г. в с. Бойница и околните села. За неговата дейност той е бил преследван, гонен и затварян от органите на турската власт. Не случайно след потушаването на Априлското въстание „старият учител" бива подложен на жестоки изтезания и мъчения, които причиняват и смъртта му (вж. Димитър Н. Цухлев, История на град Видин и неговата област, София, 1932).

2) *Цанко Нинов* — съселянин на Вълчо Пуйов, учителствал в родното си село.

3) *Кръстьо С. Пишурка*— роден през 1823 г. в град Враца. Учил е при видния за онова време учител Константин Огнянович. По-късно учителства във Враца и Лом, където, въпреки че бил преследван от органите на турската власт, развива активна народополезна дейност.

4) *Георги Бойчев* — също от Лом, подпомагал парично читалището в града.

5) *Иванчо Партенев* — роден във Враца, откъдето по-късно се преселва в Лом. Бил е терзия и бакалин. Често с търговски цели отивал в Сърбия (вж. „100 години културен живот в град Лом. Юбилеен сборник", София, 1961 г.).

6) *Коста Партенев* — навярно брат на Иванчо Партенев, подпомагал парично дейността на ломското читалище.

7) *Гаврил Карастоянов* — един от ломските богати първенци, търговец (по всяка вероятност на сол). Същевременно той бил дългогодишен читалищен деятел (вж. цит. сб. „100 години културен живот в град Лом. . .").

8) *Гаврил Монов* — един от първите ученици на Кръстьо Пишурка, които завършват неговото училище. Участвувал е в поставените от Пишурка пиеси „Многострадална Геновева" и „Велизарий". Навярно Г. Монов е бил деен сътрудник в просветното и читалищно дело на своя учител (вж. цит. сб. „100 години културен живот в град Лом. . .").

9) *Никола Георгов* — също от Лом, подпомагал парично дейността на градското читалище.

10) *Първан Мустакеров* — също от Лом, занимавал се със земеделие и е бил старейшина на Алигина махала (по данни на Нафталим Борисов, журналист в Лом).

11) *Васил Тодоров* се е учил в Белград; бил е учител в Белоградчик.

12) *Епископ Доротей* (Софийски, Врачански, Скопски) — роден в Копривщица. Покровителстван от Патриаршията и турската власт, той служи във Враца, в Софийската и Скопската епархия. С явните си антибългарски деяния обаче предизвиква възмущението на населението и в повечето случаи бива прогонван от епархиите си. Умира през 1875 г.

13) *Христо Савов* — роден в Етрополе, но живял във Враца, където взел участие в борбата за изгонването на епископ Доротей. Христо Савов е баща на Стефанаки Савов — изтъкнат врачански революционер (вж. Димитър Йоцов — История на Враца, т. 1, София, 1937 г.).

14) *Васил Попов* е учителствал във Видин. Както личи от текста на публикувания документ, той е брат на съставителя на донесението.

15) По сведения, дадени от уредника на музея в Етрополе Кр. Матеев, лицата Атанас Петков, Панчо Павлов, Гаврил и Христо Байчови, Иван и Христо Боцови (в текста погрешно отбелязани Гоцови), както и учителят Христо Дидов били известни членове на тайното революционно движение. Хищо Пашов и фамилия Кринчеви били големи търговци и търгували с обработени кожи из Европа.

16) *Маринчо Тодоров* — свещеник в с. Правец, известно време е служил в манастира „Св. Тодор Тирон". Бил е член на тайния революционен комитет, заподозрян в участие в обира при Арабаконашкия проход (1872 г.), той се отровил. Бил е известен и под името поп Марко.

17) *Патьо Велюв* — търговец.

18) *Пано Гаврилов Дичков* — занимавал се с боядисване на тъкани и прежди.

19) *Банчо Тодоров* — от с. Брусен, търговец на добитък. (Данните за лицата в бел. 13 — 18 ми предостави за използване Кръстьо Матеев, уредник на Народния музей в Етрополе.)

20) *Лука х. Павлович* — от Пирдоп, 11 април 1828 — 17 май 1884 г. Учил в Пловдив, но през 1855 г. е принуден да напусне града и се озовава в Белград, където стои до 1858 г. Наскоро след това става учител във Видин, а през 1864 г. отново се завръща в Пирдоп.

21) *Стойко М. Люта* — роден в Копривщица, подпомагал парично дейността на общото училище в града, участвал в управлението на общината.

22) *Замфираки Димитриев* — ученик на Константин Огнянович, общественик и търговец. Той е един от водачите в борбата срещу врачанските епископи Агапий и Доротей.

23) *Хаджи Мано Стоянов* — роден през 1813 г. , един от първенците на София. Подпомагал е активно борбата срещу униатската пропаганда в България, избран е за представител на Черковния събор в Цариград, свикан през 1871 г. През 1858 — 1861 г. той е кмет на българската община в София. Спомоществовател е на много български книги и периодични издания.

[1] В оригинала всички презимена са дадени с окончание на иħ, очевидно за улеснение на съответните сръбски управници; в превода те навсякъде са дадени с присъщото им българско окончание, когато се касае за българи.

[2] Навярно се отнася до революционната дейност на пишещия донесението и евентуалното му убийство, както това е станало в Топчидере (Белград) през 1868 г. Не е изключено това да е някакъв шифър.

[3] В оригинала съответният израз е неясен и гласи така: „Села су населена око Тимока, спротиво окр. Неготинског све власи, и око Дунава власи, а сувим и око гора су села бугарски."

[4] Навярно става дума за с. Бутан, отбелязало в списъците на селищата в България.

[5] Навярно става дума за. с. Чупрене.

[6] Сигурно се има пред вид с. Рабиша.

[7] Може би е с. Влахович.

[8] По-точно еднооκия, в оригинала — ħор<ави> Илија.

По: Райкова, А. Нови данни за националноосвободителното движение в Северозападна България, Известия на държавните архиви, т. 12, С., 1966, 107 – 123.

120

Решение на върховния съвет в Цариград от 1 май 1863 година за премахването на господарлъците във Видинска, Кулска, Белоградчишка и Ломска нахии[1]

1 май 1863 г.

Препис от протокола на Върховния съвет (меджлис)

Повечето от земите на подведомствените на Видин нахии Сахра, Белоградчик и Лом са господарлъци, т. е. чифлишки земи. Раята,

която ги обработвала, плащала ежегодно наем на собствениците на чифлиците, наричащи се „господари". Впоследствие, поради някои революционни събития, този господарствен начин на стопанисване на земите бил премахнат, т. е. правото на владение на собствениците-чифликчии върху земята било прехвърлено към държавата. Срещу това на тях били издадени облигации, а лихвите им — над 400 хиляди гроша — се събирали от раята на споменатите нахии като наем за земята заедно с данъците им. Още тогава се приело, че раята не може да изявява претенции за право на владение върху тези земи, обаче въпреки това тя присвоила земите, които й били под ръка, и ги стопанисвала като придобити с тапии. В случай на смърт или други обстоятелства прехвърлянето на земите се извършвало с посредничеството на коджабашиите без знанието на властта, поради което, освен че хазната се лишавала от тапийски приходи от тези нахии, но и самото прехвърляне на земите между населението по този начин е незаконно.

Освен това, когато били премахнати правата на господарите върху отдаваните под наем на раята земи, на тях били оставени във владение за лично стопанисване — както и на останалото население — ония имоти, които по-рано не били давани под наем. Някои от тях обаче се опитвали да си присвоят бившите господарски земи, по повод на което раята често се оплаквала; господарите пък от своя страна също се оплакват, че раята им пречи да обработват оставените им за ползване земи. Обаче, макар че този въпрос още не е уреден, понастоящем в някои села на тези нахии са настанени преселници, на които, съгласно взетото решение, е прехвърлена безплатно необходимата земя и тапиите им следва да бъдат уредени. При това обстоятелство не е трудно да се разбере, че християнското население на тези села ще се двоуми дали да изплаща припадащата му се част от гореспоменатите 400 хиляди гроша.

При положение че навсякъде както мюсюлманското, така и немюсюлманското население владее земята и че новонастанените преселници също се възползват от това общо правило, недостойно и неподходящо е само християните, които са най-старото население

на тези три нахии, да бъдат лишени от правото да владеят земя. Освен това, споменатите нахии като гранични са най-деликатното и важно място, в което населението трябва да живее в мир и съгласие.

Предвид на това разрешаването на поземления въпрос не може повече да се протака. Намери се за подходящо земите, които се обработват под наем от раята, да й се продадат, т. е. да й се даде право да ги владее с тапия, като срещу това се съберат 8—10 хиляди кесии акчета, какъвто е размерът на стойността на издадените облигации. Във връзка с това бе написано и едно нареждане, за да се изпрати на миралай (полковник) Нусрет бей, чиновник по настаняването на преселниците, но поради служебното преместване на последния на друго място, той не можа досега да отиде във Видин и да го изпълни. Два пъти от страна на Негово Превъзходителство видинския валия, честития паша, беше настоявано да се ускори разрешаването на въпроса. И действително, предвид на положението и изискванията на времето, това трябваше да стане незабавно. Обаче поради деликатността и важността на мястото и на въпроса, при повторното му разглеждане бе намерен по-лесен и прост начин за разрешаването му, към който се и пристъпи.

Така че, ако съгласно споменатото разпореждане се беше пристъпило към продажба на земите с тапии на основата на това, че тя принадлежи на държавата, а населението няма никакво право да я владее (макар че фактически то я е присвоило парцел по парцел и я обработва), при невъзможността тя да им се изземе из ръцете и се изнесе на търг, а така също и предвид на вероятността, че при изпълнението на споменатото разпореждане ще се срещнат някои трудности, то за предпочитане е стойността на облигациите да се събира, както и досега, като наем за земята, прибавен към данъка верги, като земята бъде безплатно прехвърлена на раята, в чиито ръце се и намира, вместо да се продаде, та по този начин да се събере стойността на облигациите. Предвид на това, че споменатата рая е свикнала досега да изплаща тези наеми заедно с данъка верги, то ако същото положение продължи и за в бъдеще, няма да й бъде трудно, още повече, че напоследък този данък е

увеличен, а тя, поради деликатността на мястото, е освободена от това увеличение. По този начин, освен че хазната няма да загуби нищо от приходите си и ще се обезпечи един редовен приход от постъпленията за тапиите, не ще се избегне и неудобното прехвърляне на земята чрез коджабашиите, с което поземленият въпрос ще се постави на законна основа, както и в другите страни.

Ако изложените съображения се намерят за подходящи и бъдат одобрени от страна на Ваше Превъзходителство, тогава изплащаният ежегодно от раите на споменатите три нахии наем за земята следва да се прибави към данъците като от тях се вземат само по три гроша книжна такса, за да им се прехвърлят обработваните от тях господарски земи и им се уредят тапиите. За да се избегнат за в бъдеще недоразуменията, предизвикващи оплакване и от двете страни, трябва да се обърне внимание щото господарските земи да бъдат разграничени от оставените по-рано на разположение на чифликчиите-собственици специални земи, а отстъпените за обществено ползуване земи — като мерите — при всички обстоятелства да се запазят и не се позволява никой да ги владее. Останалите напълно свободни земи, които принадлежат на държавата, за в бъдеще да се продават на търг или пък да се отделят пак с цел за настаняване на преселници; изобщо, всичко това трябва да се съгласува със Закона за земите.

За изпълнението на тези формалности в комисията, която следва да се образува във Видин, е необходимо да участвуват намиращият се там еркян-и-харб миралай (генералщабен полковник) Тевфик бей, местният топчу миралай (артилерийски полковник) Ариф бей и — ако Нусрет бей е още зает и не може да замине за Видин — един от неговите помощници, намиращият се във Видин юзбашия (капитан) Шакир ефенди.

Гореизложеното да се съобщи и нареди на видинския валия и се доведе до знанието на Малийе хазине-и-джелиле (Държавното съкровище) и на Дефтер-и-еманет (Службата по кадастъра). След като бъде осведомен Негово Величество, разпореждането е на Ваше Превъзходителство.

25 зилкаиде 279
1 май 1279 (1863) година

До почитаемото Министерство на финансите

Ваше Превъзходителство,

Решението на Върховния съдебен съвет относно съставянето на комисия във Видин за вземане на необходимите мерки по уреждане положението на премахнатите господарски земи и другите подробности във връзка с тях в подведомствените на Видин нахии Сахра, Белоградчик и Лом, съгласно написания протокол, е съобщено на Негово Превъзходителство видинския валия. Един препис от същия протокол е приложен и изпратен за сведение на Службата по кадастъра. Всички разпореждания относно необходимите формалности от страна на хазната по уреждането на въпроса предоставяме на Ваше Превъзходителство.

20 зилхидже 279 или 25 май 79 (1863) година.

[1] НБКМ, Ориенталски отдел, Вд 96/38.

По Дамянов, С. Ломският край през Възраждането, С., 1967, 339–343.

ИЗТОЧНИЦИ

1. Тодоров-Хиндалов, В. Принос към българската история. Видинското въстание през 1850 г. Новооткрити документи. С., 1926, 16–32.
2. Тодоров-Хиндалов, В. Въстания и народни движения в предосвободителна България, Според новооткрити турски официални документи. С., 1929, 58–70.
3. Документи за българската история.

   - т. III, Документи из турските държавни архиви, (1564 – 1908), Подбрал и превел Панчо Дорев. С., 1940, 310–343.

   - т. V. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1948, 28–38.

   - т. VI. Документи за новата история на българския народ. Из Виенските държавни архиви. 1830 – 1877 г. Събрал П. Ников. Под редакцията на Ст. Романски. С., 1951, 8–16.
4. Стоянова, Р. Документи за селското антифеодално въстание в Северозападна България през 1850 г. (Из държавния архив във Виена) – Известия на института за история, т. XI. С., 1962, 209–239.
5. Положението на българския народ под турско робство. Документи и материали. Съставил и редактирал Н. Тодоров. С., 1953, 213–224.
6. Райкова, А. Нови данни за националноосвободителното движение в Северозападна България. Известия на държавните архиви, т. 12. С., 1966, 107–123.
7. Дамянов, С. Ломският край през Възраждането. С., 1967, 339–342.
8. Димитров, С. Въстанието от 1850 г. в България. С., 1972, 189–220.